

Володар бліх

Ернст Теодор Амадей Гофман

Ернст Теодор Амадей Гофман

Володар бліх

Казка, що складається з семи пригод двох друзів

Переклад Євгена Поповича

ПРИГОДА ПЕРША

ВСТУП, з якого прихильний читач дізнається про життя пана Перегрінуса Тиса якраз стільки, скільки йому треба знати. Свят-вечір у палітурника Леммергірта на Кальбахській вулиці і початок першої пригод. Дві Аліни

Жив собі колись... але який автор за наших часів зважиться ще почати так свою розповідь! "Застаріло! Нудно!" — вигукує прихильний, чи, швидше, неприхильний читач, що, за мудрою порадою давнього римського поета, хоче, щоб його зразу ввели *medias in res*(1). Його поймає таке почуття, наче до нього прийшов балакучий гість, усівся й відкашлюється, лаштуючись почати свою нескінченну розповідь, — і він сердито згортає книжку, щойно розгорнувши її. Видавець чарівної казки про Володаря бліх, щоправда, вважає, що такий початок дуже добрий, властиво, навіть найкращий для будь-якої розповіді, недарма ж найуміліші оповідачі казок, — няньки, бабусі тощо, саме так споконвіку їх починали; та оскільки кожен автор переважно пише для того, щоб його читали, то він (цебто названий вище видавець) зовсім не хоче позбавляти прихильного читача радості й справді бути таким читачем. Тому він без зайвої балаканини зразу ж повідомляє йому, що в того самого Перегрінуса Тиса, про дивну долю якого йтиметься в цій казці, ще жодного свят-вечора так не колотилося серце від тривожного, радісного очікування, як саме того свят-вечора, з якого почнеться наша розповідь про його пригод.

(1) В суть справи (лат.).

Перегрінус очікував свят-вечора в темній кімнатці, що прилягала до парадної зали, де для нього завжди готували [183] різдвяні подарунки. Він то нечутно ходив з кутка в куток, то на мить спинявся біля дверей, прислухаючись, що за ними робиться, то тихо сідав у кутку і, заплющивши очі, вбирав у себе дивовижні запахи марципанів і тістечок, які пробивалися з зали. Коли ж він знов швидко розплющував очі, його засліплювали яскраві промені світла, що стрибали по стіні, просочуючись крізь шпарку в дверях, і по тілу його перебігало дивне, солодке тремтіння.

Нарешті задзвонив срібний дзвоник, двері до зали розчинилися, і Перегрінус кинувся в ціле море мерехтливого світла від барвистих різдвяних свічок. Наче вкопаний, зупинився він перед столом, на якому гарно, рівненько були розкладені найчудесніші подарунки, і тільки гучне "О-о-о!" вихопилося з його грудей. Ніколи ще

різдвяна ялинка не родила так рясно: геть усякі, які лише бувають на світі, ласощі, і серед них золоті горіхи та золоті яблука з саду Гесперид, висіли на її вітах, що аж гнулися під тим солодким тягарем. Годі описати всі виставлені там найцікавіші іграшки, чудесне олов'яне військо, такі ж самі лови, розгорнуті книжки з малюнками тощо. Він ще не зважувався навіть доторкнутися до котрогось із подарованих скарбів і тільки намагався стримати свій захват, при звичаїтись до радісної думки, що все це справді належить йому.

— О мої любі тату й мамо! О моя добра Аліно! — у величезному захваті вигукнув Перегрінус.

— Ну як, добре я все влаштувала, Перегрінчику? — мовила Аліна. — Правда ж, ти радий, хлопчику мій? Може, хочеш ближче оглянути всі ці чудові речі, випробувати свого нового коника? Глянь, який гарний, рудий, як вогонь!

— Чудовий кінь, — погодився Перегрінус, оглядаючи загнужданого дерев'яного коника, і в радості в нього аж сльози виступили на очах. — Чистокровної арабської породи.

І він негайно ж скочив на свого породистого, гордого коня. Та хоч Перегрінус був і дуже добрий їздець, цього разу він якось сплхував: баский Понтіфакс (так звався кінь) захропів, став дибки, і вершник полетів додолу сторч головою. Але не встигла ще перелякана до смерті Алана кинутись на допомогу Перегрінусові, як той уже схопився на ноги і піймав за повід коня, що, брикаючи задніми ногами, хотів утекти. Перегрінус знов скочив у сідло і, докладаючи всіх зусиль, застосовуючи все своє вміння і вправність, зумів так приборкати дикого жеребця, що той застогнав, захрипів, затремтів усім тілом і визнав у ньому свого могутнього володаря. [184]

Коли Перегрінус зліз нарешті з сідла, Аліна відвела упокороного коня до стайні.

Хвацька їзда, від якої ходором ходила кімната, а може, й цілий будинок, скінчилась, і Перегрінус сів до столу, щоб спокійно оглянути решту чудових подарунків. Ласуючи марципанами, він водночас змушував то ту, то іншу фігуру показувати своє мистецтво, зазірав у книжки, потім зробив огляд своєму війську і дійшов до висновку, що воно дуже доцільно обмундироване і поза всяким сумнівом непереможне, бо в жодного солдата не було шлунка. Нарешті він перейшов до ловів і з прикрістю пересвідчився, що серед подарунків є тільки лови на зайців і на лисиць, а ловів на оленів і на диких свиней немає. А мали ж бути, Перегрінус знав це краще, ніж будь-хто, бо сам і купував усі ті подарунки, надзвичайно пильно й старанно їх добираючи...

Та, мабуть, треба вберегти ласкавого читача від прикрих непорозумінь, яких йому не минути, коли автор захопиться й розповідатиме собі далі, забувши про те, що хоч йому самому добре відомі всі обставини, пов'язані з різдвяними подарунками, про які йде мова, ласкавий читач нічогісінько про них не знає і тільки хоче дізнатися.

Дуже б помилився той, хто уявив би собі, що Перегрінус Тис — хлопчак, якому добра мати чи якась інша прихильна до нього істота жіночої статі, що має романтичне ім'я Аліни, приготувала різдвяні подарунки. Де там!

Пан Перегрінус Тис досяг тридцяти шести років, тобто чи не найкращого віку в

житті. Шість років тому його вважали красенем, а тепер, і цілком справедливо, — приємним на вигляд чоловіком; але завжди, і тоді й тепер, усі ганили його за те, що він надто замикається в собі, не знає життя і, мабуть, піддався якійсь хворобливій меланхолії. Батьки, які мали дочок на порі, вважали, що шановному Тисові, щоб вилікуватись від меланхолії, найкраще було б одружитися; у нього ж і вибір великий, і навряд чи якась дівчина йому відмовить. Думка цих добродіїв, особливо щодо згоди дівчат вийти за нього заміж, була цілком слушною, бо пан Перегрінус Тис, крім того, що, як уже сказано, був приємним на вигляд чоловіком, мав ще й добрий статок, успадкований від батька, пана Бальтазара Тиса, дуже заможного купця. Таким високообдарованим чоловікам на їхнє невинне питання: "Чи ви згодні, люба моя, ошчасливити мене, віддати Мені свою руку?" — дівчина, яка на кохання вже дивиться без колишньої екзальтації, тобто, яка має вже щонайменше Двадцять три — двадцять чотири роки, майже завжди відповідає, [185] почервонівши і опустивши очі: "Поговоріть із моїми дорогими батьками, я не маю своєї волі і слухаюсь кожного їхнього слова!" А батьки, молитовно склавши руки, кажуть: "Якщо на те Божа воля, то ми не заперечуємо, любий сину!"

Та пан Перегрінус Тис ні до чого, здавалося, не відчував такої нехиті, як до одруження. Бо, крім того, що він взагалі був відлюдькуватий, особливо дивну ідіосинкразію виявляв він до жіноцтва. Коли поблизу опинялася якась жінка, на лобі в Перегрінуса виступали краплі поту, а якщо вже до нього озивалася молода, та ще й гарна дівчина, він так лякався, що язик йому прилипав до піднебіння, а все тіло судомно тремтіло. Може, саме тому його стара служниця була така неймовірно бридка, що багато хто з мешканців околиці, де жив пан Перегрінус Тис, вважав її за якусь природничо-історичну дивовижу, її розпатлані, чорні з сивиною коси дуже пасували до червоних каправих очей, а товстий, мідного кольору ніс — до білих, аж синіх губів: то був довершений образ кандидатки на Блоксберг. Два чи три сторіччя тому їй навряд чи пощастило б уникнути вогнища, а тепер Перегрінус Тис, та, мабуть, і не тільки він, вважали її за вельми добродушну особу. І вона й справді була добродушна, а тому їй можна було пробачити, що для підкріплення й потреби свого тіла вона за день вихиляла не одну чарочку горілки і, може, надто часто діставала з-за пазухи величезну, чорну, лаковану табакерку й щедро набивала свій показний ніс справжньою оффенбахською табакою. Ласкавий читач уже здогадався, що ця дивовижна особа і є та сама Аліна, яка влаштувала різдвяну ялинку. Бог його знає, як саме їй дісталось славнозвісне ім'я королеви Голконди....

Та якщо батьки, які мали дочок на порі, вимагали, щоб заможний і приємний на вигляд Перегрінус Тис переборов свій страх перед жінками й негайно одружився, то старі парубки казали, що пан Перегрінус Тис добре робить, бо з його вдачею краще взагалі не одружуватись.

Погано тільки, що при слові "вдача" дехто з них робив дуже таємничу міну, а на прохання розповісти докладніше, що все це означає, вони відверто натякали, що в пана Перегрінуса Тиса, на жаль, не всі дома і що ця вада була в нього від самого дитинства.

Ті, хто вважав бідолашного Перегрінуса за причинного, належали переважно до категорії людей, твердо переконаних, що на великій життєвій дорозі, якої нам наказує триматися розум і розважність, ніс — найкращий проводар і дороговказ і що ліпше надіти на очі шори, ніж допустити, щоб тебе звабили вбік запашний кущ чи квітучий моріжок. [186]

А втім, треба визнати, що і в зовнішності пана Перегрінуса, і в його вдачі було багато дивного, з чим люди не могли змиритися.

Ми вже казали, що батько пана Перегрінуса Тиса був дуже заможний, солідний купець, а коли ще й додамо, що він мав дуже гарний будинок на привітному Кінському ринку і що в цьому будинку, та ще й у тій самій кімнаті, де малий Перегрінус завжди діставав різдвяні подарунки, дорослий Перегрінус отримав їх і цього разу, то не лишиться ніякого сумніву, що дивовижні події, про які ми хочемо тут розповісти, відбувалися не десь-інде, як у славетному, прегарному місті Франкфурті-на-Майні.

Батьки пана Перегрінуса нічим особливим не відзначалися; досить того, що вони були чесні й тихі люди, і ніхто про них не казав нічого поганого. На біржі пана Тиса безмежно поважали завдяки тому, що він завжди впевнено і вміло гендлював на великі суми, вигравав їх одну за одною, але не ставав від того пихатим, а лишався таким самим скромним, як і був, ніколи не хвалився своїм багатством і виявляв його тільки тим, що не скнарував ні в малому, ні в великому і навіть ставився поблажливо до неоплатних боржників, які попали в біду, хоч вони й самі були винні.

Дуже довго в пана Тиса не було дітей, аж поки нарешті, майже через двадцять років після шлюбу, пані Тис подарувала своєму чоловікові гарного, здорового хлопчика, що й був нашим Перегрінусом Тисом.

Можна собі уявити, які безмежно раді були батьки. Ще й досі мешканці Франкфурта розповідають про пишні хрестини, які влаштував старий Тис і на яких він пригощав усіх найблагороднішим, багато років вистояним рейнським — таке вино подають хіба що на святі коронації. Та ще більшої хвали старий пан Тис заробив собі тим, що покликав на хрестини кількох людей, які ставились до нього вороже і немало зробили йому прикрощів, а також і тих, перед ким він сам відчував себе винним, і таким чином банкет став святом миру й прощення.

Ох! Доброму панові Тису й на думку не спадало, що той самий хлопчик, народженню якого він так зрадів, скоро завдасть йому стільки горя й клопоту.

З найперших же місяців свого життя малий Перегрінус почав виявляти дуже дивну вдачу. Кілька тижнів він безперервно кричав день і ніч, хоч не видно було, щоб у нього Щось боліло, а потім раптом затих і ніби заляк, нічого не відчуваючи. Здавалося, ніщо не могло справити на нього [187] ніякого враження, його маленьке личко ані розквітало в усмішці, ані кривилося від плачу, наче то була не дитина, а мертва лялька. Мати казала, що, будучи вагітною, вона задивилась на старого бухгалтера, який уже двадцять років мовчки, мов закам'янілий, з таким самим дерев'яним виразом на обличчі, сидів у конторі над рахунками. Багато гарячих сліз пролила вона над своїм автоматом.

Нарешті хрещеній матері спала щаслива думка принести малому Перегрінусові надзвичайно строкатого і, правду кажучи, дуже бридкого арлекіна. Очі в хлопчика раптом дивно ожили, на устах з'явилася лагідна усмішка, він простяг руки до ляльки і, отримавши її, ніжно пригорнув до грудей. Потім він знов звів на строкатого чоловічка такий тямущий, промовистий погляд, наче в ньому раптом прокинулись розум і почуття, та ще й сильніші, ніж бувають у дітей такого віку.

— Він надто розумний, — сказала хрещена мати, — і довго не проживе. Ви тільки гляньте йому в очі, він уже думає багато більше, ніж йому годилося б.

Ці слова дуже втішили старого пана Тиса, який уже був змирився з думкою, що після багатьох років даремних сподівань він став батьком недоумка; та невдовзі на нього звалився новий клопіт.

Давно вже минув той час, коли діти звичайно починають говорити, а Перегрінус і досі не вимовив жодного слова. Можна було б подумати, що хлопець глухонімий, якби він, бувало, не дивився на того, хто до нього звертався, таким уважним, зацікавленим поглядом, часом навіть з радісним чи сумним виразом на обличчі, — кожному було видно, що він не тільки все чує, але й розуміє. А нянька розказувала про нього ще й не таке, і як же здивувалася мати, сама "переконавшись, що це правда! Уночі, коли хлопчик лежав у постелі й думав, що його ніхто не чує, він тихо проказував окремі слова і навіть цілі речення, та ще й майже не калічив їх, як звичайно калічать діти в його віці, — видно робив такі вправи віддавна. Небо обдарувало жінок особливим хистом угадувати, яким шляхом розвивається людська натура, що перебуває тільки-но в зародку, і через це, особливо для малих дітей, вони, як правило, найкращі виховательки. Цей хист допоміг і пані Тис; вона не показувала хлопчикові, що його підслухують, і не тільки не змушувала його балакати, а навпаки, — іншим способом спритно домоглася того, що він сам перестав приховувати свій чудовий талант і, всім на диво, повільно, але чітко заговорив [188] при людях. Проте до розмови він завжди виявляв якусь нехіть і був дуже задоволений, коли йому давали спокій.

Так пан Тис пережив і страх, що його син буде німий, але потім за цим клопотом прийшов інший, ще більший. Коли малому Перегрінусові настав час братися до науки, він знов повівся так, наче йому тільки з величезним зусиллям можна було втовкмачити щось у голову. На диво, з читанням і письмом сталося те саме, що й з мовою: спершу він не міг нічого втнути, а потім раптово й несподівано все в нього пішло якнайкраще. А проте, коли Перегрінус підріс, жоден учитель не лишався надовго в їхньому домі, і не тому, що хлопчик їм не подобався, — просто вони ніяк не могли пристосуватися до його вдачі. Перегрінус був тихий, слухняний, старанний, а все ж про систематичне навчання, якого домагалися вчителі, годі було й думати, бо він тільки те розумів, тільки тим захоплювався, що промовляло до його душі, а все решта проходило повз нього, не лишаючи ніякого сліду. А до його душі промовляло тільки все чудесне, все те, що збуджувало його уяву, чим він потім жив і про що мріяв. Наприклад, він отримав колись у подарунок великий, на цілу стіну в його кімнаті, план міста Пекіна з усіма вулицями, будинками тощо. Коли Перегрінус глянув на казкове місто, на химерний

люди, що неначе юрмився на його вулицях, він, мов на помах чарівної палички, перенісся в інший світ, у якому відчув себе наче вдома. Він жадібно накинувся на все, що тільки міг знайти про Китай, про китайців, про Пекін, намагався тоненьким, співучим голосом вимовляти звуки китайської мови за тим описом, який йому десь трапився, навіть спробував картонними ножицями перекроїти свій халат із найкращого камвольного атласу на китайський фасон, щоб, як усі китайці, весело гуляти пекінськими вулицями. А до всього іншого йому було байдуже, на біду вчителів, від якого старий пан Тис суворо вимагав, щоб він ознайомив свого вихованця з історією ганзейського союзу. Довідавшись з великим жалем, що Перегрінуса не можна витягти з Пекіна, батько звелів витягти самий Пекін з хлопцевої кімнати...

Поганою ознакою старий пан Тис вважав уже те, що Перегрінусові ще змалку лічильні жетони подобалися більше, ніж дукати. А підрісши, хлопець почав виявляти відверту огиду до великих грошових мішків і конторських книг. Та найдивовижніше було те, що він просто чути не міг слова "вексель": у нього тоді по тілу проходила судом і, як він запевняв, з'являлося таке почуття, яке буває, коли хтось [189] вістряем ножа водить по шибці. Довелося панові Тису визнати, що Перегрінус змалку показав себе непридатним до купецького ремесла, і хоч як йому хотілося, щоб син пішов його слідом, він таки відмовився від цього бажання в надії, що Перегрінус присвятить себе чомусь іншому. Пан Тис дотримувався тієї засади, що й найзаможніша людина повинна щось робити і мати якесь становище в житті; до неробства він відчував огиду, а саме до нього був очевидячки схильний Перегрінус, дарма що мав чимало безладно накопичених знань, які він здобув своїм власним способом. Це був найбільший і найтяжчий клопіт для старого Тиса. Перегрінус не хотів нічого знати про реальний світ, а старий жив тільки в реальному світі, тож незгода між батьком і сином була неминуча, і чим старший ставав Перегрінус, тим вона виявлялася різкіше, на превеликий жаль матері, яка радо б дозволила своєму лагідному, слухняному Перегрінусові, найкращому синові, вільно жити в незрозумілому, щоправда, для неї світі мрій і марень і яка не могла збагнути, чому батько неодмінно хоче нав'язати йому якусь працю.

За порадою досвідчених друзів старий Тис послав сина в Ієнський університет; а коли той повернувся через три роки, старий добродій сердито вигукнув:

— Ну от, так я й думав! Дурним мрійником поїхав, дурним мрійником і вернувся!

Пан Тис не помилявся в тому, що Перегрінус у своїй натурі нітрохи не змінився, лишився таким самісіньким, як і був. Але пан Тис іще не втратив надії якось напоумити свого сина-виродка, думав, що коли він спробує силоміць залучити Перегрінуса до справ, то, може, той зрештою все-таки звикне до них і змінить свої уподобання. Він послав його до Гамбурга з завданням, яке можна було виконати, навіть не дуже розуміючись на торгівлі, а крім того, дав йому рекомендаційного листа до свого тамтешнього приятеля з проханням не лишити хлопця без доброго слова й щирої поради.

Пегрегрінус поїхав до Гамбурга, вручив приятелеві свого батька не тільки

рекомендаційного листа, а й усі папери, що стосувалися його завдання, а сам зник невідомо куди.

Тоді від приятеля пана Тиса надійшла така звістка:

"Вашого цінного листа від... числа вчасно вручив мені Ваш шановний син. Але сам він більше не з'являвся, а зразу ж поїхав з Гамбурга, не лишивши ніяких доручень. На перець тут попит невеликий, на бавовну поганий, каву беруть тільки середніх гатунків, зате добре йде меліс, а також весь час тримаються ціни на індіго. Мое шанування і т. д." [190] Ця звістка неабияк збентежила б пана Тиса та його дружину, коли б з тією самою поштою не надійшов лист і від самого блудного сина, в якому він найпокірніше вибачався, що ніяк не міг виконати, як того хотів батько, отриманого завдання, і що його непереборно ваблять далекі краї, з яких він через рік сподівається вернутися щасливішим і веселішим.

— Ну й добре, — сказав старий добродій, — хай хлопець оглянеться по світі, може, там з нього витрусять його химери.

Мати забідкалася, що синові може не стати грошей на далеку дорогу, — мовляв, він дуже злегковажив, не написавши, куди саме поїхав. Але старий тільки засміявся:

— Нічого, як не стане грошей, то швидше пізнає життя. Не написав, куди він хоче їхати, то принаймні знає, де нас його листи застануть.

Так ніхто й не довідався, куди помандрував Перегрінус; одні запевняють, що він побував у далекій Індії, а інші, навпаки, вважають, що він відвідав її лише в своїй уяві. Певне тільки одне: що він був десь далеко, бо вернувся до Франкфурта не через рік, як обіцяв батькам, а через цілих три роки, та ще й пішки, обшарпаний і схудлий.

Батьківський дім був наглухо зачинений, і хоч скільки Перегрінус дзвонив і стукав, ніхто в ньому не озивався.

Нарешті прийшов з біржі сусід, і Перегрінус зараз-таки спитав його, чи не поїхав кудись пан Тис.

Та сусід перелякано відсахнувся від нього й вигукнув:

— Пан Перегрінус Тис! Невже це ви? Вернулися нарешті? Хіба ви нічого не знаєте?

Одне слово, Перегрінус довідався, що за той час, коли він був у мандрах, батьки його одне за одним померли, суд поцінував їхнє майно і, оскільки ніхто не знав, де перебуває Перегрінус, опублікував у газеті оголошення, в якому пропонував йому вернутися до Франкфурта й отримати батьківську спадщину.

Перегрінус мовчки стояв перед сусідом, і вперше серце в нього защеміло від горя. Чудовий, розкішний світ, у якому досі він жив так безтурботно, розвалився в нього на очах.

Сусід, побачивши, що Перегрінус не може зробити нічогосінько з того, до чого тепер негайно треба було взятися, запросив його до себе додому і швиденько загалагодив усе сам; таким чином Перегрінус того ж таки вечора опинився в батьківському домі.

Геть знеможений, пригнічений розпукою, якої він ще ніколи не відчував, Перегрінус опустився у велике батькове [191] крісло, що й досі стояло на своєму

давньому місці. Враз біля нього почувся голос:

— Як добре, що ви знов дома, любий пане Перегрінусе! Ох, якби ви були вернулися раніше!

Перегрінус підвів очі і просто перед собою побачив стару жінку, яку батько взяв йому за няньку, найбільше із жалю до неї, бо вона була така страшенно бридка, що ніяк не могла знайти собі роботи; так вона відтоді в них і лишилася.

Довго дивився Перегрінус на стару, нарешті, дивно усміхнувшись, мовив:

— Це ти, Аліно? Правда ж, батько й мати ще живі? — Він підвівся, обійшов усі кімнати, оглядаючи кожен стілець, кожен стіл, кожную картину тощо. Потім спокійно сказав: — Так, ніщо тут не змінилося, відколи я поїхав звідси, і не повинне змінитися й надалі!

Від цієї хвилини Перегрінус почав провадити той дивний спосіб життя, про який ми вже згадували на початку. Тримаючись осторонь від усякого товариства, він жив у великому просторому будинку спершу в цілковитій самоті, тільки зі своєю нянькою, а потім наймаючи кілька кімнат одному старому чоловікові, батьковому приятелю. Той чоловік, здавалося, був такий самий відлюдкуватий, як і Перегрінус. Через те вони, Перегрінус і старий, так добре ладнали між собою — бо ніколи не бачили один одного.

Тільки чотири родинні свята Перегрінус справляв дуже вчисто: дні народження батька й матері, перший день Великодня і день своїх хрестин. У ці дні Аліні доводилося накривати стіл на стільки осіб, скільки колись запрошував батько, готувати ті самі страви й подавати те саме вино, яке подавали за батька. Певна річ, що на стіл, за багаторічним звичаєм, ставили те саме, що й колись, срібло, ті самі тарілки й ті самі келихи, пильно збережені серед батькової спадщини. Перегрінус суворо стежив, щоб Аліна нічого не забула. Коли стіл був накритий, Перегрінус сідав до нього сам-один, їв і пив мало, а більше прислухався до розмови батьків, уявних гостей і лише скромно відповідав на те чи інше запитання, з яким до нього звертався хтось із товариства. Тільки-но мати відсовувала свого стільця, як він підводився з-за столу разом з гістьми, якнайввічливіше прощався з кожним і йшов до своєї самотньої кімнати, доручивши Аліні роздати всю ту силу їжі, що так і лишалась неторканою, а також вино убогим із навколишніх вулиць; стара нянька, щира душа, сумлінно виконувала доручення свого [192] пана. Дні народження батька й матері починалися з того, що Перегрінус, як колись у дитинстві, рано-вранці приносив до кімнати, де сиділи батьки, гарний вінок з квіток і проказував вивчені напам'ять вірші. В день своїх хрестин він, звичайно, не міг сидіти за столом, бо недавно ще тільки народився, тому Аліні доводилося дбати про все самій, тобто припрошувати гостей до чарки і взагалі бути господинею за столом; решта все відбувалося так, як і на інші свята.

Та, крім них, у Перегрінуса був ще один особливо радісний день у році чи, вірніше, радісний вечір, а саме — святвечір; жодна інша втіха не сповнювала таким тихим захватом його дитячу душу.

Він сам дбайливо закупував барвисті свічки на ялинку, іграшки, ласощі, все, що в дитинстві готували для нього батьки, а потім свят-вечір ішов своїм звичаєм, як уже

відомо ласкавому читачеві.

— Все-таки дуже мені прикро, — сказав Перегрінус, ще трохи погравшись подарунками, — дуже мені прикро, що загубилися лови на оленів і на диких свиней. І де тільки вони могли дітися? — Враз він помітив серед подарунків не відкриту що коробку й радісно вигукнув: — Ага, ось вони! — Він швидко схопив коробку, гадаючи, що то і є лови, яких йому бракувало; але, відчинивши її, побачив, що вона порожня, і злякано відсахнувся, неначе охоплений раптовим страхом. — Дивно, — тихо сказав він сам до себе, — дуже дивно! Що ж це за коробка? Мені здалося, наче звідти на мене вискочило щось страшне й небезпечне, тільки зір мій надто слабкий, щоб побачити його!

На його запитання Аліна відповіла, що знайшла коробку серед іграшок, але відчинити її не змогла, хоч як силкувалася, а тому й вирішила, що в ній лежить щось особливе і піддається вона тільки вправній руці її пана.

— Дивно, — знов сказав Перегрінус, — дуже дивно! А мені Ці лови найбільше подобались. Може, це якась погана прикмета? Але хто це на свят-вечір піддається таким похмурим Думкам, та ще й коли для них немає ніяких підстав? Аліно, принеси кошика!

Аліна миттю принесла великого білого кошика, Перегрінус обережно склав у нього іграшки, ласощі й свічки, тоді взяв кошика під пахву, а різдвяну ялинку на плече й вирушив у дорогу.

Пан Перегрінус Тис мав дуже приємну, похвальну звичку з'являтися з усіма своїми подарунками, які він сам собі й готував, наче сам Христос із чудовими, барвистими гостинцями, в якусь убогу родину, де, він знав, були малі діти, щоб на кілька годин перенестися в щасливе, веселе дитинство. Побачивши бурхливу, ясну радість дітей, він тихенько залишав їх і часто до півночі ходив вулицями, бо не міг упоратися з солодким хвилюванням, що стискало йому груди, і його власний дім здавався йому похмурим склепом, у якому він сам поховав себе з усіма своїми radoщами. Цього року він ніс подарунки дітям убогого палітурника Леммергірта, вправного і роботящого майстра, що з якогось часу працював на Перегрінуса; у нього було троє жвавих хлопчаків, від п'яти до дев'яти років, і пан Перегрінус знав їх.

Палітурник Леммергірт жив на останньому поверсі тісного будинку на Кальбахській вулиці. Зимовий вітер свистів і ревів, ішов то сніг, то дощ, тож можна собі уявити^ як важко було панові Перегрінусу добратися до своєї мети. У вікнах Леммергірта блимало кілька мізерних свічечок. Перегрінус насилу вибрався нагору крутими сходами.

— Відчиніть! — гукнув він, стукаючи в двері. — Відчиніть, Христос посилає слухняним дітям свої дарунки!

Палітурник перелякано відчинив двері й довго дивився на заліпленого снігом Перегрінуса, поки нарешті впізнав його.

— Вельмишановний пане Тисе, — вражено озвався Леммергірт, — вельмишановний пане Тисе, скажіть, ради бога, чим я сподобився такої великої честі, та ще й на свят-

вечір?

Та пан Перегрінус не дав йому доказати.

— Діти, діти, дивіться, Христос посилає вам дарунки! — знов вигукнув він, підбіг до великого розсувного столу посеред кімнати й почав викладати сховані в кошику різдвяні дарунки. Мокру ялинку, з якої капала вода, довелося, звичайно, лишити за дверима. Палітурник і досі не міг зрозуміти, що все це означає, але дружина його була здогадливіша: вона усміхнулася Перегрінусові з сльозами на очах, а хлопчики стояли віддалік і мовчки поїдали очима кожен подарунок, який з'являвся з кошика, і часто, не втримавшись, голосно скрикували з радості й подиву.

Нарешті Перегрінус вдало розділив дарунки за віком дітей, засвітив усі свічки й вигукнув:

— Сюди, діти, сюди! Ось дарунки, які вам послав Христос!

Тоді хлопчики, які не могли ще до кінця збагнути, що все це належить їм, радісно закричали й застрибали навколо столу. [194]

Батьки хотіли подякувати благодійникові, та якраз подяки батьків і дітей пан Перегрінус щоразу намагався уникнути; він і тепер налаштувався тихенько втекти, як завжди, і був уже біля дверей, коли вони зненацька відчинилися і в яскравому сяйві різдвяних свічок перед ним з'явилася молода, пишно вбрана жінка.

Автор рідко справляє гарне враження, коли починає докладно змальовувати, який вигляд має та чи інша красуня, що про неї йде мова в його оповіданні: яка вона на зріст, як тримається, яку має постать, якого кольору очі й коси; мабуть, багато краще поставити її перед очі ласкавому читачеві всю, а не подавати частинами. І тут також досить було б запевнити читача, що жінка, з якою зустрівся в дверях переляканий до смерті Перегрінус, була надзвичайно гарна й мила, якби не треба було конче згадати деякі особливі риси, властиві тій маленькій особі.

Так, вона справді була маленька, навіть занадто маленька на зріст, але дуже струнка й граціозна, її обличчя, взагалі вродливе й виразне, здавалося якимсь дивним і нетутешнім через те, що зіниці були більші, а чорні, наче полаковані, брови сиділи вище, ніж звичайно. Одягнена чи, швидше, вичепурена та жіночка була так, ніби щойно приїхала з бенкету: в чорних косах блищала розкішна діадема, багаті мережива лише до половини прикривали повні груди, сукня з важкого шовку в бузкову й жовту клітку облягала гнучкий стан і широкими складками спадала якраз настільки, щоб можна було побачити найчудесніші, взуті в білі черевички ноги, так само як мереживні рукави були саме такі завдовжки, а білі лайкові рукавички досягали саме настільки, щоб між ними лишилася відкритою найкраща частина бездоганних рук. Багате намисто й діамантові сережки доповнювали вбрання.

Певна річ, що палітурник був такий самий спантеличений, як і пан Перегрінус, а діти, лишивши іграшки й пороззявлявши роти, втупили очі в незнайому пані; але жінок найменше вражає все дивне й незвичайне, і взагалі вони найшвидше опановують себе, а тому дружина палітурника перша спромоглася на слово й спитала дивну гостю, що вона бажає.

Тепер дама зовсім зайшла до кімнати, і наляканий Перегрінус хотів був уже скористатися цією хвилиною, щоб швиденько втекти, але дама схопила його за обидві руки й солодким голоском пролебеділа: [195]

— Отже, доля все-таки зласкавилась до мене, я все-таки догнала вас! О Перегріне, мій любий Перегріне, яке чудесне, щасливе побачення!

Вона підняла праву руку так, що торкнулася уст Перегріна, і він мусив її поцілувати, хоч на лобі в нього виступили холодні краплі поту. Тоді дама відпустила його руки, і тепер йому була відкрита дорога до втечі, але він відчував себе ніби замороженим, як бідолашна тварина зачарована поглядом гримучої змії.

— Дозвольте, — знов озвалася дама, — дозвольте мені, дорогий Перегріне, взяти участь у чудовому святі, яке ви, ніжна, шляхетна душа, влаштували невинним дітям. Дозвольте й мені вкласти в нього свою пайку.

І вона почала діставати з гарненького кошичка, який висів у неї через руку і якого аж тепер усі помітили, всілякі іграшки, одну кращу за другу, і мило, дбайливо розставляти їх на столі. Потім підвела до нього хлопчиків, показала кожному, що кому належить, і так гарно поводитися з дітьми, що краще годі й уявити. Палітурник думав, що все це йому сниться, а його дружина хитро усміхалася, бо була впевнена, що між паном Перегрінусом і незнайомою дамою є якась особлива домовленість.

Поки батьки дивувалися, а діти раділи, незнайома дама сіла на стару, розхитану канапу і посадовила поряд із собою пана Перегрінуса, що вже сам не знав, чи це він, чи не він.

— Любий мій, — тихо прошепотіла вона йому на вухо, — любий мій, дорогий друже, якою радісною, якою щасливою я себе почуваю біля тебе!

— Але ж, — промурмотів, заникуючись, Перегрінус, — але ж, шановна пані...

Та раптом, бог його знає як, уста незнайомої дами опинилися так близько біля його уст, що не встиг він ще й подумати про поцілунок, як уже поцілував її; можна собі уявити, що він після цього знов і вже остаточно втратив дар слова.

— Мій милий друже, — повела далі незнайома дама, так близько присунувшись до Перегрінуса, що ще трохи, і вона б сіла йому на коліна, — мій милий друже! Я знаю, що тебе засмучує, знаю, що сьогодні ввечері болюче вразило твою чисту дитячу душу. Але не журися! Я принесла тобі те, що ти загубив і що вже навряд чи сподівався колись вернути!

І незнайома дама дістала з того самого кошичка, в якому були іграшки, дерев'яну скриньку і вручила її Перегрінусові. То були лови на оленів і на диких свиней, яких йому [196] не вистачало на столі з різдвяними подарунками. Важко було б описати ті дивні почуття, що боролися тієї хвилини в грудях Перегрінуса.

Якщо в усій постаті незнайомої, незважаючи на всю її грацію і вроду, все-таки було щось примарне, від чого мороз пішов би поза спиною навіть у людей, що не боялись жінок так, як Перегрій, то який же жах охопив і так уже наляканого Перегріна, коли він побачив, що цій дамі відомі геть усі найпотаємніші його думки. І все ж таки серед того жаху, коли він підводив очі і назустріч йому з-під довгих шовкових вій зорів

переможний погляд найчудовіших у світі чорних очей, коли він відчував солодкий подих прекрасної істоти, електричну теплоту її тіла, — все ж таки в ньому блаженно-болісним тремтінням озвалося невимовне бажання, якого він досі не знав. І тоді вперше весь спосіб його життя, гра в різдвяні подарунки здалися Перегрінусові дитинністю і несмаком, і йому стало соромно, що дама знала про це; а водночас йому здалося, начебто подарунок дами був живим доказом того, що вона його зрозуміла, як ніхто досі на землі, і що тільки глибоке, ніжне почуття спонукало її саме так зробити йому радість. Він вирішив навіки зберегти коштовний подарунок, ніколи не випускати його з рук і, охоплений непереборним почуттям, палко притис до грудей коробку з ловами на оленів і диких свиней.

— О як чудесно! — прошепотіла незнайома. — Тебе тішить мій дарунок! О мій любий Перегріне, виходить, мене не обдурили мої сни, мої передчуття!

Пан Перегрінус Тис трохи отямився і нарешті спромігся цілком чітко й виразно сказати:

— Але ж, дорога моя, шановна пані, якби я знав, з ким мені випало щастя розмовляти!

— Шельмо! — перебила пана Перегрінуса дама, лагідно поплескавши його по щоці. — Шельмо! Ти тільки прикидаєшся, що не знаєш своєї вірної Аліни. Та, мабуть, час уже нам дати спокій цим добрим людям. Проведіть мене, пане Тисе!

Почувши ім'я Аліни, пан Перегрінус, звичайно, подумав про свою стару няньку, і йому здалося, ніби в голові в нього замахав крильми вітряк і все зрушив із свого місця.

Коли незнайома дама почала весело й привітно прощатися з усією родиною, палітурник з великого подиву й пошани тільки й зміг промурмотіти щось незрозуміле, але діти поставились до неї як до давньої знайомої, а дружина палітурника сказала: [197] — Ви, пане Тисе, із своєю вродою і людяністю цілком заслужили таку гарну, добру наречену, що навіть уночі допомагає вам робити добре діло. Вітаю вас від щирого серця!

Незнайома дама зворушено подякувала і запевнила її, що день їхнього весілля буде й для них святом, потім, твердо заборонивши палітурникові та його дружині проводити їх з паном Тисом, сама взяла свічку з ялинки, щоб посвітити собі на сходах.

Можна собі уявити, які почуття огорнули пана Тиса, коли незнайома дама повисла в нього на руці! "Проведіть мене, пане Тисе", — думав він, — означає: сходами вниз і до карети, яка стоїть перед дверима і біля якої чекає служник, а може, й цілий почет, бо, врешті, це ж напевне якась божевільна принцеса, що тут... Господи, порятуй мене якнайшвидше від цієї дивної, тяжкої халепи і збережи мені мій убогий глузд!"

Пан Тис і гадки не мав, що всі події, які сталися досі, були тільки прологом найдивовижнішої пригоди, а тому, не здогадуючись про те, зробив дуже добре, що наперед попросив Господа зберегти йому глузд.

Коли Перегрінус і незнайома дама зішли вниз, невидимі руки відчинили перед ними вхідні двері і так само потім зачинили їх. Та Перегрінус нічого не помітив, бо надто був здивований тим, що перед будинком не було й признаки ані карети, ані

служника, що чекав би на пані.

— Ради бога! — вигукнув Перегрінус. — Де ж ваша карета, ласкава пані?

— Карета? — мовила дама. — Яка там карета? Я так нетерпеливилась, так боялася, що не знайду вас, — то невже ж би я спокійнісінько поїхала сюди в кареті, як ви думаєте, любий Перегріне? Ні, туга й надія гнали мене вперед, я в бурю й негоду бігала по всьому місту, поки нарешті знайшла вас. Дякувати Богу, таки знайшла. Тепер тільки проведіть мене додому, любий Перегрінусе, я живу недалеко звідси.

Панові Перегрінусу нелегко було відігнати від себе думку, що така ошатна дама, у шовкових черевичках, не пройшла б і кількох кроків, не зіпсувавши на вітрі, на дощі й снігу всього свого вбрання, а її вишуканому туалету негода нітрохи не зашкодила; він вирішив провести додому незнайому даму й лише радів, що надворі вигодинилось. Скажений вітер ущух, на небі не було жодної хмаринки, ласкаво світив повний місяць, і тільки різке, пекуче повітря нагадувало, що ніч таки зимова. [198]

Та не встиг Перегрінус ступити кілька кроків, як дама почала тихенько стогнати, а потім і вголос нарікати, що закоцюбла з холоду. У Перегрінуса кров кипіла в жилах, тому він не відчував холоду й не подумав про те, що дама так легко одягнена і навіть не закутана шаллю чи хусткою; тепер він раптом збагнув, який був недолугий, і хотів накинути на даму своє пальто. Але дама відмовилась, жалібно простогнавши:

— Ні, любий мій Перегріне! Нічого це не допоможе! Мої ноги... ох, мої ноги! Я не витримаю, помру, так вони болять! — Майже непритомна, вона похилилась, наче падаючи, і ледь чутно вимовила: — Понеси мене, понеси, любий друже!

І тоді Перегрінус, не довго думаючи, підхопив на руки легеньку, мов пір'їна, даму і обережно закутав її у своє широке пальто. Та не пройшов він і десяти кроків із своєю солодкою ношею, як його все дужче й дужче почали заливати бурхливі хвилі палкого бажання. Він біг вулицями, немов причинний, і вкривав гарячими поцілунками шию і груди чудесної істоти, що міцно горнулася до нього. Нарешті йому здалося, ніби він раптом прокинувся зі сну; він опинився біля якихось дверей і, підвівши очі, упізнав свій дім на Кінському ринку. Аж тепер він пригадав, що навіть не дізнався в дами, де вона живе, і, опанувавши себе, спитав:

— Пані! Небесне, божисте створіння, де ви живете?

— Ох, — озвалася дама, піднявши голову, — ох, любий Перегріне, та тут же, тут, у цьому будинку, я ж твоя Аліна і живу в тебе! Швиденько ж дзвони, хай відчиняють двері.

— Ні! Ніколи! — крикнув нажаханий Перегрінус і випустив з рук даму.

— Як, — вигукнула вона, — як, Перегріне, ти хочеш прогнати мене, хоч знаєш про мою тяжку долю, знаєш, що я, бідолашна, не маю притулку і ганебно загину тут, якщо ти не візьмеш мене до себе, як раніше? Чи ти, може, хочеш, щоб я померла? Ну, то хай так і буде! Але віднеси мене хоч до фонтана, щоб мій труп знайшли не перед твоїм будинком... ох... а ті кам'яні дельфіни, може, матимуть більше серця, ніж ти. Горе мені... горе... Який холод!

І дама зомліла. Тоді тривога й розпука ніби в крижані лещата схопили і здавили

Переґрінові груди. Він нестямно вигукнув:

— Що буде, те й буде, а я інакше не можу!

Потім узяв непритомну на руки і рвучко смикнув за дзвоник. [199]

Промчавши повз воротаря, Переґрій відчинив двері і, замість того, щоб тихо постукати нагорі, як звичайно, уже на сходах загукав гак, що аж луна пішла по широких сінях:

— Аліно!.. Аліно!.. Світло! Світло!

— Що? Як? Що таке? Що це означає? — питала, витріщивши з дива очі стара Аліна, поки Переґрінус розгортав непритомну даму з пальта і ніжно, дбайливо вкладав її на канапу.

— Швидше! — вигукнув він знов. — Швидше, Аліне, запали в каміні... Неси сюди чудодійну есенцію... чай, пунш! Стели ліжко!

Та Аліна не рушала з місця і, втуливши очі в даму, торочила своє:

— Що? Як? Що таке? Що це означає?

Тоді Переґрінус розповів їй, що це графиня, а може, й принцеса, що від зустрів її в палітурника Леммергірта, що на вулиці вона зомліла, що йому довелося віднести її додому, а побачивши, що Аліна й далі не рухається з місця, закричав, тупнувши ногою:

— Сто чортів його матері, кажу тобі, запали в каміні, принеси чаю... чудодійної есенції!

Коли стара нянька почула ці слова, очі в неї заблищали, як слюда, а ніс ніби засвітився фосфоричним блиском. Вона дістала свою чорну табакерку, відкрила її, клацнувши накривкою, і втягнула в ніс добру пучку табаки. Потім узяла руки в боки і глузливо сказала:

— Ви тільки гляньте, графиня, принцеса, аякже! Знайдена в убогого палітурника на Кальбахській! І ще й мліє на вулиці! Га-га, я добре знаю, де беруть уночі таких видженджурених панійок! Гарні мені жарти, гарна поведінка! Привів до чесного дому розпусну дівку, та ще й цього гріха йому мало, ще й згадує чорта на свят-вечір. І щоб я на старість ще й помагала йому грішити? Ні, любий пане Тисе, пошукайте собі іншу помічницю, на мене не сподівайтесь, завтра ж таки я кидаю службу.

І стара вийшла з кімнати, так хряснувши дверима, що аж шибки забряжчали.

Переґрінус заломив руки зі страху й відчаю: дама не подавала ніяких ознак життя. Але тієї хвилини, коли він, до краю наляканий, знайшов пляшечку одеколону й хотів обережно натерти ним скроні дами, вона схопилася з канапи, бадьора й весела, і вигукнула:

— Нарешті! Нарешті ми самі! Нарешті, мій Переґрінусе, я можу сказати вам, чому я йшла за вами до самого помешкання [200] палітурника Леммергірта, чому не могла вас кинути цієї ночі. Переґрінусе! Видайте мені полоненого, якого ви замкнули в своїй кімнаті! Я знаю, що ви зовсім не зобов'язані виконувати моє прохання, що все залежить тільки від вашої ласки, але я знаю, яке у вас добре, щире серце, а тому прошу вас, любий мій, дорогий Переґріне, видайте мені полоненого!

— Кого? — спитав Переґрінус, безмежно спантеличений. — Якого полоненого? Хто

може бути в мене в полоні?

— Так, — знов мовила дама, схопивши Перегрінуса за руку й ніжно притиснувши її до грудей, — так, я визнаю, що тільки велика, шляхетна душа може відмовитись від вигод, які їй посилає ласкава доля, правда й те, що ви не матимете багатьох переваг, які легко здобули б, якби не видали полоненого... Але подумайте, Перегріне, адже все щастя, все життя Аліни залежить від того, чи вона володітиме тим полоненим, який...

— Якщо ви не хочете, — перебив її Перегрінус, — якщо ви не хочете, ангеле мій, щоб я все це вважав за гарячкове марення чи щоб я сам тут-таки збожеволів, то скажіть мені, про кого ви говорите, про якого полоненого?

— Що? — мовила дама. — Я не розумію вас, Перегрінусе, невже ви будете заперечувати, що він справді попав до вас у полон? Адже я сама бачила, як ви купували лови і він...

— Хто? — в нестямі вигукнув Перегрінус. — Хто він? Я вперше в житті бачу вас, пані. Хто ви і хто він?

Тоді дама, геть пририта горем, упала до ніг Перегрінусові, заливаючись слізьми:

— Перегріне, будь людяний, май серце, віддай мені його! Віддай!

А пан Перегрінус закричав, перебиваючи її:

— Я збожеволю... Здурію!

Раптом дама зірвалася на ноги. Вона здавалась тепер вищою, очі її палали, губи тремтіли.

— О варваре! — вигукнула вона в нестямі. — В тебе немає серця... Тебе не можна вблагати... Ти хочеш моєї смерті, моєї загибелі... Ти не віддаси мені його! Ні... ніколи... ніколи... О нещасна я... кінець мені... кінець... — І вона вибігла з кімнати.

Перегрінус чув, як вона бігла сходами і її пронизливі зойки луною розходились по цілому будинку, аж поки внизу грюкнули двері.

Тоді запала мертва тиша, наче в могилі. [201]

ПРИГОДА ДРУГА

Приборкувач бліх. Сумна доля принцеси Гамагеї у Фамагусті. Незугарність генія Тетеля і дивовижні мікроскопічні досліди й розваги. Вродлива голландка й чудна пригода молодого Георга Пепуша, колишнього ієнського студента

На той час у Франкфурті перебував один чоловік, що займався дивним мистецтвом. Його звали приборкувачем бліх, і не дарма, бо він, хоч і з великими труднощами, зумів повернути цих маленьких тваринок до культури і навчити їх різних цікавих штук.

На превеликий свій подив, глядачі спостерігали, як на білому, до блиску налощеному мармуровому столі одні блохи везли маленькі гармати, діжки з порохом, зброю, а інші стрибали поряд з рушницями на плечі, патронташами на спині й шаблями при боці. На команду приборкувача вони виконували найважчі фігури, і їхня муштра здавалась веселішою і жвавішою, ніж у справжніх солдатів, бо їхній марш полягав у вишуканих антраша й стрибках, а повороти праворуч і ліворуч — у чудесних піруетах. Усе військо діяло навдивовижу злагоджено, а полководець здавався водночас і вправним балетмейстером. Та, мабуть, ще кращі були, ще більше тішили око

невеличкі золоті карети, запряжені блохами — по чотири, по шість і по вісім. Погоничами й служниками були малесенькі, ледве помітні золоті кузочки, а що сиділо всередині, вже не можна було побачити.

Мимоволі спадав на думку екіпаж феї Маб, який бравий Меркуціо з Шекспірових "Ромео і Джульєтти" змалював так гарно, що зразу видно, як часто цей екіпаж їздив по його власному носі.

Та лише кинувши оком на весь стіл крізь добре збільшувальне скло, можна було скласти справжню ціну мистецтву приборкувача бліх. Бо аж тепер глибоко вражений глядач бачив, яка пишна й делікатна та упряж, як тонко зроблена зброя, яка гарна, просто блискуча уніформа. Годі було уявити собі, яким інструментом міг користатися приборкувач бліх, щоб так чисто й пропорційно виготовити деякі другорядні речі, скажімо, остроги, гудзики тощо; порівняно з ними те, що звичайно вважалося шедевром кравецького мистецтва, а саме: пара рейтузів на кожній блосі, які облягали тіло, наче влиті, — причому найважча в цій роботі була примірка, — здавалося дріб'язком, не вартим доброго слова. [202]

Приборкувач бліх мав величезний успіх у місті. Цілий день у залі було повно цікавих, яких не лякала висока плата за вхід. Навіть увечері відвідувачів було багато, може, навіть ще більше, бо тоді приходили й ті, яких не стільки цікавили всі ці майстерні витребеньки, скільки вражав інший витвір приборкувача бліх, що здобув йому зовсім іншу славу і повагу дослідників природи. Це був нічний мікроскоп, що так само, як сонячний мікроскоп удень, кидав на білу стіну, немов чарівний ліхтар, яскраво освітлене зображення предмета, навдивовижу чітке й виразне. Крім того, приборкувач бліх торгував ще чудовими мікроскопами, за які йому залюбки платили добрі гроші.

Сталося так, що один юнак, на ім'я Георг Пепуш — ласкавий читач скоро познайомиться з ним ближче, — якось пізно ввечері захотів відвідати приборкувача бліх. Ще на сходах він почув лайку, що ставала все голосніша і незабаром перейшла в скажений крик і галас. Тільки-но Пепуш хотів зайти, як двері навально розчинилися і назустріч йому, штовхаючись і напираючи одне на одного, ринув натовп блідих з жаху людей.

— Проклятий чаклун, сатанинське поріддя! Я на нього в суд подам! Штукар, дурисвіт! Його треба вигнати з міста!

Досить було молодому Пепушеві заглянути в залу, і він зразу побачив, що так нажахало й погнало звідти людей. Вся кімната кишіла безмежно гидкими істотами. Попелюха, різні кузьки, павуки, п'явушники, понад міру збільшені, витягали свої хоботки, походжали на своїх високих, волохатих лапках, страхітливі мурашині леви хапали й трошили своїми зубчастими клешнями комарів, які боронились і тріпотіли довгими крильцями, а поміж ними звивалися оцтові черви, клейстерні вугрі, сторуки поліпи, і з кожного вільного від них місця дивилися інфузорії із спотвореними людськими обличчями. Пепуш зроду не бачив нічого бридкішого. Його також почав був уже проймати страх, як раптом щось шорстке полетіло йому в обличчя й огорнуло його цілою хмарою густої борошнястої куряви. Тепер страх його Де й дівся, бо він миттю

здогадався, що шорстка річ могла бути тільки круглою напудреною перукою приборкувача бліх, більше нічим. Так воно було й насправді.

Коли Пепуш протер очі від пудри, скажена навала бридких комах уже зникла. Приборкувач бліх, геть знесилений, сидів у кріслі.

— Левенгуку, — вигукнув Пепуш, — Левенгуку, тепер ви бачите, до чого доводять ваші витівки? Вам знов довелося [203] покликати на допомогу своїх васалів, щоб здихатись відвідувачів! Правда ж?

— Це ви, — кволим голосом озвався приборкувач бліх, — це ви, любий Пепуше? Ох, я пропав, пропав навіки! Пепуше, я вже починаю вірити, що ви справді хотіли мені добра і що я погано зробив, не послухавшись вашої поради!

Коли Пепуш спокійно спитав його, що ж сталося, приборкувач бліх обернувся з кріслом до стіни, затулив руками обличчя і, плачучи, сказав Пепушеві, щоб той узяв лупу й глянув крізь неї на мармуровий стіл. Пепуш уже й простим оком зауважив, що маленькі карети, солдати тощо стояли й лежали непорушно, наче мертві. Спритні блохи теж начебто стали якісь зовсім інакші. А крізь лупу Пепуш дуже швидко помітив, що на столі взагалі не лишилося жодної блохи, а ті цяточки, які він досі вважав за бліх, насправді були зернинами перцю, яблук і груш, повтикуваними в упряж і в уніформу.

— Я не знаю, — знов озвався в тяжкій розпуці приборкувач бліх, — я не знаю, який лихий дух осліпив мене, що я не побачив утечі свого війська до того, як усі вже підійшли до столу й озброїлись лупами. Уявіть собі, Пепуше, які ті люди були розчаровані! Спершу вони тільки бурчали, а потім їх поїняла лють. Вони почали звинувачувати мене в наймерзеннішому шахрайстві і, дедалі дужче розлютовуючись, не слухали ніяких моїх виправдань, хотіли вже самі поквитатися зі мною. Що я міг ще зробити, щоб урятуватися від їхніх кулаків? Тільки негайно пустити в рух великий мікроскоп і оточити їх силою-силенною всіляких істот. Ну й вони перелякалися, як звичайно темна юрба.

— Але скажіть мені, Левенгуку, — мовив Пепуш, — скажіть, як могло статися, що ваше муштроване, таке вірне вам військо раптом кинуло вас, і ви навіть не зразу це помітили?

— О, — простогнав приборкувач бліх, — о Пепуше! Він мене кинув, він, хто тільки й робив мене володарем, це через нього, підлого зрадника, я був як сліпий, через нього на мене звалилось таке лихо!

— А хіба я не відраджував, — мовив Пепуш, — хіба я не відраджував вас уже хтозна й відколи не будувати свою славу на штуках, яких ви, я знаю це, не зможете виконати, не маючи влади над майстром? А що ця влада, хоч як ви намагалися її зміцнити, лишилась дуже непевною, оце вам якраз нагода переконатися в цьому.

Потім Пепуш заявив приборкувачеві бліх, що ніяк не розуміє, чому той вважає себе пропащим без цих штук з [204] блохами: адже він давно здобув собі тверде становище тим, що винайшов нічний мікроскоп і взагалі вміє, як ніхто, виготовляти скло до мікроскопів. Та приборкувач бліх сказав, що за цими штуками стоять зовсім інші речі і для нього відмовитись від них — це те саме, що відмовитись від себе самого, від свого

існування.

— А де Дертъє Ельвердінк? — запитав Пепуш, перебиваючи приборкувача бліх.

— Де? — верескнув приборкувач бліх і заломив руки. — Де Дертъє Ельвердінк? Зникла... пішла... пішла невідомо куди. Убийте мене на місці, Пепуше, я бачу, як вас поймає гнів і лють. Убийте, та й по всьому!

— Тепер ви бачите, — мовив, насупившись, Пепуш, — тепер ви бачите, до чого довела ваша дурість, ваше нікчемне штукарство. Хто вам дав право запирати бідолашну Дертъє, як рабину, а потім виставляти її причепурену напоказ, немов якесь диво природи, аби лише принадити публіку? Навіщо ви робили насильство над її почуттям і не дозволили їй віддати мені свою руку, хоч напевне ж бачили, як щиро ми кохаємо одне одного? Вона втекла? Ну й добре, принаймні вона тепер уже не під вашою владою, і якщо я цієї хвилини й не знаю, де її шукати, то все ж таки переконаний, що знайду її. Ось, Левенгуку, ваша перука, надягніть її і скоріться своїй долі, це найкраще, що ви можете тепер зробити.

Приборкувач бліх лівою рукою надів перуку на свою лису голову, а правою схопив Пепуша за руку.

— Пепуше, — сказав, — Пепуше, ви мій щирий приятель, бо ви єдиний на ціле місто Франкфурт знаєте, що я від тисяча сімсот двадцять п'ятого року лежу похований у старій дельфтській церкві й нікому про це не сказали, навіть коли гнівались на мене через Дертъє Ельвердінк. Мені самому часом не вкладається в голову, що я справді той самий Антон ван Левенгук, якого поховали в Дельфті, та коли я оглянуся на свою працю і згадаю своє життя, то знов вірю, що так воно й є, і мені дуже приємно, що про це ніхто не плеще язиком. Тепер я сам бачу, любий Пепуше, що неправильно діяв там, де йшлося про Дертъє Ельвердінк, хоч і зовсім не в такому розумінні, як вам здається. Бо я таки не дарма називав ваше залицання порожньою, дурною химерою, але дарма не був з вами цілком щирий і не розповів вам, хто ж така насправді Дертъє Ельвердінк. Тоді б ви самі переконалися, як добре я робив, намагаючись вибити вам з голови ваші бажання, бо якби вони здійснилися, то ви б [205] неминуче загинули. Пепуше! Сядьте біля мене й вислухайте дивовижну розповідь!

— Ну що ж, можу вислухати, — відповів Пепуш, єхидно поглянувши на приборкувача бліх, і сів навпроти нього в м'яке крісло.

— Оскільки ви, — почав приборкувач бліх, — оскільки ви, любий друже, добре знаєте історію, то вам, безперечно, відомо, що король Секакіс багато років перебував у близьких стосунках з королевою квіток і плодом того кохання була вродлива, чарівна принцеса Гамагея. Менше відомо, як принцеса Гамагея попала до Фамагусті, — навіть я не можу цього сказати. Багато хто запевняє, і не без підстав, що принцеса ховалася у Фамагусті від огидного принца п'явок, запеклого ворога королеви квіток.

Ну, та не про це мова! Вже у Фамагусті одного разу сталося так, що принцеса, гуляючи надвечір, коли трохи похолоднішало, зайшла в гарний, густий кипарисовий гайок. Зачарована лагідним шепотом вечірнього вітерця, дзюрчанням струмка, мелодійним щебетом пташок, принцеса лягла на м'який, пахучий мох і невдовзі міцно

заснула. Та саме той ворог, від якого вона хотіла втекти, огидний принц п'явок, тієї хвилини висунув голову з болота, побачив красуню принцесу і закохався в неї так, що не міг не поцілувати її. Він тихо підповз до неї і почав цілувати її за лівим вухом. А ви добре знаєте, друже мій Пепуше, що даму, яку почне цілувати принц п'явок, чекає смерть, бо він найогидніший у світі кровопивець. Так сталося й тут: принц п'явок доти цілував бідолашну принцесу, доки з її тіла не вилетів останній подих життя. Тоді він, пересичений і сп'янілий, повалився на мох, і служникам, що швидко виповзли з мулу, довелося тягти його додому. Дарма корінь мандрагори пробився з землі й припав до рани, яку націлував принцесі підступний принц п'явок, дарма на жалібний поклик кореня всі квітки підвели свої голови й приєдналися до його невітшного голосіння! Сталося так, що саме тією дорогою проходив геній Тетель; його також глибоко зворушила врода Гамагеї і її нещаслива смерть. Він узяв принцесу на руки й пригорнув до грудей, намагаючись вдихнути в неї життя, але вона не прокидалася зі смертельного сну. Тоді геній Тетель побачив огидного принца п'явок, якого (такий він був важкий і п'яний) служники ніяк не могли зтягти до палацу, і, спалахнувши гнівом, сипнув на нього цілу пригорщ солі. Бридкий ворог миттю виригнув із себе всю пурпурову вологу, яку він виссав із принцеси Гамагеї, почав [206] корчитись і ганебно здох. А всі квітки, що стояли навколо, вмочили свої пелюстки в ту вологу, забарвивши їх на вічну пам'ять про замордовану принцесу в такий чудовий червоний колір, що жодний художник на світі не міг би такого створити. Ви знаєте, Пепуше, що найкращі темно-червоні гвоздики, амариліси й левкої походять саме з того кипарисового гайка, де принц зацілував до смерті прегарну Гамагею. Геній Тетель хотів уже йти, бо до вечора мав ще залагодити багато справ у Самарканді, але ще раз глянув на принцесу і спинився, зачарований і охоплений найщирішим жалем. Тоді раптом йому саянула якась думка. Замість йти далі, він узяв принцесу на руки і знявся з нею високо в повітря.

У той самий час двоє мудреців, одним з яких, не буду приховувати, був я, спостерігали з галереї одної високої вежі рух зірок. Нараз вони побачили вгорі над собою генія Тетеля з принцесою Гамагеєю, і тієї самої миті одному з них спало на думку... а втім, це до справи не стосується! Обидва маги впізнали генія Тетеля, але не впізнали принцеси. Вони почали думати і так і сяк, що б могло означати це явище, але так і не знайшли певного чи хоча б імовірного пояснення. Та скоро після того звістка про нещасну долю принцеси Гамагеї поширилась по всій Фамагусті, і тоді й магам стало ясно, що означала поява генія Тетеля з дівчиною в руках.

Обидва вони висловили здогад, що геній Тетель, напевне, знайшов якийсь спосіб вернути життя принцесі, і вирішили розпитати про це в Самарканді, куди, за їхніми спостереженнями, він, мабуть, полетів. Проте в Самарканді ніхто нічогісінько не знав про принцесу.

Минуло багато років, маги посварилися, що між ученими буває тим частіше, чим вони вченіші, і тільки про свої найважливіші відкриття повідомляли один одного за давньою звичкою. Ви, гадаю, не забули, Пепуше, що один із тих магів — я сам. Отже, мене неабияк здивував лист мого колеги, в якому були найдивовижніші і zarazом

найприємніші повідомлення про долю принцеси Гамагеї. Справи були ось які: мій колега дістав від одного свого приятеля, вченого із Самарканда, кілька прегарних, розкішних тюльпанів, та ще й таких свіжих, наче вони були щойно зрізані. Тюльпани були йому потрібні головним чином для дослідження під мікроскопом їхніх внутрішніх частин, а особливо пилку. Тому він розрізав один гарний жовто-ліловий тюльпан і побачив усередині чашечки малесеньке зернятко, не таке, як у тюльпанів, і те зернятко його якось особливо зацікавило. [207] Та як же він здивувався, коли, націливши на нього збільшувальне скло, чітко побачив, що зернятко було не що інше, як принцеса Гамагея: лежачи в пилку тюльпанової чашечки, вона, здавалося, спокійно, солодко спала.

Хоч яка далека відстань відділяла мене від мого колеги, я все-таки миттю зібрався в дорогу і поспішив до нього. Тим часом він припинив усі свої операції над квіткою, щоб я мав задоволення побачити все в первісному вигляді, а може, й тому, що боявся щось зіпсувати, працюючи на свою відповідальність. Я швидко переконався, що спостереження мого колеги були цілком правильні, і, так само як і він, твердо повірив, що має бути якийсь спосіб збудити принцесу і вернути їй колишній вигляд. Високий дух, який жив у нас, скоро допоміг нам знайти такий спосіб. Оскільки ви, друже мій Пепуше, дуже мало розумієтесь на нашому мистецтві, властиво, зовсім на ньому не розумієтесь, то було б цілком зайвим описувати вам різноманітні операції, до яких ми вдавалися, щоб досягти своєї мети. Досить вам сказати, що ми вправно застосовували різні скельця, які здебільшого готував я сам, і з їхньою допомогою нам пощастило не тільки вийняти принцесу цілою-цілісінькою з пилку, а й так керувати її ростом, що невдовзі вона досягла своєї звичайної величини. Тепер їй бракувало ще основного — життя, і чи ми зможемо його вернути, залежало від останньої і найважчої операції. Ми відтворили її образ за допомогою чудового сонячного мікроскопа Куффа і спритно відділили той образ від білої стіни, нічим йому не пошкодивши. Як тільки він вільно поплав у повітрі, то зразу ж як блискавка вдарив у скло, що розлетілося в друзки. Принцеса ж стояла перед нами жива й здорова. З грудей у нас вихопився радісний крик, але тим більше ми вжахнулися, коли помітили, що кровообіг спинився саме там, куди її поцілував принц п'явок. Вона вже мало не зомліла, коли ми помітили, що якраз на тому місці, за лівим вухом, у неї з'явилась маленька чорна цятка і миттю зникла. Кровообіг зразу ж поновився, принцеса знов побадьорішала, і наша справа скінчилася щасливо.

Обидва ми, я і мій колега, дуже добре розуміли, який та принцеса неоціненний скарб, і тому кожен з нас намагався присвоїти її собі, вважаючи, що має на неї більше право. Мій колега посилався на те, що тюльпан, у чашечці якого знайдено принцесу, був його власністю і що він перший зробив відкриття, про яке мене повідомив, отже, мене слід вважати тільки за помічника, який не може вимагати у винагороду за свою допомогу в праці самий наслідок праці. [208]

Я ж, навпаки, стояв на тому, що остання, найважча операція, яка вернула принцесі життя, була моїм винаходом, а мій колега тільки допомагав мені виконувати її, а тому,

якби він навіть міг претендувати на ембріон у квітковому пилку, жива істота належала мені. Ми сперечалися не одну годину, аж поки нарешті, охрипнувши від крику, дійшли згоди. Колега відступив мені принцесу, а я йому дав за те одне дуже важливе, таємниче скло. Саме через те скло ми й стали тепер непримиренними ворогами. Мій колега запевняє, що я обдурих його, приховавши те скло, але це підла, безсоромна брехня, бо хоч я справді знаю, що скло пропало, коли я вручав його колезі, але можу присягнутися честю й сумлінням, що не хотів цього і ніяк не збагну, де воно могло дітися. Бо те скло, властиво, не таке вже й маленьке, ну десь тільки разів у вісім менше за порошину. Бачите, друже мій Пепуше, тепер я звірив вам усю свою таємницю, тепер ви знаєте, що Дерт'є Ельвердінк — це й є принцеса Гамагея, якій повернуто життя, і розумієте, що простому юнакові, як оце ви, такий високий містичний зв'язок не...

— Стривайте, — перебив Георг Пепуш приборкувача бліх з сатанинською усмішкою, — стривайте, на довір'я треба відповідати довір'ям, а тому я теж признаюся вам, що все почуте тут від вас я знав багато раніше і багато краще, ніж ви. Не надивуюсь я на вашу обмеженість і на вашу дурну самовпевненість! То визнайте ж те, що ви давно мали б знати, якби ваша наука не так мілко плавала в усьому, крім, хіба, шліфування скла, визнайте ж, що сам я — будяк Цегеріт, який стояв там, де принцеса Гамагея поклала голову, і про якого ви вирішили за краще зовсім промовчати.

— Пепуше, — вигукнув приборкувач бліх, — чи ви здуріли? Будяк Цегеріт цвіте в далекій Індії, в тій чудесній, оточеній високими горами долині, де часом збираються наймудріші маги світу. Архіваріус Ліндгорст може вам розповісти про це найдокладніше. І ви мене хочете запевнити, що ви — будяк Цегеріт? Та я ж бачив вас у цьому місті, коли ви Ще в оксамитовій курточці бігали до школи, а потім знав в Ієні студентом, схудлим і пожовклим від науки й голоду! Ні, розказуйте свої байки комусь іншому, тільки не мені!

— Ну й мудрець із вас, — засміявся Пепуш, — ну й мудрець із вас, Левенгуку! Що ж, думайте про мою особу що завгодно, але невже ви будете такі нерозумні й заперечуватимете, що будяк Цегеріт тієї ж миті, коли до нього долинув солодкий подих Гамагеї, розцвів палким коханням і жагою, а коли він торкнувся скроні чарівної принцеси, то й вона [209] покохала його в солодкому сні. Надто пізно помітив будяк принца п'явок, а то б він миттю заколов його своїми колючками. Та все-таки йому вдалося б вернути життя принцесі з допомогою кореня мандрагори, якби не той незугарний геній Тетель і його незграбні спроби врятувати її. Це правда, що Тетель спересердя засунув руку в солянку, яку він, мандруючи, завжди носить із собою на поясі, як Пантагрюель діжку з прянощами, і сипнув на принца п'явок добру пригорщ солі, але брехня брехнею, що він його цим убив. Уся сіль попала в болото, жодна дрібка не влучила в принца п'явок, якого вбив будяк Цегеріт своїми колючками, тим самим помстившись за смерть принцеси і прирікши на смерть себе самого. Тільки геній Тетель, що втрутився в справи, які його зовсім не стосувалися, винен, що принцесі довелося так довго спати сном квіток; будяк Цегеріт прокинувся багато раніше. Бо їхня смерть була тільки мертвим сном квіток, з якого вони могли вернутися до життя, хоч і в

іншій поставі. І ви перевершуєте міру своїх грубих помилок, коли вважаєте, що принцеса Гамагея була точнісінько така, як тепер Дерт'є Ельвердінк, і що це ви їй вернули життя. З вами, шановний Левенгуку, сталося те саме, що з незугарним служником у справді цікавій історії про три апельсини; він звільнив із тих апельсинів двох дівчат, не подумавши заздалегідь, чим же вони будуть житися, і вони померли болісною смертю в нього на очах. Ні, не ви, а той, хто втік від вас і чию втрату ви так тяжко відчуваєте і оплакуєте, докінчив справу, яку ви так незграбно почали.

— О, — нестямно вигукнув приборкувач бліх, — о, так я й передчував! Але ви, Пепуше, ви, той, кому я зробив стільки добра, виявились моїм найгіршим ворогом, тепер я добре бачу. Замість того, щоб дати мені якусь раду, замість того, щоб допомогти мені в моєму горі, ви пригощаєте мене якимись несусвітніми дурницями.

— Хай ці дурниці впадуть на вашу голову! — вигукнув Пепуш, розлючений до краю. — Ви ще каятиметесь, що такого наробили, та буде вже пізно, самозакоханий шарлатане! Я йду шукати Дерт'є Ельвердінк. А щоб ви більше не морочили голови чесним людям...

І Пепуш схопився за гвинт, від якого рухався весь механізм мікроскопа.

— Убийте зразу й мене! — крикнув приборкувач бліх, але тієї миті все затріщало, і він непритомний звалився додолу...

— І чому так виходить, — промовив сам до себе Георг Пепуш, вийшовши на вулицю, — чому так виходить, що [210] людина, яка має гарну теплу кімнату і м'яку постіль, не сидить удома, а серед ночі у скажену бурю й дощ гасає по місту? Тому що вона забула ключа від дому і що її жене на вулицю любов і безглузде бажання, — так довелося йому відповісти самому собі.

І справді, вся його витівка здавалася йому тепер безглуздою. Він пригадав ту мить, коли вперше побачив Дерт'є Ельвердінк.

Кілька років тому приборкувач бліх показував свої штуки в Берліні і мав неабиякий успіх, поки вони були новиною. Та скоро глядачам набридли вчені й муштровані блохи, а кравецький, кушнірський, сідлярський і зброярський обладунок для маленьких солдатів перестав здаватися таким дивовижним, хоч раніше всі ці вироби вважали неймовірними, навіть чарівними, і приборкувача бліх начебто зовсім забули. Але невдовзі пішла чутка, нібито якась небога приборкувача, що досі ніколи не показувалась глядачам, тепер щоразу з'являється на виставах. А та небога така гарна й мила дівчина, та ще й так чудово вбрана, що годі й сказати. Жвава юрба модних молодиків, що, мов добрі концертмейстери, завдають тон усьому товариству, ринули на вистави приборкувача бліх, а оскільки для цієї юрби існують лише крайнощі, то про небогу приборкувача бліх розійшлася слава, що то небачене диво. Скоро відвідини приборкувача бліх стали ознакою доброго тону, той, хто не бачив його небоги, не міг узяти участі в розмові, а приборкувачеві бліх цього було й треба. От тільки жоден відвідувач не хотів змиритися з ім'ям "Дерт'є", а що якраз тоді божиста Бет-ман у ролі королеви Голконди показувала всю ту високу грацію, чудесну вроду й лагідну ніжність, яка лише може бути властива слабкій статі, і здавалася ідеалом тієї невимовної краси,

що здатна зачарувати геть усіх, то й голландку назвали "Аліною".

На той час, коли до Берліна прибув Георг Пепуш, там тільки й мови було що про незвичайну вроду Левенгукової небоги. Так само й за столом готелю, в якому зупинився Пепуш, майже ні про що інше не говорилося, лише про маленьке, ясне диво, що захопило всіх чоловіків, і молодих, і старих, і навіть жінок. На Пепуша насили, щоб він зразу ж пішов подивитися на прекрасну голландку, якщо хоче також жити тим, що тепер найбільше хвилює Берлін. Пепуш був вразливий, меланхолійної вдачі: в кожній насолоді він надто відчував гіркий присмак, що, напевне, походив із того чорного стигійського струмочка, який тече через усе наше [211] життя, і це робило його похмурим, замкнутим у собі, часом навіть несправедливим до всього, що його оточувало. Тому неважко собі уявити, що Пепуш не дуже любив бігати за гарненькими дівчатами, але все-таки пішов до приборкувача бліх, не так задля самого небаченого дива, як для того, щоб знайти підтвердження своїй упередженій думці, що й тут, як дуже часто буває в житті, людей засліпила якась дивна мана. Він дійшов висновку, що голландка досить гарна і приємна дівчина, але, дивлячись на неї, не міг утриматись від самовдоволеної усмішки: мовляв, он який він здогадливий, наперед знав, що від цієї вроди голова могла піти обертом лише в тих, у кого вона від природи не дуже міцно трималася на в'язах.

Красуня трималася легко й невимушено, що свідчило про її найшляхетніше світське виховання, і чудово володіла собою; ця мила дівчинка вміла приваблювати до себе й zarazом тримати в межах делікатних манер юрбу залицяльників, що насідали на неї з усіх боків: з чарівною кокетливістю вона довірливо простягала кінчик пальця, але відбирала в них відвагу схопити його.

Пепуша в Берліні ще не знали, тому ніхто не звертав на нього уваги, і він міг досхочу надивитися на красуню. Але, чим довше він вдивлявся у миле личко голландки, тим дужче прокидалася на самісінькому дні його душі глуха згадка про те, що він уже десь бачив її, тільки в зовсім іншому оточенні, інакше одягненою, та й у нього самого був тоді зовсім інший вигляд. Дарма він натужував свою пам'ять, намагаючись якось прояснити той спогад, а проте ще більше переконувався, що десь уже бачив маленьку красуню. Кров ударила йому в обличчя, коли нарешті хтось тихо штовхнув його в бік і прошепотів на вухо:

— Що, пане філософ, і вас влучила блискавка?

Це був його сусід по обідньому столу в готелі, якому він заявив був, що вважає цей повсюдний екстаз за дивне божевілля, яке так само швидко мине, як і виникло.

Аж тепер Пепуш помітив, що, поки він не зводив очей з маленької голландки, зала спорожніла і з неї вийшли останні гості. Голландка теж начебто аж тепер звернула на нього увагу і граційно, привітно вклонилась йому.

Думка про голландку не давала Пепушеві спокою; цілу ніч він промучився, силкуючись напасти на слід того спогаду, але все дарма. Тільки маючи перед очима красуню, можна натрапити на той слід — до такої справедливої думки нарешті дійшов він і другого ж таки дня подався до приборкувача [212] бліх, а потім те саме робив

кожного наступного: по дві-три години дивився на прекрасну Дертє Ельвердінк.

Якщо чоловік не може позбутися думки про гарну жінку, що так чи інакше привернула до себе його увагу, то він уже ступив перший крок до кохання. Так і Пепуш, коли він думав, що тільки дошукується сліду якогось таємного спогаду, був уже по вуха закоханий у чарівну голландку.

Кого вже тепер цікавили блохи? Голландка отримала над ними блискучу перемогу, всіх ваблячи до себе. Приборкувач бліх сам відчув, що тепер він із своїми блохами опинився в досить дурному становищі, тому сховав своє військо до слушного часу й дуже спритно надав своїм виставам іншого вигляду, доручивши головну роль у них прекрасній небозі.

Йому сяйнула щаслива думка влаштувати в себе вечірні бесіди, на які він продавав за досить високу ціну абонемент і на яких спершу показував декілька цікавих оптичних штук, а потім доручав розважати товариство своїй небозі. Красуня повною мірою виявляла свої блискучі світські таланти, а кожну, навіть найменшу перерву в розмові використовувала на те, щоб знов підняти настрій товариства своїм співом, сама собі акомпануючи на гітарі. Голос у неї був не сильний, манера не бездоганна, часто навіть неправильна, але ніжний тон, прозорість і чистота співу цілком відповідали всій її милій істоті, а ще як з-під чорних шовкових вій слухачам сяяв її млосний погляд, немов вологий місячний промінь, не в одного стискалися груди і навіть найупертіші педанти переставали бурчати.

Пепуш під час таких вечірніх бесід завзято продовжував свої досліді, тобто дві години дивився на голландку, а тоді разом з усіма відвідувачами покидав залу.

Одного разу, стоячи ближче до голландки, ніж звичайно, він виразно почув, як вона спитала якогось юнака:

— Скажіть, що то за мара, яка щовечора годинами дивиться на мене, а тоді нечутно зникає?

Пепуш відчув себе глибоко ображеним і так лютував та казився в своїй кімнаті, що ніхто з приятелів не впізнав би його, якби побачив у тій нестямі. Він урочисто присягався, що ніколи більше й не гляне на лиху голландку, але це не завадило йому другого ж таки дня о звичайній годині опинитись у Левенгука й дивитись на чарівну Дертє ще пильніше, якщо це було можливо. Правда, вже на сходах він Дуже злякався, усвідомивши, що підіймається саме цими сходами, і, не довго думаючи, поклав собі принаймні триматися якнайдалі від цієї спокусливої істоти. Він справді [213] так і зробив: забився в самий куток зали, проте опустити погляд йому ніяк не вдалося, і, як уже сказано, він ще пильніше, ніж звичайно, дивився голландці у вічі.

Він сам не знав, як так вийшло, що Дертє Ельвердінк раптом опинилася в кутку поряд з ним.

Вона озвалася милим голоском, що забринів, як чудесна мелодія:

— Не пригадую, добродію, щоб я вас уже десь бачила до Берліна, а проте в рисах вашого обличчя, у всій вашій постаті я бачу стільки знайомого. Так, мені здається, наче колись дуже давно ми були близькими приятелями, але в якійсь дуже далекій країні й

за якихось особливих, дивних обставин. Прошу вас, добродію, скажіть мені, чи це правда, і якщо мене не заводить в оману якась випадкова схожість, то поновімо ті дружні зв'язки, що, мов чудовий сон, мріють у моїх тьмяних спогадах.

Дуже дивне почуття охопило пана Георга Пепуша від цих ласкавих слів чарівної голландки. Груди йому здавило, голова запалала, все тіло затремтіло, наче в лихоманці. Якщо це й означало тільки те, що пан Пепуш був закоханий у голландку по самі вуха, то все-таки була й ще одна причина величезного збентеження, що відібрало йому мову, та майже й глузд. Як тільки Дертє Ельвердінк сказала, що їй здається, начебто вони вже були знайомі багато років тому, в його душі, ніби в чарівному ліхтарі, раптом постала інша картина, і він побачив далеке минуле, що було задовго перед тим, як він уперше покуштував материнського молока, і в тому минулому він почував себе так само вільно, як і Дертє Ельвердінк. Одне слово, тієї миті в голові в нього, як блискавка, спалахнув спогад, який уже потім думка обернула в ясний, чіткий образ, а саме: спогад про те, що Дертє Ельвердінк була принцесою Гамагеею, дочкою короля Секакіса, яку він кохав ще в ті далекі часи, коли був будяком Цегерітом. Добре, що Пепуш не дуже розповідав про цей спогад іншим людям, а то, може, вони вирішили б, що він схибнувся, і заперли б його до божевільні, хоч настирлива ідея схибну-того часто може бути не чим іншим, як іронією буття, яке передувало теперішньому.

— Але ж, боже мій, ви наче зацікавили, добродію! — озвалася маленька голландка і торкнулася пальчиком до Георгових грудей.

Та з кінчика її пальця електричний струм ударив у саме серце Георга і вивів його з заціпеніння. Він у захваті схопив руку маленької голландки й почав покривати її гарячими [214] поцілунками, вигукуючи: "Небесне, божисте створіння" — і так далі. Ласкавий читач, мабуть, і сам може додумати, що ще вигукував пан Георг Пепуш тієї хвилини.

Досить сказати, що маленька голландка вислухала любовне освідчення пана Пепуша так прихильно, як тільки він міг собі побажати, і що та фатальна хвилина в кутку Левенгукової зали породила взаємне кохання, яке спершу піднесло нашого доброго Георга Пепуша до небес, а потім, задля різноманітності, вкинуло в пекло. Річ у тім, що Пепуш, як ми вже сказали, був меланхолійної вдачі, та ще й буркотливий і підозріливий, а поведінка Дертє не раз давала йому привід до дрібних ревнощів. Але саме ці ревнощі й підбивали хитру Дертє вигадувати бідолашному Георгові Пепушу все нові, вишукані тортури. Та все можна крутити, але не перекручувати, так і в Пепуша давно стримуваний гнів нарешті вирвався назовні. Якось він почав розповідати їй про ті чудові часи, коли, будучи будяком Цегерітом, він так щиро кохав чарівну голландку, тоді дочку короля Секакіса, і з усім запалом закоханого заявив, що вже тодішній їхній зв'язок, його боротьба с принцом п'явок дає йому незаперечне право на її руку. Дертє Ельвердінк запевнила, що й вона дуже добре пам'ятає ті часи, ті їхні стосунки і що згадка про них уперше зринула в її душі тоді, коли Пепуш глянув на неї поглядом будяка. Маленька голландка так мило, так захоплено говорила про всі ці дивовижні речі, про своє гаряче почуття до будяка Цегеріта, якому судилось навчатися

в Ієні, а потім знов знайти принцесу Гамагею в Берліні, що панові Георгу Пепушеві здавалося, ніби він перебуває на вершині блаженства. Молода пара стояла біля вікна, і маленька голландка не боронила закоханому Пепушеві обіймати її за стан. Так вони стояли в цій інтимній позі й ніжно лебеділи одне до одного, бо їхня мрійлива розмова про дива у Фамагусті перейшла в ніжне лебедіння. Тієї хвилини повз вікна проходив дуже вродливий офіцер гусарського полку в новісінькій формі і надзвичайно привітно вклонився маленькій голландці, яку знав з вечірніх бесід. Дертє стояла, примруживши очі й відвернувши від вікна голівку; здавалося б, вона аж ніяк не могла помітити офіцера, але ж які могутні чари нової блискучої форми! А може, маленьку голландку схвилював багатозначний брязкіт шаблі об бруківку, принаймні вона широко розплющила очі, випручалася з Георгових обіймів, відчинила вікно, послала рукою поцілунок офіцерові й провела його очима аж до рогу. [215]

— Гамагее! — нестямно вигукнув будяк Цегеріт. — Що ж це таке, Гамагее? Чи ти глузуєш з мене? Де ж та вірність, у якій ти присягалася своєму будякові?

Маленька голландка обернулась до нього на каблуках і дзвінко зареготала:

— Та годі вам, годі, Георге! Якщо я дочка вельможного старого короля Секакіса, якщо ви будяк Цегеріт, то й цей чудесний офіцер не хто інший, як геній Тетель, що, правду сказати, подобається мені куди більше, ніж жалюгідний колючий будяк.

Сказавши це, голландка вискочила за двері, а Георга Пепуша, як легко собі уявити, охопили така лють і розпач, що він стрімголов збіг униз сходами, наче за ним гналася тисяча чортів. Доля хотіла, щоб на вулиці Георг зустрів одного свого приятеля, який у поштовій кареті виїздив в міста.

— Стривайте, я їду з вами! — вигукнув будяк Цегеріт, гайнув додому, одяг плаща, засунув у кишеню гаманця з грошима, віддав господині ключа від кімнати, сів у карету й поїхав зі своїм приятелем.

Незважаючи на цю прикру розлуку, кохання до чарівної голландки нітрохи не пригасло в грудях Георга, і так само він не міг відмовитись від справедливих, на його думку, претензій на руку й серце Гамагеї, що їх він заявив як принц Цегеріт. Тому він відновив ті претензії, коли через кілька років зустрівся з Левенгуком у Гаазі, а як завзято він їх відстоював у Франкфурті, ласкавий читач уже знає.

Сумний і невтішний бігав пан Георг Пепуш вулицями, коли це раптом увагу його привернуло миготливе, незвичайно яскраве світло, що пробивалося крізь шпарку у віконниці на нижньому поверсі великого будинку. Він подумав, що в кімнаті пожежа, тому вискочив на підвіконня і вхопився за ґрати, щоб заглянути всередину. Те, що він побачив там, здивувало його безмежно.

У каміні навпроти вікна палахкотіло веселе яскраве полум'я, а перед каміном у широкому дідівському кріслі сиділа чи, вірніше, лежала, вичепурена, як ангел, маленька голландка. Вона, мабуть, дрімала, а тим часом старий висхлий чоловік в окулярах на носі стояв навколішки перед вогнем і заглядав у горщик, в якому, видно, варився якийсь напій. Пепуш хотів підлізти вище, щоб краще на них роздивитися, коли раптом відчув, що хтось схопив його за ноги й щосили тягне вниз. Грубий голос

вигукнув:

— Іч, який спритний! Он куди йому забаглося! А в буцегарню не хочеш? Ану злязь!
[216]

Це був нічний сторож, що побачив, як Георг ліз на вікно, і подумав, що то не хто інший, як грабіжник. Незважаючи ні на які протести пана Георга Пепуша, сторож разом з патрулем, що тим часом прибіг йому на допомогу, повів невдатного коханця з собою, і таким чином його нічна мандрівка скінчилася у вартівні.

ПРИГОДА ТРЕТЯ

Поява маленького чудовиська. Подальші відомості про долю принцеси Гамагеї. Незвичайна дружня угода, яку вкладає пан Перегрінус Тис, і пояснення, хто такий старий добродій, що наймає помешкання в його домі. Дивовижна дія одного досить маленького мікроскопічного скла. Несподіваний арешт героя цієї повісті

Той, кому випало ввечері пережити те, що пережив пан Перегрінус Тис, і хто лягав спати в такому настрої, як він, не зможе добре заснути. Пан Перегрінус неспокійно крутився на своїй постелі, а як тільки починав дрімати, то знов відчував у своїх обіймах маленьку милу істоту, а на устах — гарячі поцілунки. Він схоплювався й сідав у постелі, але й тоді ще йому вчувався солодкий голос Аліни. Охоплений палкою жагою, він і хотів би, щоб вона не зникала, і zarazом боявся, що вона зараз увійде й обплутає його міцною сіткою, яку вже годі буде розірвати. Ця боротьба протилежних почуттів стискала йому груди і водночас сповнювала їх солодкою тривогою, якої він ще ніколи не відчував.

— Не спіть, Перегрінусе, не спіть, шляхетна людино, мені треба негайно поговорити з вами! — прошепотів хтось біля самого Перегрінуса. І знов: — Не спіть! Не спіть!

Нарешті Перегрінус розплющив очі, які досі тримав стуленими тільки для того, щоб чіткіше бачити прекрасну Аліну. У тьмяному світлі нічної лампи він побачив маленьке, заледве з п'ядь завдовжки чудовисько, що сиділо на його білому покривалі. Першої миті він перелякався, але потім сміливо простягнув до нього руку, щоб пересвідчитись, чи не обманює його уява. Та маленьке чудовисько зразу ж зникло, наче й не сиділо там.

Якщо можна було легко обійтися без докладного опису зовнішності Аліни, Дертъє Ельвердінк чи принцеси Гамагеї, — бо ласкавий читач давно вже знає, що це одна й та [217] сама особа, то тільки здається, наче їх три, — то маленьке чудовисько, яке сиділо на покривалі й трохи налякало пана Перегрінуса, треба, навпаки, змалювати якнай докладніше.

Як ми вже згадували, те створіння було заледве з п'ядь завдовжки, на пташиній голові світилося двоє круглих блискучих очей, з гороб'ячого дзьоба виглядало ще щось довге й гостре, ніби тоненька рапіра, а над самим дзьобом із лоба стирчали два роги. Шия, також схожа на пташину, починалася зразу під головою, але потім ставала дедалі товща й непомітно переходила в безформне тіло, що трохи скидалося на горіх і було вкрите темно-брунатою лускою, як у арма-діла. Та найдивовижніша й найчудніша

була форма рук і ніг. Руки мали по два суглоби і починалися від щік біля самого дзьоба. Зразу ж під ними була пара ніг, а далі ще одна, всі на два суглоби, як і руки. Остання пара ніг, видно, мала особливе значення для дивної істоти, бо, крім того, що ті ноги здавались явно довшими й дужчими за передні, вони ще й були взуті в золоті чобітки з діамантовими острогами.

Як уже було сказано, маленьке чудовисько миттю зникло, наче його й не було, тільки-но Перегрінус простяг до нього руку, і він би напевне подумав, що то йому, схвицьованому, привиділося й причулося, якби зразу ж десь у нього в ногах не почувся тихий голос:

— Боже мій, Перегрінусе Тисе, невже я помилився в вас? Вчора ви повелися зі мною так благородно, а тепер, коли я хочу довести вам свою вдячність, ви хапаєте мене рукою вбивці. Але, може, вам не сподобалась моя зовнішність і я зробив помилку, показавшись вам у збільшеному вигляді, щоб ви мене помітили, — а це було для мене не так легко, як вам, мабуть, здається. Я ж бо й далі сиджу на вашому покривалі, а ви мене зовсім не бачите. Не ображайтесь, Перегрінусе, але ваші зорові нерви справді трохи загрубі для моєї тонкої талії. Та тільки пообіцяйте, що мені біля вас ніщо не загрожує, що ви мені не зробите ніякого лиха, і я підсунуся до вас ближче й розповім дещо таке, що вам зовсім не вадить почути.

— Скажіть мені, — відповів голосові Перегрінус Тис, — скажіть мені найперше, хто ви такий, мій добрий невідомий друже, а решта все владнається. А тим часом можу вас наперед запевнити, що ніщо лихе не властиве моїй натурі і я й надалі буду поводитися з вами шляхетно, хоч ніяк не збагну, яким чином я вже зумів довести вам свою шляхетність.

— Ви шляхетна людина, — повів далі голос, трохи відкашлявшись, — ви шляхетна людина, пане Перегрінусе, [218] ще раз кажу це з задоволенням, але ви не дуже глибоко опанували науку і взагалі не маєте великого досвіду, а то впізнали б мене з першого погляду. Я міг би трохи похвалитися, міг би сказати, що я один із могутніх королів і маю багато-багато мільйонів підданців. Проте з природженої скромності, а також тому, що слово "король", врешті, не зовсім тут пасує, утримаюсь від цього. Бо в народу, на чолі якого я маю честь стояти, панує республіканський лад. Володаря заступає сенат, який, щоб легше було рахувати голоси, може складатися щонайбільше з сорока п'яти тисяч дев'ятсот дев'яноста дев'яти членів, а той, хто стоїть на чолі цього сенату, зветься "майстром", бо він повинен досягти майстерності в усіх галузях життя. Тепер відкрию вам без зайвих балачок, що я, той, хто оце розмовляє з вами і кого ви не помічаєте, — не хто інший, як сам майстер Блоха. Я не маю ніякісінького сумніву в тому, що ви знайомі з моїм народом, бо ж вам, напевне, вже не раз випадало, шановний пане, відживляти й зміцнювати своєю кров'ю того чи іншого з моїх одноплемінців. Тому вам принаймні має бути відомо, що моєму народові притаманне майже непереборне волелюбство і що складається він, властиво, з самих легковажних стрибунів, які воліють не мати солідного становища, аби тільки без кінця вистрибувати. Самі розумієте, пане Перегрінусе, якого треба хисту, щоб керувати таким народом, і вже

через саме це ви повинні відчувати до мене належну пошану. Правда ж, ви відчуваєте до мене пошану? Підтвердьте це, пане Перегрінусе, перше ніж я поведу мову далі.

Якусь хвилину панові Перегрінусу здавалося, що в голові в нього крутиться величезне млинове колесо, яке рухають бурхливі хвилі. Та потім він трохи заспокоївся, подумавши, що поява незнайомої дами в палітурника Леммергірта була такою самою дивовижею, як і те, що відбувається тепер, і, може, ця подія — якраз і є продовженням тієї чудесної історії, в яку його вплутали.

Пан Перегрінус заявив майстрові Блосі, що він уже тепер сповнений до нього надзвичайної пошани за його рідкісний хист і з тим більшим нетерпінням чекає продовження його розповіді, що голос у нього звучить дуже приємно, а особлива ніжність мови свідчить про дуже делікатну, тендітну будову тіла.

— Дуже дякую, — повів далі майстер Блоха, — дуже дякую, любий пане Тисе, за ваше добре ставлення і сподіваюсь незабаром довести вам, що ви в мені не помилилися. Щоб ви зрозуміли, добродію, яку ви мені зробили послугу, [219] треба розповісти вам мою повну біографію. Отже, слухайте! Мій батько був славетний... Але годі! Мені оце якраз спало на думку, що в читачів і слухачів куди менше стало чудесного хисту терпіння і що докладні життєписи, які завжди мали найбільший попит, тепер тільки відлякують. Тому я не вдаватимусь у подробиці, а лише побіжно й епізодично торкнуся тих подій, які найперше спричинилися до мого перебування у вас. Уже через саме те, що я справді майстер Блоха, ви, дорогий пане Перегрінусе, повинні визнати мою величезну ерудицію і багатющий досвід у всіх галузях життя. Та жодним своїм мірилом ви не зможете виміряти глибину моєї вченості, бо вам невідомий дивовижний світ, у якому я живу зі своїм народом. Як би ви здивувалися, коли б вашому розумові і вашим почуттям відкрився цей світ! Він здався б вам найчудеснішим, найнезбагненнішим чарівним царством. Саме тому ви й не повинні дивуватися, коли все, що походить з того світу, уявлятиметься вам химерною казкою, вигаданою знічев'я. Але хай вас це не збиває з пантелику, вірте моїм словам. Бачите, мій народ з багатьох поглядів далеко випередив вас — скажімо, він краще розуміє таємниці природи, переважає вас силою і спритністю, як духовною, так і фізичною. Проте й нас долають пристрасті, і часто вони стають для нас, так само як і для вас, причиною всілякого лиха, ба навіть цілковитої загибелі. Так сталося й зі мною. Мій народ любив мене, навіть обожнював, а звання майстра могло б мене вивести на найвищу вершину щастя, якби мене не засліпила злощасна пристрасть до однієї особи, що цілком запанувала над моїми почуттями, але ніколи не змогла б стати моєю дружиною. Кожному родові взагалі закидають особливу любов до прекрасної статі. Та якщо навіть цей закид обґрунтований, то, з другого боку, кожному відомо... Але годі про це! Одне слово, я побачив дочку короля Секакіса, красуню Гамагею, і тієї ж миті так шалено закохався в неї, що забув і свій народ, і самого себе. Відтоді я жив тільки одним: щастям стрибати по найкращій шії та найкращих грудях і лоскотати свою милу солодкими поцілунками. Часто вона ловила мене рожевими пальчиками, та ніколи не могла піймати. І я вважав це за милі пестоці, за веселу гру щасливого кохання! Яким

немудрим стає закоханий, хай то буде навіть сам майстер Блоха. Досить сказати, що на бідолашну Гамагею напав бридкий принц п'явок і зацілував її до смерті; але мені пощастило б урятувати кохану, якби в справу не втрутились один дурний хвалько та один недолугий телепень, яких ніхто не кликав. От вони все [220] й зіпсували. Хвалько був будяк Цегеріт, а телепень — геній Тетель. Коли геній Тетель піднявся із сонною принцесою в повітря, я міцно вчепився за брюссельське мереживо, яке вона носила на шиї, і таким чином став вірним супутником принцеси Гамагеї в її подорожі непомітно для генія Тетеля. Сталося так, що ми пролітали над двома магами, які саме спостерігали з високої вежі рух зірок. І тоді один маг так влучно спрямував на мене свою підзорну трубу, що мене геть засліпило світло магічного інструмента. Голова в мене закрутилася, і хоч як я намагався втриматись, а все ж стрімголов полетів униз із страшної висоти і впав просто на носа тому магові, що дивився на нас; якби я не був такий легкий і такий спритний, був би мені кінець.

Я був надто приглушений падінням, щоб зразу ж зіскочити з матового носа й сховатися в безпечне місце, і те чудовисько, той підступний Левенгук (бо це він був тим магом) спритно схопив мене пальцями і миттю посадовив під русвурмівський універсальний мікроскоп. Хоч була ніч і Левенгукові довелося засвітити лампу, проте він був досвідчений природознавець і добрий дослідник, а тому зразу ж пізнав у мені майстра Блоху. Радий-радісінський, що щасливий випадок дав йому в руки такого визначного полоненого, він вирішив використати мене, як тільки можна, і наклав на мене, бідолашного, кайдани. Так почався мій тяжкий полон, з якого я звільнився аж учора вранці завдяки вам, пане Перегрінусе Тисе. Оволодівши мною, жахливий Левенгук дістав цілковиту владу над моїми васалами, яких він незабаром зібрав навколо себе силу-силенну і яким почав з варварською жорстокістю прищеплювати так звану культуру, що невдовзі позбавила нас останньої волі і останніх життєвих радощів. Що стосується освіти і взагалі науки й мистецтва, то Левенгук, на свій подив і досаду, дуже швидко переконався, що ми чи не вченіші за нього самого, а вища культура, яку він накидав нам, переважно полягала в тому, що ми мали кимось ставати чи принаймні за когось себе видавати. І ось це "кимось ставати" і "за когось себе видавати" потягло за собою безліч потреб, про які ми досі й гадки не мали і які тепер мусимо тяжкою працею задовольняти. Жорстокий Левенгук вирішив зробити з нас державних діячів, полководців, професорів і не знаю кого ще. Ми повинні були відповідно вбиратися, носити зброю тощо. Так з'явилися серед нас кравці, шевці, перукарі, вишивальними, гудзикарі, зброярі, лимарі, шпажники, стельмахи і безліч інших ремісників, що працювали тільки для утримання непотрібної, [221] шкідливої розкоші. Найгірше було те, що Левен-гук дбав лише про свою власну користь, що він показував нас людям як навчений культури народ і брав за те гроші. А крім того, казав, що ми стали культурні тільки завдяки йому, і всі хвалили його, хоч мали б хвалити тільки нас. Левенгук дуже добре знав, що, втративши мене, втратить і владу над моїм народом, і тому ще міцніше обплутував мене чарами, які прив'язували мене до нього, і дедалі тяжчий ставав мій нещасливий полон. З палкою тугою мріяв я про красуню Гамагею і все шукав способу,

як би дізнатися про її долю. Але те, до чого не міг додуматись найгостріший розум, з'ясувалося саме завдяки щасливому випадку. Приятель і колега мого мага старий Сваммердам знайшов принцесу Гамагею в пилку тюльпана й повідомив про свою знахідку Левенгукові. Засобами, про які я не буду вам розповідати, дорогий пане Перегрінусе Тисе, бо ви однаково мало що зрозуміли б з моєї розповіді, Левенгукові пощастило відтворити природний вигляд принцеси і вернути їй життя. Проте наприкінці обидва премудрі панове виявилися такими самими йолопами й незграбами, як і геній Тетель та будяк Цегеріт. У своєму запалі вони забули головне, і вийшло так, що принцеса, тільки-но оживши, мало знов не впала мертвою. Лише я знав, у чому справа. Кохання до прекрасної Гамагеї спалахнуло в моїх грудях сильніше, ніж будь-коли, й додало мені нечуваної снаги; я порвав кайдани, з усієї сили стрибнув красуні на плече — і досить було один-однісінький раз легенько вкусити її в плече, як кров, що вже була спинилася, знов потекла по жилах. Вона була жива! Проте повинен вам сказати, пане Перегрінусе Тисе, що цю процедуру треба повторювати, щоб принцеса була й далі молода і вродлива, бо інакше вона за кілька місяців стане зморщеною, нікчемною бабою. Тепер ви самі розумієте, що вона ніяк не може обійтися без мене, і тільки страхом, щоб я десь не дівся, можна пояснити чорну невдячність, якою Гамагея заплатила за моє кохання. Вона негайно ж видала мене моєму мерзенному катові, Левенгукові, і той закував мене ще в міцніші кайдани, ніж досі, але на свою голову. Бо хоч як стерегли мене старий Левенгук і прекрасна Гамагея, мені все ж таки врешті пощастило вибрати годину, коли вони десь відвернулися, і вискочити зі своєї в'язниці. Мені дуже заважали тікати важкі ботфорти, які я не встиг скинути, а проте я щасливо добрався до тієї крамниці з іграшками, де ви купляли різдвяні подарунки. Та минуло небагато часу, як до крамниці, на мій переляк, ввійшла й принцеса [222] Гамагея. Я вже думав, що мені буде кінець. Тільки ви могли мене врятувати, шляхетний пане Перегрінусе. Я тихо сказав вам, яка на мене чекає біда, і ви були такі добрі й відкрили мені коробку. Я швиденько вскочив у неї, і ви так само швиденько забрали її з собою. Дарма шукала мене Гамагея і тільки набагато пізніше довідалась, як і куди я втік. Тільки-но я опинився на волі, Левенгук утратив владу над моїми людьми. Всі вони звільнились і зникли, вбравши в свою одержу, на глум тиранові, зернятка перцю, яблук і груш. Ще раз щиро вам дякую, добрий, шляхетний пане Перегрінусе, за те, що ви мені зробили таку велику ласку. Я її вмію оцінити, як ніхто. Дозвольте мені як вільній людині побути трохи у вас: ви навіть не уявляєте собі, як я можу вам знадобитися за багатьох дуже важливих обставин вашого життя. Щоправда, мені тут бути досить небезпечно, оскільки ви палко закохалися в чудесну істоту...

— Що ви кажете, — перебив Гієрегрінус маленького невидимого гостя, — що ви кажете, майстре, я... я закохався?

— Так воно й є, — повів далі майстер Блоха. — Уявіть собі, який я вчора був спантеличений, який переляканий, коли ви прийшли сюди з принцесою на руках, охоплені шаленою пристрастю, коли вона почала спокушати вас, показавши все своє мистецтво, яким, на жаль, вона аж надто добре володіє, і все для того, щоб ви їй видали

мене! Та аж тоді я пізнав до кінця, яка у вас велика, шляхетна душа: ви були непохитні і спритно вдавали, начебто зовсім не знаєте, що я перебуваю у вас, начебто взагалі не розумієте, чого принцеса від вас хоче...

— Але ж так було, — знов перебив Перегрінус майстра Блоху, — але ж так було й насправді. Ви ставите мені, любий майстре, в заслугу те, про що я навіть гадки не мав. Я зовсім не помітив у крамниці, де купував іграшки, ані вас, ані тієї вродливої жінки, яка знайшла мене в палітурника Леммергірта і яку ви чомусь зводите називати принцесою Гамагеєю. Так само я зовсім не знав, що серед коробок, які я забрав з крамниці, вважаючи, що несу олов'яних солдатиків і олов'яні лови, одна була порожня і в ній сиділи ви. І як, скажіть ради бога, я міг здогадатися, що ви і є той полонений, якого так бурхливо вимагала від мене маленька красуня! Киньте свої химери, майстре, і не приписуйте мені того, що мені навіть не снилося.

— Ви дуже спритно намагаєтесь відхилити мою подяку, ласкавий пане Перегрінусе, — заперечив майстер Блоха, — і Це, на превелику мою втіху, ще раз яскраво свідчить про [223] вашу величезну безкорисливість. Знайте ж, шляхетний чоловіче, що ні Левенгук, ні Гамагея не зловлять мене, всі їхні зусилля будуть даремні, поки я перебуватиму під вашою охороною. Ви повинні видати мене добровільно моїм катам, ніяким іншим способом вони мене не здобудуть. Пане Перегрінусе Тисе! Ви закохані...

— О не кажіть цього, — перебив його Перегрінус, — не кажіть цього! Не називайте коханням хвилинного дурного спалаху, який уже погас!

Пан Перегрінус відчув, як він спаленів від сорому за свою брехню, і сховався під покривало.

— Та це зовсім не дивина, — повів далі майстер Блоха, — зовсім не дивина, що ви не змогли встояти перед незвичайною звабою принцеси Гамагеї, тим більше, що вона вдавалася до багатьох небезпечних засобів, аби тільки вас піймати. Багато чарів, якими користуються й інші гарненькі жінки, не тільки принцеса Гамагея, знає маленька лиходійка, і вона їх не помине, щоб зловити вас у свої любовні тенета. Вона прагнутиме так підкорити вас, щоб ви жили тільки нею, виконували тільки її бажання, і тоді — горе мені! Все залежатиме від того, чи ваша шляхетність виявиться такою сильною, що переможе пристрасть, встоїть перед лихими, підступними чарами знадливої істоти і тим самим закладе міцні підвалини для щастя мого народу, чи ви захочете краще скоритись бажанням Гамагеї і знов накликати біду не тільки на мене, що перебуває під вашою охороною, а й на весь нещасний люд, який ви звільнили з ганебного рабства. О якби ви захотіли... якби ви змогли пообіцяти мені, що не підкоритесь її чарам!

— Майстре, — відповів пан Перегрінус, відкинувши з обличчя покривало, — любий майстре, ви правду кажете, немає нічого небезпечнішого, як жіноча знада. Жінки всі лихі й нещирі, вони граються нами, як кішка мишею, і за всі свої ніжні турботи ми дістаємо в нагороду самий лише глум і кпини. Через це в мене завжди виступав на чолі холодний піт, тільки-но я наближався до якоїсь істоти жіночої статі. Я вже ладен повірити, що з прекрасною Аліною, чи, якщо вам так більше подобається, з принцесою Гамагеєю, сталося щось особливе, хоч я своїм простим, здоровим людським розумом не

можу нічого збагнути з того, що ви мені розповідали, і мені навіть здається, що я марю або читаю "Тисячу і одну ніч". Але хай буде що буде, а ви віддалися під мою охорону, любий майстре, і ніщо не примусить мене видати вас вашим ворогам. А ту чарівницю я взагалі [224] не хочу більше бачити. Врочисто обіцяю дотримати свого слова і, щоб скріпити його, подав би вам руку, якби ви мали чим відповісти на мій щирий потиск. — І пан Перегрінус простяг свою руку над покривалом.

— Тепер, — озвався невидимий гість, — тепер я радий і спокійний. Якщо я й не можу подати вам руки, бо не маю її, то дозвольте хоч укусити вас у великий палець, щоб показати вам свою щиру радість і щоб наша дружба була ще міцніша.

Тієї миті пана Перегрінуса щось так боляче шпигнуло у великий палець правої руки, що не лишалось сумніву: так міг укусити тільки перший майстер серед бліх.

— Ви кусаетесь, — вигукнув Перегрінус, — ви кусаетесь, як чортеня!

— Прийміть це як живу ознаку моїх щирих, теплих почуттів до вас, — мовив майстер Блоха. — Але справедливо буде, коли я в подяку ще й подарую вам один із найдивовижніших витворів мистецтва, які будь-коли існували на світі. Це не що інше, як мікроскоп, що його виготовував один надзвичайно вправний, досвідчений оптик із мого народу, коли ще перебував на службі в Левенгука. Вам цей інструмент здасться трохи замалим, бо й справді він десь у сто двадцять разів менший за піщинку, але застосування його таке, що він не може бути дуже великий. Я вкладу скельце в зіницю вашого лівого ока, і те око набуде властивостей мікроскопа. Ви будете вражені його дією, а тому поки що я не розповідатиму вам про неї і тільки попрошу вас дозволити мені зробити цю операцію тоді, коли я буду певний, що око-мікроскоп стане вам у великій пригоді. А тепер на добраніч, пане Перегрінусе, вам треба трохи відпочити.

Перегрінус справді заснув і прокинувся аж пізно вранці.

Він почув знайоме шарудіння віника старої Аліни, що замітала в сусідній кімнаті. Навіть мала дитина, що зробила якусь шкоду, не боїться так матиного дубця, як пан Перегрінус боявся докорів старої няньки. Вона тихо зайшла до спальні з кавою. Пан Перегрінус крадькома глянув на неї крізь завісу, якою він запнув ліжко, і неабияк здивувався, побачивши, що обличчя старої сяє усмішкою.

— Ви ще спите, любий пане Тисе? — спитала стара найсолодшим голосом, який тільки міг видобутися з її горла.

Підбадьорений Перегрінус відповів так само ласкаво:

— Ні, любя Аліно, поставте сніданок на стіл, я зараз устану.

Коли Перегрінус справді встав, йому здалося, ніби в кімнаті віє солодким подихом чудесної істоти, що лежала в [225] його обіймах. Йому зробилося так затишно і zarazом так страшно. Він хотів неодмінно довідатись, що сталося з таємницею його кохання, бо прекрасне створіння з'явилося і зникло як таємниця.

Поки Перегрінус даремно намагався допити каву й доїсти скибку білого хліба, кожен шматок якого застрягав йому в горлі, зайшла стара Аліна й почала то тут, та там щось поправляти в кімнаті, мурмочучи собі під ніс:

— Диво дивне!.. Аж повірити важко!.. Чого тільки не буває на цьому світі!.. Хто б

таке подумав!..

У Перегрінуса серце заколотилося в грудях, він не міг довше витримати й запитав:

— Що там за диво, люба Аліно?

— Всякого дива є, всякого! — лукаво всміхнулася стара, далі пораючись у кімнаті.

Груди бідолашному Перегрінусові стиснуло від найтяжчої туги, і він мимоволі вигукнув:

— Ох, Аліно!

— Що, пане Тисе? Я тут, що зводите? — озвалася стара і, широко розставивши ноги, спинилася перед самим Перегрінусом, немов чекаючи наказів.

Перегрінус витріщив очі на червоне, як мідь, огидно перекривлене обличчя старої і, охоплений раптовим гнівом, забув весь свій страх.

— Що сталося, — спитав він досить сердито, — що стат лося з незнайомою дамою, яка була тут учора ввечері? Чи ви відімкнули їй вхідні двері, як я наказував, чи найняли їй карету? Чи довели її додому?

— Чи я відімкнула їй двері? — мовила стара, і на обличчі в неї з'явилася неприємна гримаса, що мала означати хитру усмішку. *— Чи найняла карету? Чи довезла її додому? Не треба було ані наймати їй карети, ані кудись її везти! Та мила дама, та писана красуня лишилася в нашому будинку. Вона й досі тут і, мабуть, нікуди звідси не поїде.

Перегрінус аж схопився з радісного переляку. І тоді стара почала йому розповідати, що тієї хвилини, коли дама стрімголов помчала вниз сходами, на порозі своєї кімнати з'явився старий пан Сваммер з величезним свічником у руці. Без кінця розкланюючись, хоч начебто в нього й не було такої звички, старий добродій запросив даму зайти до його кімнати, що вона й зробила без зайвих церемоній. Тоді пан Сваммер замкнув двері та ще й засунув їх на засув.

Надто дивною видалась їй поведінка пана Сваммера, завжди такого відлюдькуватого, тож вона не могла втриматись, [226] щоб не прикласти вуха до дверей і не заглянути в шпарку від ключа. Пан Сваммер стояв посеред кімнати і так зворушливо й жалібно промовляв до незнайомої дами, що навіть у неї, старої, слюзи виступили на очах, хоч вона й не могла зрозуміти жодного слова, бо пан Сваммер говорив чужою мовою, їй тільки здається, що пан Сваммер силкувався повернути даму на шлях цноти й благочестя, бо говорив дедалі палкіше, аж поки нарешті дама стала навколішки й поцілувала йому руку, навіть трохи заплакала. Тоді пан Сваммер дуже ласкаво підвів даму, поцілував й в чоло — для цього йому треба було нахилитися, — і посадовив у крісло, а сам швиденько розпалив у каміні, приніс різного коріння і, наскільки вона зрозуміла, почав варити глінтвейн. На лихо, тієї хвилини стара взяла пучку табаки й голосно чхнула. Вона вся затремтіла і мало не вмерла зі страху, коли пан Сваммер простяг руку до дверей і таким страшним голосом, що від самого нього можна зомліти, закричав:

— Іди геть, сатано! Не підслухуй під дверима!

Аліна й сама вже не пам'ятає, як вона піднялася нагору й добралася до ліжка. Коли

вона вранці розплющила очі, то подумала, що бачить привида. Перед її ліжком стояв пан Сваммер у чудовому соболиному хутрі з золотими шнурками й китицями, в каплюсі на голові і з ціпком у руці.

— Ласкава пані Аліно, — звернувся він до неї, — мені треба вийти з дому у важливих справах, і вернуся я, може, аж за кілька годин. Подбайте про те, щоб у сінях біля моєї кімнати ніхто не гомонів і ніхто до мене не заходив. У мене переховується одна шляхетна дама, вам я навіть можу сказати відверто: одна чужоземна принцеса, багата й дивовижно вродлива. Колись давно, при дворі її батька короля, я був у неї вчителем, тому вона довіряє мені, і я повинен боронити її від усіх лихих зазіхань. Я кажу це вам, пані Аліно, для того, щоб ви виявляли дамі пошану, яка їй належить за її високим походженням, їй, з дозволу пана Тиса, будуть потрібні ваші послуги, і ви, ласкава пані Аліно, дістанете королівську винагороду, якщо, звичайно, мовчатимете й нікому не зрадите, де перебуває принцеса.

Сказавши це, пан Сваммер швидко пішов.

Пан Перегрінус Тис спитав стару, чи їй не здається дуже Дивним, що дама, яку він зустрів у палітурника Леммергірта на Кальбахській вулиці, — а він знов підтверджує, що це таки правда, — виявилась принцесою і сховалась у старого пана Сваммера. Але стара відповіла йому, що вона вірить словам пана Сваммера ще більше, ніж своїм власним очам, [227] а тому вважає, що то або на них напускав хтось ману і в палітурника Леммергірта, і в цій кімнаті, або принцеса, тікаючи, вдавалась у такі химери з ляку та збентеження. А втім, вона, мабуть, незабаром довідається про все від самої принцеси.

— А як же, — знов почав пан Перегрінус, власне, тільки для того, щоб почути ще яке слово про незнайому даму, — а як же з вашими підозрами? Вчора ввечері ви були про неї дуже поганої думки.

— Ох, — усміхнулася стара, — ох, то було вчора. Треба лише краще придивитися до неї, голубоньки, і побачиш, що це справді шляхетна принцеса, та ще й такої ангельської вроди, яка може бути тільки в принцес. Коли пан Сваммер пішов, мені ж треба було поглянути, що поробляє ласкава пані, і я заглянула в шпарку від ключа. Вона лежала на канапі, спершись на руку своєю ангельською голівкою, і чорні кучері розтікалися крізь лілейно-білі пальчики. Було на що подивитися! Одягнена вона була в саму сріблясту тафту, а крізь неї просвічували гарненькі груди й повні ручки. На ногах у неї були золоті черевички. Один спав, і я побачила, що дама без панчіх; висунувши голу ніжку з-під сукні, вона перебирала пальчиками так мило, що очей не можна було відвести. Та вона й досі, напевне, лежить на канапі, і якби ви захотіли, любий пане Тисе, підійти до шпарки, то...

— Що ти кажеш, — перебив стару Перегрінус, — що ти кажеш! Іти дивитися на ту звабу? Щоб запалитися та ще, може, наробити якихось дурниць?

— Будь мужній, Перегрінусе, не піддавайся спокусі! — прошепотів хтось біля самого Перегрінуса, і він пізнав голос майстра Блохи.

Стара загадково усміхнулася і, хвилину помовчавши, мовила:

— Ну, то я скажу вам усе, що думаю про це, любий пане Тисе. Хтозна, чи та незнайома дама справді принцеса, чи ні, та одне можна сказати напевне: що вона вельми значного роду, та ще й багата. І пан Сваммер дуже про неї дбає, видно, віддавна знає її. А чому дама побігла за вами, любий пане Тисе? Скажу чому: бо вона до смерті закохалась у вас, а кохання геть відбирає людям розум і навіть принцес може підбити на дивні, непродумані вчинки. Одна циганка поворожила вашій покійній матері, що ви саме тоді знайдете щастя в одруженні, коли найменше будете про це думати. Тепер, мабуть, її ворожіння збудеться...

І стара знов почала змальовувати незвичайну вроду незнайомої дами. [228]

Можна собі уявити, які почуття сповнювали Перегрінуса.

— Годі, — вихопилося нарешті в нього, — годі, Аліно, не кажи такого! Дама закохана в мене? Що за дурні, безглузді вигадки!

— Гм, — озвалася стара, — а якщо ні, то чого ж вона так тяжко зітхала, чого так жалібно лебеділа: "Ні, мій любий Перегрінусе, мій милий друже, ти не будеш, не зможеш бути такий жорстокий зі мною! Я знов побачу тебе і раюватиму з тобою!" І нашого старого пана Сваммера, відколи вона з'явилася, наче хто підмінив. Чи я раніше діставала від нього коли хоч крейцер, крім кроненталера на Різдво? А сьогодні вранці, в завдаток за ті послуги, що я робитиму дамі, він дав мені цього прегарного блискучого червінця, та ще й ласкаво усміхнувся, — я ніколи не бачила, щоб він так усміхався. Ні, щось тут є. А що, коли пан Сваммер хоче бути у вас сватом, пане Тисе?

І стара знов почала змальовувати красу і добру вдачу незнайомої дами так захоплено, такими словами, що їх аж дивно було чути з уст жінки, яка вже віджила свій вік. Нарешті Перегрінус не витримав, схопився, весь палаючи, і нестямно вигукнув:

— Хай буде, що буде... Біжу, біжу до шпарки від ключа! Дарма застерігав його майстер Блоха, що тим часом

стрибнув на краватку закоханого Перегрінуса і сховався в котрійсь її складці. Перегрінус не чув його голосу, і майстер Блоха узнав те, що мав би знати давно, а саме: що краще мати справу з найупертішою людиною, аніж із закоханим. Справді, дама й досі лежала па канапі в такій самій позі, як розповідала стара, і Перегрінусові здалося, що ніяка людська мова не спроможна віддати словами ті небесні чари, які випромінювала вся її чудесна істота. Вбрання її, дійсно з сріблястої тафти, оздоблене дивним барвистим вишиванням, мало якийсь фантастичний крій: дуже можливо, що саме в такому негліже була принцеса Гамагея у Фамагусті, коли її зацілував до смерті лихий принц п'явок. Принаймні те вбрання було таке гарне і таке неймовірно чудне, що взірець його, здавалось, не міг виникнути ні в голові найгеніальнішого театрального кравця, ні в уяві найкращої модистки.

— Так, це вона, це принцеса Гамагея! — промурмотів Перегрінус, весь тремтячи від солодкої втіхи і палкого бажання.

— Перегрінусе, мій Перегрінусе! — ніби вчувши його, зітхнула красуня. [229]

Коли до Перегрінуса Тиса долинуло те зітхання, він зовсім знетямився з пристрасті, і тільки якийсь невиразний страх, підірвавши його рішучість, не дав йому

виламати двері й кинутись до ніг своєму ангелові.

Ласкавий читач знає вже, яку неземну вроду мала Дертє Ельвердінк, яка вона була чарівно знадлива. Видавець може засвідчити, що коли він також заглянув у шпарку й побачив маленьку Дертє в її фантастичній сукенці з сріблястої тафти, то більше нічого не міг сказати, крім того, що вона справді дуже приємна, мила лялечка.

Та оскільки кожен юнак уперше закохується не інакше, як у неземну істоту, в ангела, якому немає рівного на землі, то дозволимо й панові Перегрінусу вважати Дертє Ельвердінк за таке саме чарівне, неземне створіння.

— Опануйте себе, згадайте про вашу обіцянку, дорогий пане Перегрінусе Тисе! Ви ж казали, що ніколи більше не захочете бачити спокусниці Гамагеї, а тепер... Я міг вставити вам в око мікроскоп, але ви й так повинні побачити, що маленька лиходійка тільки хитрує, тільки прикидається, щоб звабити вас. Повірте мені, я хочу вам добра! — так прошепотів майстер Блоха, сховавшись у краватці.

Та хоч у душі Перегрінуса й виникали боязкі сумніви, десь такі, як нашіптував йому майстер Блоха, все-таки він не міг відвести зачарованого погляду від маленької Дертє, яка дуже спритно користалася з того, що її начебто ніхто не бачить, і міняла одну спокусливу позу на іншу, мало не доводячи до божевілля бідолашного Перегрінуса.

Мабуть, пан Перегрінус Тис ще довго стояв би перед дверима фатальної кімнати, якби не пролунав гучний дзвоник і стара Аліна не гукнула йому, що вернувся пан Сваммер. Перегрінус кинувся нагору, до своєї кімнати. Тут він цілком віддався своїм любовним думкам, а з тими думками вернулися й сумніви, які в ньому викликали нашіптування майстра Блохи. І справді — наче блоха сиділа в нього у вусі й не давала йому спокою.

"Як же мені не вірити, — міркував він, — як же мені не вірити, що ця чудесна істота справді принцеса Гамагея, дочка могутнього короля? А якщо так, то я був би дурнем і навіженим, коли б прагнув одружитися з такою високою особою. З другого боку, вона вимагала видати їй полоненого, від якого залежить її життя, а хіба не про те саме розповідав мені майстер Блоха? А коли так, то майже не лишається сумніву, що все її кохання до мене — просто хитрий спосіб [230]цілком підкорити мене своїй волі. І все-таки... покинути її, втратити — о, це було б пекло! Це була б смерть!

Хтось легенько постукав у двері і урвав сумні думки пана Перегрінуса Тиса.

До кімнати зайшов не хто інший, як пожилець пана Перегрінуса. Старий пан Сваммер, завжди такий зморщений, похмурий і відлюдкуватий, раптом ніби на двадцять років помолодшав. Чоло в нього розгладилося, очі ожили, на устах з'явився лагідний вираз. Він уже не прикривав свого сивого волосся огидною чорною перукою, і одягнений був не в темно-сірий сюртук, а в гарне соболине хутро, як і розповідала Аліна.

Весело, навіть привітно усміхаючись, що взагалі було йому не властиве, пан Сваммер підступив до Перегрінуса. Він би не хотів заважати своєму ласкавому господареві, мовив пан Сваммер, але як пожилець мусить повідомити його з самого ранку, що вночі був змушений пустити до себе беззахисну жінку, яка хоче спекатись

тиранії свого лихого дядька і тому якийсь час побуде тут, у нього, на що, звичайно, потрібен дозвіл ласкавого господаря, по який він оце й прийшов.

Перегрінус машинально спитав, хто ж ця беззахисна жінка, не подумавши про те, що кращого запитання, щоб потрапити на слід дивної таємниці, і бути не може.

— Це тільки справедливо, — мовив пан Сваммер, — тільки справедливо, що господар хоче довідатись, кого він прихистив у своєму домі. Знайте ж, шановний пане Тисе, що дівчина, яка сховалась у мене, — не хто інший, як прекрасна голландка Дертє Ельвердінк, небога славетного Ле-венгука, що, як вам відомо, показує тут, у Франкфурті, дивовижні штуки з допомогою мікроскопів. Взагалі Левенгук мій приятель, але мушу визнати, що він жорстока людина і знущується з бідолашної Дертє, яка до того ж моя хрещениця. Після бурхливої сутички, що сталася вчора ввечері, дівчині довелося тікати, і не диво, що вона вирішила саме в мене шукати допомоги й розради.

— Дертє Ельвердінк, — ніби крізь сон промовив Перегрінус. — Левенгук! Може, нащадок природознавця Антона ван Левенгука, що виготовляв славетні мікроскопи?

— Та воно не можна сказати, — усміхнувся пан Сваммер, — щоб наш Левенгук був нащадком того славетного вченого, бо він сам і є той славетний вчений, а балачки про те, буцімто його вже років сто як поховано в Дельфті, — чисті вигадки. Повірте мені, дорогий пане Тисе, а то ви ще, [231] може, почнете сумніватися й у тому, що я славетний Сваммердам, хоч тепер і називаюся Сваммером, щоб було коротше, а ще для того, щоб не доводилось тлумачити предмет своєї науки кожному цікавому дурневі. Всі кажуть, що я помер тисяча шістсот вісімдесятого року, але ж ви бачите, шановний пане Тисе, що я стою перед вами живий і здоровий, а що я справді я, це я можу довести кожному, хоч би навіть і найбільшому йолопові, показавши йому свою "Biblia naturae"(1). Ви мені вірите, дорогий пане Тисе?

(1) Книгу природи (лат.).

— Зі мною, — мовив Перегрінус тоном, який свідчив про його душевне збентеження, — зі мною останнім часом сталося стільки дивовиж, що якби я не чув усього на власні вуха і не бачив своїми очима, то довіку б думав, чи то часом був не сон. Але тепер я вже вірю у все, хоч би то було й чисте безглуздя! Може, ви й справді покійний пан Ян Сваммердам і як виходець із того світу знаєте більше, ніж звичайні люди, але щодо втечі Дертє Ельвердінк, чи принцеси Гамагеї, чи як там зветься та дама, то ви дуже помиляєтесь. Вислухайте ж, як усе було.

І Перегрінус спокійно розповів про свою пригоду з дамою, від її появи в кімнаті Леммергірта і аж до тієї хвилини, як вона зайшла до пана Сваммердама.

— Мені здається, — озвався пан Сваммер, коли Перегрінус замовк, — мені здається, начебто все, що ви зволили мені розповісти, — не що інше, як дивовижний, але дуже приємний сон. Але не буду сперечатися, чия правда, а попрошу вашої ласки, бо, можливо, вона мені буде дуже потрібна. Забудьте мою непривітність і не будемо чужі одне одному. Ваш батько був розумний чоловік і мій щирий приятель, але щодо вченості, вміння заглянути в глибину явищ і тверезо їх оцінити, здатності знайти шлях

у життєвому вирі, то син набагато випередив батька. Ви навіть не повірите, якої я про вас високої думки, мій дорогий, шановний пане Тисе.

— Пора, — прошепотів майстер Блоха.

Тієї миті в Перегрінуса ледь шпигнуло в зіниці лівого ока, проте зразу ж переболіло. Перегрінус здогадався, що майстер Блоха вставив йому в око мікроскопічне скельце, але навіть не міг собі уявити, що воно матиме таку дію. За роговою оболонкою Сваммерових очей він побачив дивне розгалуження нервів і, простеживши за їхнім химерним плетивом аж у глибину мозку, виявив, що то були Сваммерові [232] думки. А зміст їх був десь такий: "Хто б подумав, що я тут так легко відбудуся і що він не почне розпитувати мене про все докладніше. Вже його татусь був невеликого розуму чоловік, я його завжди мав за ніщо, а синок, бачу, зовсім пришелепуватий, наївний, як дитина. Розказує мені, дурень, про свою пригоду з принцесою і не здогадується, що вона сама все мені розповіла, бо я ж не закликав би її до себе, якби ми з нею вже раніше не були приятелями. Але що вдієш, мушу піддобрюватися до нього, бо мені потрібна його допомога. Він такий простодушний, що повірить кожному моєму слову і навіть у своїй немудрій доброті йтиме на жертви задля мене, а коли все скінчиться гаразд і Гамагея знов стане моєю, я в подяку добре посміюся з нього позаочі".

— Мені здалося, — сказав пан Сваммер, підходячи до самого пана Перегрінуса, — мені здалося, що у вас на краватці сидить блоха, дорогий пане Тисе!

А думки його казали: "Ти ба, це справді був майстер Блоха! Ото халепа, якщо тільки Гамагея не помилилась!"

Перегрінус швидко відступив назад, запевняючи, що він зовсім не гидує блохами.

— Коли так, — мовив пан Сваммер, низько вклоняючись, — коли так, то поки що будьте здорові, любий мій, дорогий пане Тисе.

А думки його казали: "Щоб тебе чорти вхопили, проклятий дурню!"

Майстер Блоха вийняв із зіниці враженого Перегрінуса мікроскопічне скельце і сказав:

— Тепер ви знаєте, любий пане Перегрінусе, дивовижну дію цього інструмента, схожого на який, мабуть, немає в цілому світі, і незабаром побачите, яку він дасть вам владу над людьми, коли їхні найпотемніші думки лежатимуть перед вами як на долоні. Та якби ви завжди носили це скельце в оці, то кінець кінцем не витримали б щоденного пізнавання чужих думок, бо надто часто переживали б таке гірке розчарування, як оце тепер. Коли ви захочете вийти кудись із дому, я повсякчас буду з вами: сидітиму у вашій краватці, або у вашому жабо, або ще в якомусь затишному місці. Тільки-но вам захочеться взнати думки того, з ким ви розмовлятимете, лясніть пальцями, і скельце миттю опиниться У вашому оці.

Пан Перегрінус Тис, розуміючи, яку величезну користь Дає йому цей дарунок, хотів гаряче подякувати майстрові Блосі, коли це раптом до кімнати зайшли два члени міської Управи й заявили, що його звинувачують у тяжкому злочині, [233] а тому вони зобов'язані тимчасово ув'язнити його, а всі його папери конфіскувати.

Пан Перегрінус присягався і божився, що не знає за собою ніякісінької провини. Та один із членів управи усміхнувся й сказав, що, може, його цілковита невинність з'ясується за якихось кілька годин, але доти він мусить скоритися наказам влади.

Що мав робити пан Перегрінус Тис, як не сісти в карету й податися у супроводі членів управи до в'язниці?

Можна собі уявити, з якими почуттями проходив він повз кімнату пана Сваммера.

Майстер Блоха сидів у краватці арештованого.

ПРИГОДА ЧЕТВЕРТА

Несподівана зустріч двох друзів. Радник Кнарпанті і його юридичні засади. Любовний розпач будяка Цегеріта. Оптичний двобій магів. Сомнамбулічний стан принцеси Гамагеї. Думки у сні. Як Дертъє Ельвердінк сказала майже правду, як будяк Цегеріт утік з принцесою Гамагеєю

Помилка сторожа, що затримав пана Пепуша як нічного злодія на гарячому, виявилась дуже швидко. Але в його паспорті знайшли якісь неправильні записи, а тому лишили його сидіти в ратуші, поки він не знайде, хто б із франкфуртських громадян міг поручитися за нього.

І от пан Георг Пепуш сидів сам у цілком пристойній кімнаті й сушив собі голову, де ж йому знайти у Франкфурті таку людину. Він так довго їздив по світу, що його могли забути навіть ті, хто колись добре знав, та й адрес він тепер нічиїх не пам'ятав.

Сердитий і зажурений, він висунувся у вікно й почав голосно проклинати свою долю. Раптом поряд із ним відчинилося ще одне вікно і чийсь голос вигукнув:

— Що? Кого я бачу! Це ти, Георге?

Пан Пепуш неабияк здивувався, побачивши того, хто колись у Мадрасі був його найщирішим приятелем.

— Хай йому чорт, — мовив пан Пепуш, — хай йому чорт, як можна бути таким забудьком! Ну геть випало з голови! Я ж знав, що ти щасливо добувся до рідної гавані. Я чув у Гамбурзі всілякі дива про твій химерний спосіб життя, а, [234] приїхавши сюди, навіть не подумав тебе знайти. А втім, якщо людина така заморочена, як я... Ну, та однаково, добре, що доля послала мені тебе. Ти бачиш, я заарештований, але ти можеш миттю звільнити мене, коли поручишся, що я справді Георг Пепуш, знайомий тобі віддавна, а не якийсь там волоцюга і розбійник!

— Аякже, — вигукнув пан Перегрінус Тис, — з мене тепер чудовий, бездоганний поручитель! Я ж сам заарештований за тяжкий злочин, хоч не знаю, навіть не маю ані найменшого уявлення, в чому він полягає.

Та, мабуть, краще урвати на цьому розмову двох приятелів, які так несподівано зустрілися, і розповісти ласкавому читачеві, через що ж заарештували пана Перегрінуса Тиса. Важко, навіть неможливо пояснити, як виникають чутки; вони мов вітер, що прилітає невідомо звідки й зникає невідомо де. Отак і в місті пішла чутка, що на свят-вечір з великого товариства, яке зібралося в одного багатого банкіра, незрозумілим чином викрадено якусь дуже значну даму. В місті тільки й мови було, що про це викрадення, всі називали прізвище банкіра й нарікали на поліцію, яка, мовляв,

занедбує свої обов'язки, коли допускає таке зухвале насильство. Міська управа не мала іншої ради, як почати слідство, допитавши всіх гостей, які були в банкіра на свят-вечір, і кожен з них сказав, що справді, як він чув, з товариства викрадено якусь значну даму, а банкір дуже шкодував, що в його домі сталася така прикра подія. Але ніхто не міг назвати прізвища викраденої дами; коли ж банкір подав список своїх гостей, то виявилось, що жодної з названих у ньому дам не бракує. А як з'ясувалося, що те саме можна сказати й про всіх жінок і дівчат у місті, і тутешніх, і приїжджих, що жодній з них на свят-вечір не зроблено ніякої кривди, міська управа вирішила, бо інакше й не могла вирішити, що чутка не має під собою ніяких підстав і всю справу треба вважати вичерпаною.

Але тут перед ясні очі міської управи з'явився якийсь чоловік, і сам дивний, і дивно вбраний. Незнайомий заявив, що він таємний радник, на прізвище Кнарпанті. На цьому слові він дістав з кишені папір з великою печаткою і, ввічливо вклонившись, вручив його членам управи. На обличчі в нього написана була тверда впевненість у тому, що Управа буде страшенно вражена високим званням, яке він, таємний радник Кнарпанті, носить, а також важливим дорученням, яке йому дано, і поставиться до нього з відповідною шаную. Кнарпанті був дуже важливою особою, правою [235] рукою одного дрібного князя, імені якого видавець ніяк не пригадує і про якого можна тільки сказати, що йому вічно бракувало грошей і що з усіх державних установ, які він знав з історії, жодна йому не подобалась так, як таємна державна інквізиція, що колись існувала у Венеції. В того князя справді недавно пропала одна принцеса, тільки ніхто добре не знав як. І от тепер, коли чутка про викрадення значної дами дійшла до вух Кнарпанті, який саме приїхав до Франкфурта, щоб позичити якомога більше грошей для свого володаря, він негайно написав до князя, що йому пощастило напасти на слід зниклої принцеси. У відповідь на свого листа він зразу ж отримав наказ стежити за розбійником і докласти всіх зусиль, щоб знайти принцесу і заволодіти нею, хоч чого б це коштувало. До цього наказу був доданий ввічливий лист до міської управи з проханням якомога посприяти таємному радникові Кнарпанті в його пошуках, на його вимогу заарештувати розбійника і вчинити над ним суд. Оце й був той папір, який Кнарпанті передав на аудієнції членам управи і від якого він сподівався величезного ефекту.

Члени управи відповіли, що чутку про викрадення значної дами спростовано як таку, що не має під собою ніяких підстав; навпаки, твердо з'ясовано, що взагалі ніхто нікого не викрадав, а тому про пошуки викрадача не може бути й мови, і пан таємний радник Кнарпанті, звільнений від подальших розслідувань, ніякого сприяння не потребує.

Кнарпанті вислухав усе це з самовдоволеною усмішкою і сказав, що він, завдяки своєму винятково гострому розумові, уже зумів вистежити злочинця. Коли йому нагадали, що про злочинця може бути мова тільки тоді, як зроблено самий злочин, Кнарпанті заявив, що спершу треба знайти злочинця, а зроблений злочин уже й сам знайдеться. Тільки поверховий, легковажний суддя, якщо навіть головне звинувачення

не доведене через упертість звинуваченого, не може повести допит так, щоб не знайти у звинуваченого хоч якоїсь плями, достатньої для його арешту. І він зараз таки змушений поставити клопотання про якнайшвидший арешт викрадача його принцеси, а той викрадач — не хто інший, як пан Перегрінус Тис, якого він уже давно знає як вельми підозрілу особу і папери якого просить негайно конфіскувати.

Члени управи були дуже здивовані таким зухвалим звинуваченням у злочині їхнього тихого земляка з бездоганною репутацією і обурено відхилили клопотання Кнарпанті.

Проте Кнарпанті це нітрохи не збентежило; із властивою йому нахабністю він заявив, що йому не важко обґрунтувати [236] своє звинувачення доказами, якщо від нього цього вимагатимуть. Він може привести свідків того, що пан Перегрінус Тис на свят-вечір силоміць заносив до себе в дім гарну, ошатну дівчину.

Більше для того, щоб показати, яке його твердження безглузде, аніж для з'ясування самої справи, управа вирішила вислухати обох названих свідків. Один із них був сусід пана Перегрінуса Тиса, що того фатального святвечора випадково був надворі біля свого дому, а другий — сторож; обидва вони здалека спостерігали, як Перегрінус заносив до себе таємничу красуню, і одноголосно підтвердили, що пан Тис справді приніс у свій дім вичепурену даму. Обидва також звернули увагу на те, що дама дуже пручалася й жалібно стогнала. На питання, чому ж вони не кинулися на допомогу жінці, якщо вона була в скруті, свідки відповіли, що їм таке не спало на думку.

Ці свідчення неабияк збентежили членів управи, бо виходило, начебто пан Перегрінус справді вчинив те, в чому його звинувачували. Кнарпанті промовляв, як Ціцерон, і доводив, що навіть коли цієї хвилини в місті й не бракує жодної дами, це ще нічого не означає, бо викрадена дама могла врятуватися від Перегрінуса і просто з сорому промовчати про свою біду. Хто була та дама і яку ще небезпеку для суспільства ховають у собі любовні пригоди пана Тиса, напевне, можна буде дізнатися з паперів злочинця, а сам Кнарпанті покладається на почуття справедливості членів управи, які, звичайно, не лишать без кари жодного вчинку, що вимагає суворого осуду. Члени управи ухвалили поки що вдовольнити клопотання достойного таємного радника, і таким чином був виданий наказ про негайний арешт бідолашного Перегрінуса Тиса і про конфіскацію його паперів.

Та вернімося до двох друзів, що один біля одного повисували голови з вікон в'язниці.

Перегрінус докладно розповів приятелеві, як він, повернувшись до Франкфурта, дізнався, що залишився круглим сиротою, і як відтоді серед галасливого міста провадить тихе, безрадісне життя самотника, віддаючись спогадам про минулі часи.

— О так, — похмуро мовив Пепуш, — я чув про це, мені розповідали про твої дурні витребеньки, про те, як ти впав у дитячі мрії. Ти хочеш бути таким собі героєм простодушності й дитинності і глузуєш із справедливих вимог, які тобі ставить життя і людське суспільство. Ти влаштовуєш уявні родинні бенкети, а потім роздаєш убогим смачні страви й [237] дороге вино, які подавав на стіл для небіжчиків. Ти сам готуєш

подарунки на свят-вечір і вдаєш із себе хлопчика, а тоді розносиш бідним дітям такі подарунки, які в багатих родинах батьки дарують своїм розпеченим дітям. Але ти не думаєш про те, що робиш убогим кепську послугу, полоскотавши їм піднебіння всілякими ласощами, щоб потім вони вдвічі дужче відчували свої злидні, коли їм доведеться з нестерпного голоду жувати таке, що його б не захотів їсти ні один перебірливий кімнатний пес... Ох, яка ж мені огидна стає ця годівля убогих, коли я згадаю, що витраченого за один тільки день вистачило б на кілька місяців скромного харчування! Ти засипаєш дітей злидарів розкішними іграшками й не думаєш про те, що якась дерев'яна пофарбована шабля, ганчір'яна лялька, зозуля чи мізерний коржик, подарований батьком і матір'ю, втішать їх так само, а може, ще й більше. Крім того, вони так переїдаються твоїми проклятими марципанами, що другого дня лежать хворі, а твої подарунки сіють у їхніх серцях зерно невдоволення й ремства, бо тепер вони знають, що така розкіш є, та не для них. Ти заможний, сповнений життєвої снаги, а проте уникаєш товариства, тримаєш на відстані щиро прихильних до тебе людей. Я вірю, що смерть батьків приголомшила тебе, але якби кожен, хто зазнав тяжкої втрати, залазив, мов той равлик, у свою черепашку, то світ, хай йому чорт, став би схожий на якусь трупарню і я не захотів би в ньому жити. Ні, приятелю! Ти й сам добре знаєш, що то тільки вперте себелюбство змушує тебе по-дурному сахатися від людей. Ні, ні, Перегрінусе, я не зможу більше тебе шанувати, не зможу більше бути твоїм приятелем, якщо ти не почнеш жити по-іншому, не відмовишся від своїх прикрих звичок.

Перегрінус ляснув пальцями, і майстер Блоха миттю вставив йому в око мікроскопічне скельце.

Думки розгніваного Пепуша казали: "Ну хіба не шкода, що такий приємний, розумний чоловік зійшов на небезпечні манівці, де врешті може змарнувати всю свою силу і свої здібності! Але певне, що його ніжна, меланхолійна душа не витримала удару, якого йому завдала смерть батьків, і почала шукати втіхи у вчинках, схожих на божевілья. Він пропаде, якщо я його не врятую. Я люто нападатиму на нього, яскравими барвами змалюю, до чого може довести його дурість, бо я ціную і люблю його як справжній, відданий товариш".

Прочитавши ці думки, Перегрінус переконався, що похмурий Пепуш як був, так і залишився його вірним приятелем. [238]

— Георге, — відповів йому Перегрінус після того, як майстер Блоха знов вийняв у нього з зіниці мікроскопічне скельце, — Георге, я не буду з тобою сперечатися з приводу моїх, як ти кажеш, дурних витребеньок, бо знаю, що ти хочеш мені добра. Але мушу тобі сказати, що в мене аж серце тріпоче з радощів, коли я можу влаштувати для убогих свято, і якщо це вияв огидного себелюбства, — хоч я найменше думаю про себе, — то принаймні я грішу несвідомо. Це єдині квітки в моєму житті, яке взагалі мені здається сумним, занедбаним, зарослим будяками.

— Що ти кажеш, — палко вигукнув Георг Пепуш, — що ти кажеш про будяки? Чому ти зневажаєш будяки і протиставиш їх квіткам? Чи ти так погано знаєш природознавство й не чув, що найкраща квітка з усіх, які є, — це цвіт одного з будяків?

Я маю на увазі *cactus grandiflorus*. А будяк Цегеріт хіба не найкращий у світі кактус? Перегрінусе, я так довго приховував це від тебе чи, вірніше, мусив приховувати, бо й сам до пуття всього не усвідомлював, але тепер скажу тобі, що я сам і є будяк Цегеріт і що я ніколи не відмовлявся й не відмовляюся від своїх претензій на руку дочки достойного короля Секакіса, прекрасної, чудесної принцеси Гамагеї. Я знайшов її, але тієї ж миті мене схопили ті клятенні сторож з поліцаєм і потягли до в'язниці.

— Як? — вигукнув Перегрінус, остовпівши з подиву. — І тебе також, Георге, вплетано в цю дивовижну історію?

— В яку історію? — спитав Пепуш.

І Перегрінус негайно розповів своєму приятелеві, як раніше панові Сваммеру, все, що з ним сталося спершу в палітурника Леммергірта, а потім у його власному домі. Сказав він також і про появу майстра Блохи, щоправда, промовчавши, як і слід було сподіватися, про таємниче скельце.

Очі в Георга палали, він кусав губи, бив себе кулаком по лобі, а коли Перегрінус скінчив, вигукнув, охоплений люттю:

— Підла облудниця! Зрадниця!

І, в розпачливому любовному самокатуванні, бажаючи до останньої краплі випити келих отрути, який йому, ні про що не здогадуючись, подав Перегрінус, Георг примусив його ще раз із найменшими подробицями розповісти про все, що робила й казала Дертъє. Слухаючи Перегрінуса, він мурмотів:

— У твоїх обіймах... У тебе на грудях... палкі поцілунки... Потім він відскочив від вікна й почав бігати по кімнаті, вимахуючи руками, як божевільний. [239]

Дарма Перегрінус гукав йому, щоб він дослухав до кінця, дарма запевняв його, що він почує ще багато втішного для себе, — Пепуш не втихомирювався.

Двері відчинилися, зайшов член міської управи й оголосив панові Тису, що не знайдено ніякої законної підстави для його подальшого перебування під арештом і він може йти додому.

Вийшовши на волю, Перегрінус найперше поручився за арештованого Георга Пепуша, засвідчивши, що це справді Георг Пепуш, із яким він щиро приятелював у Мадрасі і який відомий йому як заможна людина з бездоганною репутацією. Про будяка Цегеріта, найкращого з усіх кактусів, Перегрінус розважно промовчав, бо розумів, що за таких обставин це могло б швидше зашкодити, ніж допомогти його приятелеві.

Майстер Блоха вдався в дуже повчальні філософські розумування, які зводились до того, що будяк Цегеріт, хоч зовні й здається грубим і нестриманим, насправді дуже людяний і розважний, дарма що поводить трохи зухвало. Властиво, будяк цілком слушно ганив спосіб життя пана Перегрінуса, хай навіть і не дуже добираючи слова. З свого боку він, майстер Блоха, також порадив би панові Перегрінусу виходити на люди.

— Повірте мені, — казав майстер Блоха, — повірте мені, пане Перегрінусе, що вам буде дуже корисно попрощатися з своєю самотою. Насамперед вам тепер нічого боятися, що ви будете ніяковіти й бентежитись на людях, бо, маючи в оці таємниче

скельце, ви читатимете їхні думки, а тому завжди знатимете, на яку ступити. Як упевнено й спокійно ви тепер почуватимете себе перед високими особами, бо вам відкриті будуть їхні найпотаємніші думки. Коли ви будете вільно й невимушено виходити на люди, кров у вас потече швидше жилами, похмура задума де й дінеться, а найважливіше, що в голові у вас строкатим роєм з'являться нові думки й ідеї, образ прекрасної Гамагеї поблякне, і вам буде багато легше дотримати слова, яке ви мені дали.

Пан Перегрінус відчував, що обидва вони, Георг Пепуш і майстер Блоха, хочуть йому тільки добра, і вирішив послухатись їхньої мудрої поради. Та як тільки до нього долинав солодкий голос його коханої, що часто співала й фала, він зразу ж забував про своє рішення і не хотів виходити з дому, що став для нього раєм.

Та нарешті він таки переборов себе й подався в парк, де прогулювалось міське товариство. Майстер Блоха вставив [240] йому в око скельце, а сам примостився в жабо, де міг собі плавно погойдуватись, наче в паланкіні.

— Нарешті мені випала рідкісна втіха знов побачити мого любого, доброго пана Тиса! Ви так рідко показуєтесь у товаристві, дорогий друже, що всі вже нудьгують за вами. Зайдімо кудись випити пляшку вина за ваше здоров'я, мій щирий друже! Який я радий, що побачив вас! — Так вигукував, ідучи йому назустріч, юнак, якого він бачив у житті, може, двічі або тричі. А думки його казали: "Нарешті й цей дурний мізантроп з'явився на люди! Але треба влестити його, бо я хочу найближчим часом позичити в нього грошей. Не буде ж він таким божевільним, щоб прийняти моє запрошення! У мене немає ані гроша в кишені, і в жодній пивниці мені більше не дають наборг".

Просто на Перегрінуса йшло двоє дуже вичепурених дівчат. То були сестри, далекі його родички.

— Ох, — вигукнула, сміючись, одна з них, — ох, братику, невже ми й вас зустріли? Негарно так замикатися й не показуватись нікому на очі. Ви не повірите, як матуся вас шанує, каже, що ви такі розумні. Пообіцяйте ж мені, що скоро заглянете до нас. Ну, поцілуйте мені руку!

А думки її казали: "Що це таке? Що сталося з нашим родичем? Я хотіла його добре налякати. Він завжди тікав від мене, як і від кожної жінки, а тепер стоїть і так чудно дивиться мені у вічі, та й руку цілує не бентежачись! Може, він закоханий у мене? Тільки цього бракувало! Мати каже, що він трохи придуркуватий. Та байдуже, я однаково піду за нього: придуркуватий чоловік, якщо він такий багатий, як наш родич, кращий за розумного".

Друга сестра, опустивши очі й почервонівши, тільки прошепотіла:

— Так, відвідайте нас швидше, любий братику! А думки її казали: "Наш родич досить гарний чоловік, не розумію, чого мати не любить його і називає дурним і вульгарним. Коли він прийде до нас у гості, то неодмінно закохається в мене, бо я найкраща дівчина в цілому Франкфурті. Я піду за нього, бо хочу одружитися з багатим чоловіком, щоб спати до одинадцятої і носити найдорожчі шалі, як пані фон Лерснер".

Дорогою проїздив лікар; побачивши Перегрінуса, він зупинив карету, висунувся з

вікна й вигукнув:

— Доброго ранку, дорогий Тисе! Вигляд у вас хоч куди! Дай боже вам доброго здоров'я! А якщо з вами станеться якась біда, не забудьте про мене, давнього приятеля вашого [241] покійного батька. Таких здорованів я швидко ставлю на ноги! Бувайте!

А думки його казали: "Цей чоловік, мабуть, здоровий тільки тому, що скупий. Але він дуже блідий і засмучений, здається мені, що в нього не все гаразд із горлом. Ну, хай він тільки попаде мені до рук, то не швидко встане з постелі! Він мені заплатить за своє вперте здоров'я".

— Моє найуклінніше поважання вам, добродію! — вигукнув відразу ж по тому літній купець, що трапився йому назустріч. — Я, бачите, все бігаю, все товчуся, геть уже замучився. Як мудро ви зробили, що кинули справи, хоч з вашими здібностями, напевне, вдвічі б збільшили багатство свого шановного татуся.

А думки його казали: "Якби тільки цей йолоп узявся до торгівлі, він швидко пустив би за вітром усе своє багатство. Ото була б радість! Старий татусь, що любив обдирати до нитки чесних людей, які хотіли поліпшити свої справи невеличким банкрутством, перевернувся б у труні".

Багато ще таких разючих протиріч між словами й думками довелося Перегрінусові спостерігати дорогою. Свої відповіді він завжди узгоджував з тим, що в його співрозмовників було на думці, а не на язиці, і багато хто з них не знав уже, якими очима й дивитися на Перегрінуса, коли він так уміє читати їхні думки. Нарешті пан Перегрінус відчув, що в нього вже голова йде обертом від втоми. Він ляснув пальцями, і зразу ж скельце зникло з зіниці його лівого ока.

Коли Перегрінус прийшов додому, його вразило дивне видовище. Якийсь чоловік стояв серед коридора і невідступно дивився в чудернацьку підзорну трубу на двері кімнати пана Сваммера. А на дверях веселковими барвами мерехтіли полум'яні кола, звужувалися в одну вогнисту цятку і немов пронизували дошки. Як тільки це ставалося, з кімнати долидало ніби глухе зітхання, а часом навіть стогін.

Пан Перегрінус вжахнувся: йому здалося, що він упізнав голос Гамагеї.

— Що вам тут треба? Що це за чортovinня? — напав Перегрінус на чоловіка, що справді робив якісь диявольські штуки, бо мерехтливі кола бігали по дверях все швидше, полум'яніли все дужче, вогниста цятка все частіше пронизувала двері і все жалісливіший стогін долинав з кімнати.

— Ох! — вигукнув чоловік, складаючи й швидко ховаючи свою трубу. — Ох, це ви, пане господарю! Пробачте, дорогий пане Тисе, що я тут роблю свої операції без вашого ласкавого дозволу. Я заходив до вас по нього, проте Аліна, [242] добра душа, сказала мені, що ви десь вийшли, а моя справа тут, унизу, така нагальна, що я не можу зволікати.

— Яка справа? — спитав Перегрінус не вельми привітно. — Яка у вас в нагальна справа тут, унизу?

— Хіба ви не знаєте, — відповів чоловік, неприємно всміхаючись, ніби ви не знаєте, шановний пане Тисе, що від мене втекла моя небога Дертє Ельвердінк? Вас навіть

було заарештовано як її викрадача, хоч і цілком безпідставно, і якщо буде потреба, я залюбки посвідчу, що ви нітрохи не винні. Ні, не до вас, а до пана Сваммердама, що колись був моїм приятелем, а тепер став ворогом, утекла зрадлива Дерт'є. Я знаю, вона сидить тут, у кімнаті, та ще й сама, бо пан Сваммердам кудись пішов. Попасти до кімнати я не можу, бо двері замкнуті і взяті на засув, а я надто добродушна людина, щоб виламати їх. Тому я дозволив собі трішки помучити малу негідницю своїми оптичними тортурами, нехай знає, що я її пан і володар, хоч би там якою принцесою вона себе уявляла!

— Ви сатана! — вигукнув Перегрінус, до краю розгніваний. — Ви сатана, а не пан і володар прекрасної, небесної Гамагеї! Геть із мого дому! Робіть свої диявольські штуки де хочете, але тут ви ними нічого не доможетеся, я вже подбаю про це.

— Не гарячкуйте, — мовив Левенгук, — не гарячкуйте ж, вельмишановний пане Тисе, я людина тиха і всім бажаю тільки добра. Ви не знаєте, за кого заступаєтесь. Та істота, що сидить там, у кімнаті, в образі найчудеснішої жінки, — маленьке чудовисько, маленький василіск. Хай би вже тікала, коли їй так не подобалось жити у вашого покірного слуги, але нащо вона, підступна зрадниця, украла в мене мій найкоштовніший скарб, найкращого приятеля мого серця, без якого я не можу жити, не можу існувати? Нащо вона забрала в мене майстра Блоху? Ви не розумієте, шановний, Що я маю на увазі, але...

Тут майстер Блоха, що тим часом зіскочив з жабо пана Перегрінуса і знайшов собі надійніше і зручніше місце в його краватці, не витримав і тоненько, глузливо засміявся.

— О, — вигукнув Левенгук, здригнувшись, наче від раптового переляку, — а це що таке було? Чи мені не вчулося? Авжеж, тут, у цьому місці... Ану дозвольте, вельмишановний пане Перегрінусе!

І Левенгук підійшов до самого пана Перегрінуса й простяг руку, щоб схопити його за краватку. [243]

Та Перегрінус спритно ухилився, міцно взяв його за барки й потяг до дверей, щоб без довгих балачок викинути надвір. Якраз тієї миті, коли Перегрінус із Левенгуком, що безсило борсався у нього в руках, опинилися коло порога, двері раптом розчинилися і в сіни вскочив Георг Пепуш, а за ним пан Сваммердам.

Тільки-но Левенгук побачив свого ворога Сваммердама, він напружився, відскочив назад і загородив собою двері до злочасної кімнати, в якій була замкнута красуня.

Побачивши це, Сваммердам дістав з кишені маленьку підзорну трубу, розсунув її на всю довжину й почав наступати на ворога, вигукуючи:

— Боронись, проклятий, якщо в тебе вистачить мужності!

Левенгук миттю видобув з кишені такий самий інструмент, теж розсунув його на всю довжину й закричав:

— Ну що ж, я готовий до зустрічі з тобою, зараз ти відчуєш мою силу!

Обидва приставили підзорні труби до очей і люто кинулись у двобій. Вони завдавали один одному ударів, то трохи зсуваючи, то знов розсуваючи свою зброю. Вони робили фінти, паради, вольти — одне слово, застосовували всі способи

фехтувального мистецтва і, видно, чимраз дужче розпалювались. Коли хтось із них діставав удар, то голосно ойкав, химерно підскакував, робив дивовижні антраша й піруети, як найкращий соліст паризького балету, аж поки супротивник ніби заморожував його, навівши на нього прикорочену трубу. Коли удар діставав другий з них, він робив те саме. Так вони й скаженіли напереміну: дико вистрибували, люто кричали, кривилися, як навіжені, піт заливав їм налиті кров'ю очі, що мало не вилазили на лоба. А оскільки іншої причини цього пекельного танцю, крім тієї, що вони дивилися один на одного в підзорні труби, не можна було помітити, то складалося враження, що це якісь навіжені вискочили з божевільні. А втім, видовище було дуже цікаве.

Нарешті панові Сваммердаму пощастило прогнати лихого Левенгука з його позиції перед дверима, які він боронив мужньо і вперто, й перенести двобій у глибину передпокою.

Георг Пепуш скористався цією хвилиною, штовхнув двері, що виявилися ані замкненими, ані взятими на засув, і прохопився в кімнату. Але зразу ж вискочив звідти і швидко, як вітер, помчав геть з будинку, вигукуючи:

— Вона втекла... втекла! [244]

Тим часом Левенгук і Сваммердам завдали разом один одному важкого удару, бо обидва пекельно підскакували й танцювали, та ще й кричали і вили так, як, може, виють хіба грішники в пеклі.

Перегрінус уже сушив собі голову, як би розборонити розлючених ворогів і покласти край видовиську, настільки ж смішному, наскільки й жахливому. Нарешті обидва вони помітили, що двері до кімнати розчинені навстіж, зразу забули про боротьбу й про біль, сховали свою смертельну зброю і кинулись туди.

Коли пан Перегрінус Тис почув, що красуня втекла з дому, у нього наче камінь навалився на груди, і він почав проклинати огидного Левенгука. Раптом він почув на сходах голос Аліни. Вона голосно сміялася й приказувала:

— Чого тільки не буває на світі! Ну й дива... Аж не віриться! І хто б міг подумати!

— Що таке? — розгублено спитав Перегрінус. — Що там знов за дива сталися?

— О любий пане Тисе! — вигукнула назустріч йому стара. — Швиденько йдіть нагору, просто до свого покою!

І стара, лукаво хихикаючи, відчинила перед ним двері його кімнати. Коли він зайшов туди, то — о диво, о блаженство! — назустріч йому кинулась прекрасна Дерт'є Ельвердінк, одягнена в ту саму знадливу сукню із сріблястої тафти, в якій він бачив її в пана Сваммера.

— Нарешті, нарешті я знов бачу тебе, мій солодкий друже, — прошепотіла маленька спокусниця і так палко пригорнулась до Перегрінуса, що він, незважаючи на всі свої добрі наміри, не міг не обняти її ніжно, як тільки вмів. Він мало не зомлів від захвату й щастя.

Але часто буває, що людина якраз у хвилину невимовного блаженства раптом наткнеться носом на щось тверде і, пробуджена земним болем, опускається з небесного раю в грубий будень. Так сталося і з паном Перегрінусом. А саме: він

схилився над Дерт'є, щоб поцілувати її в солодкі уста, і з розгону вдарився своїм досить-таки показним носом об Діадему з блискучих діамантів, яку мала красуня носила в чорних кучерях. Гострий біль від удару об гранчасті шліфовані камені настільки протверезив його, що він звернув увагу на діадему. А діадема нагадала йому чарівну Гамагею і все те, що майстер Блоха розповідав про цю знадливу істоту. І він подумав собі, що для принцеси, дочки могутнього короля, його кохання не може мати ніякої ціни і що вся її поведінка, яка начебто свідчила про палку любов до нього, [245] насправді була тільки лицемірством і оманною, якою підступна красуня хотіла добути в нього чарівну блоху. Від цих думок кров ніби замерзла в нього в жилах, і якщо його любовне полум'я й не зовсім погасло, то принаймні стало не таке гаряче.

Перегрінус лагідно звільнився з обіймів красуні й тихо мовив, опустивши очі:

— Ох боже мій! Адже ви дочка могутнього короля Секакіса, прекрасна, осяйна, благородна принцеса Гамагея! Пробачте, принцесо, що я не зміг побороти свого почуття і наробив стільки дурниць, повадився, як божевільний. Але ви самі, найясніша...

— Що ти кажеш, — перебила Перегрінуса Дерт'є Ельвердінк, — що ти кажеш, мій любий друже? Я — дочка могутнього короля? Я — принцеса? Та я ж твоя Аліна, що кохатиме тебе до божевілля, якщо ти... але що це зі мною? Аліна, королева Голконди? Вона ж давно вже в тебе, я розмовляла з нею. Добра, мила жінка, тільки вже постаріла і давно втратила ту вроду, що мала, коли виходила заміж за французького генерала. Горе мені! Я, мабуть, не справжня, мабуть, я ніколи не царювала в Голконді? Горе мені!

Вона заплющила очі й захиталася. Перегрінус поклав її на канапу.

— Гамагея? — вела вона далі, наче сомнамбула. — Гамагея, кажеш ти? Так, я пригадую себе у Фамагусті! Власне, я була там чудесним тюльпаном... але ні, я вже тоді відчувала в грудях палку любовну тугу... Та годі, годі про це!

Красуня замовкла — здавалося, вона зовсім засинала. Перегрінус зважився на ризикований крок: спробував покласти її зручніше. Та тільки-но він обережно взяв сонну в обійми, як боляче вколов пальця об шпильку, непомітну серед складок одягу. За звичкою він клацнув пальцями. Майстер Блоха сприйняв це як умовний знак і миттю вставив йому в зіницю мікроскопічне скельце.

Як і завжди, Перегрінус побачив за роговою оболонкою очей дивне плетиво нервів і жилок, що йшло десь у глибину мозку. Але в тому плетиві вилися ще якісь ясні, блискучі, срібні нитки, мабуть, разів у сто тонші за найтоншу павутину, і саме ті нитки, що здавалися нескінченними, бо тяглися з мозку в іншу невідому царину, недсяжну навіть мікроскопічному оку, будши, може, думками вищого виду, заплутували думки простіші й приступніші. Перегрінус бачив то строкаті квітки, що набирали вигляду людей, то людей, що розчинялися в землі й потім показувалися з неї камінням і [246] металами. А серед них рухалися різноманітні химерні істоти, що безперестанку міняли свою форму й говорили дивовижними мовами. Жодне явище не узгоджувалося з іншими, і їхній дисонанс ніби виливався в моторошному, жалісливому стогоні, що розтинав повітря. Проте саме цей дисонанс додавав ще більшого чару глибокій

основній гармонії, яка переможно виривалася назовні і все, що здавалося роздвоєним, об'єднувала у вічну, невимовну радість.

— Хай вас не бентежить, — прошепотів майстер Блоха, — хай вас не бентежить, дорогий пане Перегрінусе, те, що ви бачите. Це сонні думки. Може, за ними й ховається щось більше, але тепер не час його досліджувати. Ви тільки збудіть спокусницю, назвавши її справжнім ім'ям, а тоді розпитуйте її, що вам завгодно.

Оскільки ж красуня мала різні імена, то можна собі уявити, що Перегрінусові нелегко було вирішити, котре з них справжнє. Але він, нітрохи не задумуючись, вигукнув:

— Дертє Ельвердінк! Мила, люба дівчино, невже це не облуда? Чи можливо, що ти мене справді могла полюбити?

— Як ти можеш, сумніватися, мій Перегрінусе? Хіба дівчина зважиться на те, на що зважилась я, коли серце в неї не палає коханням? Перегрінусе, я кохаю тебе, як нікого, і якщо ти хочеш бути моїм, то й я твоя всією душею і лишуся в тебе тому, що не можу розлучитися з тобою, а не тому, що бажаю звільнитися від дядькової тиранії.

Срібні нитки зникли, а думки, впорядкувавшись, казали: "Як це сталося? Спершу я прикидалася, що люблю його, тільки для того, щоб вернути собі й Левенгукові майстра Блоху, а тепер я справді його покохала. Піймалася у власні тенета. Я вже не думаю про майстра Блоху, а хотіла б довіку належати цьому чоловікові, який здається мені кращим за всіх, кого я досі бачила".

Можна собі уявити, яку пожежу розпалили ці думки в грудях у Перегрінуса. Він опустився навколішки перед красунею, почав палко виціловувати її ручки, називав її своїм Щастям, своїм блаженством, своїм божеством.

— Ну, — прошепотіла Дертє і лагідно пригорнула його До себе, — ну, мій милий, тепер ти, напевне, не відмовишся виконати прохання, від якого залежить не тільки спокій, а все життя твоєї коханої.

— Вимагай, — мовив Перегрінус, ніжно обіймаючи її, — вимагай усе, що хочеш, світе мій, твоє найменше бажання — для мене закон. Усе, що в мене є найдорожчого, я з Радістю принесу в жертву твоєму кохання. [247]

— Горе мені, — прошепотів майстер Блоха. — Хто б подумав, що зрадливиця переможе. Я пропав!

— То слухай же, — повела далі красуня, відповівши на його палкі поцілунки, — слухай же, я знаю, як...

Раптом двері розчинилися, і в кімнату зайшов пан Георг Пепуш.

— Цегеріт! — У розпачі вигукнула красуня й непритомна впала на канапу.

А будяк Цегеріт кинувся до принцеси Гамагеї, схопив її на руки і прудко, як вітер, вискочив з кімнати. Цього разу майстер Блоха був урятований.

ПРИГОДА П'ЯТА

Дивовижне слідство і подальша мудра й розважна поведінка пана таємного радника Кнарпанті. Думки молодих поетів-ентузіастів і дам-письменниць. Міркування Перегрінуса про своє життя і вченість та розважність майстра Блохи. Рідкісна

добродійність і стійкість пана Тиса. Несподіваний кінець небезпечної і трагічної сцени

Ласкавий читач пригадує, що папери пана Перегрінуса Тиса були конфісковані, щоб з їхньою допомогою швидше напасти на слід злочину, який не був ніколи вчинений. Член міської управи і таємний радник Кнарпанті якнайуважніше перечитали кожну нотатку, кожен лист, навіть кожну записочку, знайдену серед тих паперів (не поминаючи кухонних рахунків і списків білизни, наготованої прачці), але в своєму слідстві прийшли до цілком протилежних висновків.

А саме: член управи не знайшов у паперах жодного слова, що містило б у собі бодай натяк на злочин, у якому звинувачували Перегрінуса. А видюще соколине око таємного радника Кнарпанті, навпаки, побачило в нотатках пана Перегрінуса Тиса дуже багато такого, що свідчило про нього як про надзвичайно небезпечну людину. Колись, іще зеленим юнаком, Перегрінус вів щоденник, і в тому щоденнику було безліч сумнівних місць, які не тільки виставляли в дуже не вигідному світлі напрям його думок щодо викрадання молодих жінок і дівчат, а й незаперечно доводили, що він уже не раз робив ці злочини.

Так, в одному місці стояло: "Є щось високе і прекрасне в цьому "Викраденні". Далі: "Та викрав я ту, що найкраща між вас". Далі: "Я викрав у нього ту Маріанну, ту Філіну, ту [248] Мін'йону". Далі: "Я люблю ці викрадення". Далі: "Юлію неодмінно треба було викрасти, і так воно й сталося: я наслав переодягнених людей, щоб вони напали на неї під час прогулянки в лісі на відлюдній стежці і забрали з собою".

Крім цих фатальних місць у щоденнику, був знайдений також лист якогось приятеля з дуже підозрілою фразою: "Я попросив би тебе викрасти в нього Фредеріку, де тільки зможеш і як зможеш".

Усі наведені речення, як і добра сотня інших фраз, де траплялися слова "викрадення", "викрасти", "викрав", мудрий Кнарпанті не лише підкреслив червоним олівцем, а й переписав, звівши докупи, на окремий аркуш паперу. Таємний радник був страшенно задоволений своєю роботою: аркуш мав дуже переконливий вигляд.

— Гляньте-но, шановний колего, — мовив Кнарпанті членові управи, — гляньте-но, хіба я не казав? Цей Перегрінус Тис — страшна, огидна людина, справжній донжуан. Хтозна, де тепер шукати бідолашних жертв його жирування, всіх тих Маріанн, Філін і як там їх ще. Далі відкладати не можна: треба негайно вгамувати негідника, а то він своїми викраденнями вжене в сльози все благословенне місто Франкфурт. Уже з самих його свідчень у щоденнику видно, які він робив страшні злочини! Гляньте ось на це місце, шановний пане колего, і ви самі побачите, які жахливі задуми виношує цей Перегрінус.

У тому місці щоденника, на яке мудрий таємний радник Кнарпанті звернув увагу члена управи, було написано: "На жаль, сьогодні мене посіла смертельна туга". Слово "смертельна" було підкреслене, і Кнарпанті заявив, що людина здатна на які завгодно злочини, коли вона тужить, що не заподіяла нікому смерті.

Член управи ще раз сказав, що, на його думку, в паперах пана Перегрінуса Тиса немає й натяку на будь-який злочин. Кнарпанті недовіжливо похитав головою, і тоді

член управи попросив його ще раз прослухати всі ті місця, що їх той сам відзначив як підозрілі, але в ширшому контексті.

Ласкавий читач зараз переконається, яким високим хистом угадувати чужі наміри володів Кнарпанті.

Член управи розгорнув злощасний щоденник і почав читати: "Сьогодні я вдвадцять дивився Моцартове "Викрадення із сераля" з однаковим захватом. Є щось високе і прекрасне в цьому "Викраденні". Далі: "Квітки, ви чудові усі до одної, та викрав я ту, ще найкраща між вас". Далі: "Я викрав у нього ту Маріанну, ту Філіну, ту Міньйону, бо він надто [249] входив у ті образи, фантазував про старого арфіста і сварився з Ярною". "Вільгельм Мейстер" — книжка не для тих, хто щойно встав ва ноги після тяжкої нервової хвороби". Далі: "Юнгерові "Викрадення" — гарна комедія. Я люблю ці викрадення, бо вони особливо пошваблюють інтригу". Далі: "Погано продуманий план заводять мене в глухий кут. Юлію неодмінно треба було викрасти, і так воно й сталося: я наслав переодягнених людей, щоб вони напали на неї під час прогулянки в лісі на відлюдній стежці і забрали з собою. Я незвичайно тішився цим новим задумом і досить широко розвинув його. Взагалі ця трагедія була дуже цікавою базграниною захопленого хлопчика, і я шкодую, що вкинув її в піч". У листі писалося: "Як часто ти, щасливцю, бачиш у товаристві Фредеріку! Мабуть, Моріц нікого до неї не підпускає і всю її увагу забирає на себе. Якби ти не був такий несміливий і не тікав від жінок, я попросив би тебе викрасти в нього Фредеріку, де тільки зможеш і як зможеш".

Та Кнарпанті стояв на своєму. Він заявив, що навіть контекст не рятує справи, бо найбільша хитрість злочинця саме в тому й полягає, що він ці вислови так розчиняє в інших фразах, щоб на перший погляд вони здавалися цілком інертними й невинними. Як на особливий зразок такої хитрості глибокодумний Кнарпанті вказав членові управи на один вірш, знайдений у паперах Перегрінуса, де йшлося про скрадливі кроки часу. Кнарпанті страшенно пишався своєю прозірливістю, завдяки якій зразу ж розпізнав, що в цьому вірші слово "викрадення" навмисне розчленовано й змінено, щоб відвернути від нього підозру.

Міська управа все-таки не захотіла провадити далі слідство над звинувачуванням Перегрінусом Тисом, і юристи вжили в цьому випадку вислів, який уже тому доречно тут навести, що в казці про майстра Блоху він справляє чудне враження, а оскільки найкращою оздобою казки ми справедливо вважаємо чудесне, то не треба викидати з неї й чудне, як ще одну приємну рисочку до тієї оздобы. Вони (тобто юристи) сказали, що в цій справі зовсім відсутній *corpus delicti*(1). Проте високомудрий радник Кнарпанті твердо наполягав на своєму, заявляючи, що йому начхати на *delictum*, аби тільки мати в руках сам *corpus*(2), бо той *corpus* — небезпечний викрадач і вбивця, пан Перегрінус Тис. Видавець просить ласкавих читачів, необізнаних із юриспруденцією, [250] а особливо кожну з ласкавих читачок, звернутися до якогось молодого правознавця, щоб він пояснив їм це місце. Той правознавець зразу набундючиться й почне: "Юридичною мовою..." — і т. д.

(1) Склад злочину (лат.).

(2) Гра слів: "corpus" означає також "людина", "особа" (лат.).

Член управи вважав, що пана Перегрінуса Тиса належить допитати тільки з приводу нічного випадку, про який говорили свідки.

Перегрінус попав у досить скрутне становище, коли член управи почав допитувати його про ту подію. Він відчував, що як розповідь геть усе, нітрохи не відступаючи від правди, його розповідь саме тому й здасться брехливою або принаймні вкрай неймовірною. Через те він і вирішив краще взагалі нічого не розповідати й побудував свій захист на тому, що, поки не виявлено самого злочину, в якому його звинувачують, він не вважає за потрібне давати пояснення з приводу тих чи інших випадків у своєму житті. Почувши цю заяву звинувачуваного, Кнарпанті страшенно зрадів, бо вирішив, що вона підтверджує всі його підозри.

Він досить-таки відверто сказав членові управи, що той не вміє як слід узятися до діла, а член управи, чоловік недурний і розважний, зрозумів, що коли дозволить Кнарпанті самому провадити допит, то Перегрінусові це не тільки не зашкодить, а швидше може навіть вирішити справу на його користь.

Прозірливий Кнарпанті мав наготові понад сотню питань, з якими він напав на Перегрінуса і на які часто не легко було відповісти. Переважно мета їхня була одна: вивідати, що Перегрінус думав — і взагалі все своє життя, і зокрема за тих чи інших обставин, наприклад, записуючи підозрілі слова в свій щоденник.

Думання, вважав Кнарпанті, уже саме собою небезпечна операція, а в небезпечних людей воно ще небезпечніше. Далі він ставив різні підступні питання, як, наприклад, таке: хто був той літній чоловік у синьому сюртуку і коротко підстрижений, що з ним Перегрінус торік двадцять четвертого березня за обіднім столом у готелі домовлявся, як краще приготувати рейнського лосося? Або: чи він не розуміє й сам, що всі загадкові місця в його паперах справедливо викликають підозру, а те, що лишилося незаписаним, могло бути Ще підозрілішим і навіть містити в собі беззастережне визнання у вчиненому злочині?

Цей спосіб допиту, та й сам таємний радник Кнарпанті видалися Перегрінусові такими дивними, що йому дуже захотілося взнати справжні думки хитромудрого крутія. [251]

Він клацнув пальцями, і слухняний майстер Блоха швиденько вставив йому в зіницю мікроскопічне скельце.

Думки Кнарпанті казали приблизно таке: "Я й сам нітрохи не вірю, що цей юнак викрав чи бодай міг викрасти нашу принцесу, яка вже кілька років тому втекла з мандрівним комедіантом. Але ж як було пропустити таку чудову нагоду! Як було не зчинити галасу задля власної користі! Мій миршавий володар збайдужів до мене, і двірський люд уже почав називати мене нудним мрійником, а часто навіть дурним і банальним. А тим часом ніхто з них не переважав мене розумом і смаком, ніхто не знав так, як я, всіх тих дрібних послуг, якими здобувають ласку у володаря. Хіба я не допомагав камердинерові князя чистити чоботи його вельможності? А тут як дарунок небесний звалилась на голову ця історія з викраденням. Звісткою про те, що я напав на

слід принцеси, я раптом знов вернув собі ту пошану, яку був уже втратив. Мене знов вважають розважним, мудрим, спритним, а головне, таким відданим володареві, що звуть опорою держави, на якій тримається весь добробут.

З цієї справи нічого не вийде, та й не може вийти, бо те викрадення, яке справді відбулося, не вдасться приписати цьому добродієві, але це не має ніякого значення. Саме тому я й хочу так вимучити його своїм допитом, як тільки зумію. Бо чим дужче я його мучитиму, тим більша буде мені хвала за те, що я беру так близько до серця цю справу і так ревно дбаю про добробут свого володаря. Мені аби тільки роздратувати цього юнака, наштотувати йому на якісь непродумані, задерикуваті відповіді. Тоді я товсто підкреслю їх червоним олівцем, додам до них належні примітки, і не встигне він зрозуміти, що й до чого, як уже постане в двозначному світлі, його оточить дух ненависті, і навіть такі безсторонні й спокійні люди, як цей член управи, будуть настроєні проти нього. Слава вміню кидати чорну тінь на найневинніші речі! Таким хистом мене обдарувала природа, і завдяки йому я спекуюсь усіх ворогів, а сам розкошую далі. Мені смішно, що міську управу дивує завзяття, з яким я домагаюся з'ясування істини, бо я думаю тільки про себе і дивлюся на всю цю справу лише як на засіб додати собі ваги в очах володаря і отримати якнайбільше хвали й грошей. І якщо навіть із цього нічого не вийде, то все-таки ніхто не скаже, що мої зусилля були даремні, а швидше визнає, що я добре зробив, уживши заходів для того, щоб цей шахрай Перегрінус Тис і справді колись не викрав уже викраденої принцеси". [252]

Певна річ, що Перегрінус, прочитавши таким чином думки велемудрого таємного радника, не дав себе вивести з рівноваги і не тільки не роздратувався, як хотів Кнарпанті, а влучними відповідями звів нанівець усю його дотепність. Член управи, здається, був цим дуже задоволений. А потім, коли Кнарпанті урвав свій нескінченний допит, — головним чином тому, що йому не вистачило повітря, — Перегрінус з власної волі кількома словами розповів членові управи, що дама, яку він того свят-вечора на її невідступне прохання приніс до себе додому, була не хто інша, як небога оптичного майстра Левенгука, на ім'я Дертъє Ельвердінк, і що тепер вона перебуває у свого хрещеного батька, пана Сваммера, який наймає помешкання в його будинку.

Свідчення визнали правдивим, і на цьому дивовижний процес був закінчений.

Щоправда, Кнарпанті вимагав продовжити допит і зачитав членам управи свій дотепний протокол, але цей шедевр викликав у всіх лише гучний сміх. А потім члени управи ще й визнали, що було б найкраще, якби пан таємний радник Кнарпанті залишив Франкфурт і особисто віддав своєму володареві подиву гідний протокол як вагомий наслідок своїх зусиль, доказ своєї проникливості й службового запалу. Про незвичайний процес почало говорити все місто, і Кнарпанті, на превелику свою досаду, помітив, що люди, зустрівши його, гидливо кривляться й затуляють носи руками, а коли він сідав до спільного столу в готелі, сусіди вставляли й пересідали на інше місце. Скоро він не витерпів і виїхав з міста. Так довелося Кнарпанті ганебно залишити поле бою, на якому він сподівався зібрати лаври.

Але те, що тут було розказано на кількох сторінках, у житті забрало чимало днів, бо

ж Кнарпанти, звичайно, не зміг би за короткий час написати грубенький фоліант. А дивовижний протокол і справді розрісся в цілий фоліант. Щоденний виснажливий допит Кнарпанти, його дурна, зухвала поведінка дуже обурювали Перегрінуса: але ще дужче псувався його настрої від того, що він не знав нічого про долю Дертє Ельвердінк.

Як було сказано ласкавому читачеві наприкінці четвертої пригоди, Георг Пепуш вихопив красуню з обіймів закоханого Перегрінуса й блискавично вискочив з нею за двері.

Перегрінус остовпів з подиву й переляку. Коли ж він нарешті отямився й хотів бігти за розбійником, колишнім своїм приятелем, у будинку вже нікого не було й стояла мертва тиша. Він насилу догукався стару Аліну, яка, човгаючи [253] капцями, з'явилася з найдальшого покою і заявила, що вона нічого не чула й не бачила.

Втративши Дертє, Перегрінус мало не збожеволів. Але майстер Блоха почав його втішати.

— Ви ще зовсім не знаєте, — мовив він тоном, що підбадьорив би хоч якого невтішного, — ви ще зовсім не знаєте, дорогий пане Перегрінусе, чи справді прекрасна Дертє Ельвердінк залишила ваш дім. Наскільки я розуміюся на таких речах, вона повинна бути десь недалеко; мені здається, що я відчуваю її присутність. Та якщо ви довіряєте мені, то послухайтесь моєї дружньої поради: лишіть Дертє, хай вона робить собі що хоче. Повірте мені, це особа вкрай мінливого настрою: може, вона й справді, як ви казали, тепер вас полюбила, та чи надовго? А як знов розлюбить, то ви так будете журитися, так мучитись, що, боронь боже, ще й збожеволієте, як будяк Цегеріт. Ще раз кажу вам, киньте своє самотництво. Вам же буде краще. Чи багато ви дівчат знали на своєму віку, що вважаєте Дертє найкращою з усіх? Чи зверталися ви досі до якоїсь жінки з словами ласки і любові, що гадаєте, буцімто тільки Дертє може вас покохати? Ідіть, ідіть до людей, Перегрінусе, досвід покаже вам, що вони кращі, ніж вам здається. Ви вродливий, ставний чоловік, і я не був би розумним і прозірливим майстром Блохою, якби не знав наперед, що вам ще усміхнеться щастя в коханні зовсім не там, де ви тепер сподіваєтесь.

Перегрінус уже порушив свій відлюдний спосіб життя, побувавши в громадських місцях, і тепер йому було не так важко відвідувати товариство, якого він раніше уникав. Майстер Блоха щоразу робив йому велику послугу своїм мікроскопічним скельцем, і Перегрінус знов почав вести щоденник, у який записував найдивовижніші, найкумедніші контрасти між словами й думками, що їх він спостерігав кожного дня. Можливо, видавцеві незвичайної казки під назвою "Володар бліх" згодом трапиться нагода опублікувати багато вартих уваги місць із того щоденника, але тут вони б уповільнили розповідь і викликали б невдоволення ласкавого читача. Можна лише сказати, що чимало фраз разом з думками, які їх супроводжували, стали стереотипними; наприклад, словам: "Будьте такі ласкаві, порадьте, що мені робити", — відповідала думка: "Він такий дурний, що повірить, начебто мені й справді потрібна його порада в справі, яку я давно залагодив, але це лестить йому!"; "Я цілком довіряю

вам!" — "Я давно знаю, що ти шахрай!" і т. д. І, нарешті, треба ще згадати, що багато людей, коли Перегрінус [254] дивився на них крізь мікроскопічне скельце, викликали в його душі велике збентеження. Це були, наприклад, юнаки, які все сприймали з величезним ентузіазмом і здатні були при кожній нагоді розливатися іскристим потоком найгучніших слів. А серед них, мабуть, найпишніше і найглибокодумніше висловлювалися молоді поети, сповнені фантазії і геніальності, яких обожнювали переважно дами. В одному ряду з ними стояли жінки-письменниці, що всі глибини земного існування, всі філософські основи й пекучі проблеми громадського життя знали, як то кажуть, мов свою кишеню, і вміли розповісти про них такими гучними словами, наче виголошували недільну проповідь. Якщо Перегрінуса здивувало, що срібні нитки в Гамагеїному мозку тяглися в якусь невідому царину, то не менше вразило й те, що він спостеріг у мозку цих людей. Він, щоправда, побачив і тут дивне плетиво жилок і нервів, але рівночасно помітив, що саме тоді, коли ці люди найпишномовніше розбалакували про мистецтво й науку, про тенденції духовного життя, ті жилки й нерви не тільки не заглиблювались у мозок, а, навпаки, росли в зворотному напрямку, тому чітко розпізнати їхні думки не було ніякої змоги. Перегрінус сказав про свої спостереження майстрові Блосі, що, як завжди, сидів у складці його краватки. Майстер Блоха пояснив, що то були зовсім не думки, як гадав Перегрінус, а тільки слова, що даремно намагалися стати думками.

Багато що тішило й смішило тепер пана Перегрінуса Тиса в товаристві, та й його найвірніший супутник, майстер Блоха, теж став зовсім не таким поважним, як був, — він раптом показав себе *aimable roue*, лукавим ласолюбом. Він не пропускав жодної гарненької шийки, жодної білої потилиці і при першій же нагоді перескакував із свого сховку на знадливу місцинку, де надзвичайно спритно ухилявся від переслідування тоненьких пальчиків. Цей маневр мав подвійну мету. По-перше, це була втіха для нього самого, а по-друге, він хотів, щоб і Перегрінус звернув погляд на принади, які, може, затьмарять у його серці образ Дертє. Але всі його зусилля були даремні, бо жодна з дам, до яких Перегрінус підходив тепер сміливо й невимушено, не здавалася йому такою гарною і граціозною, як його маленька принцеса. Та найдужче його кохання до маленької красуні живила та обставина, що в жодній іншій жінки він не читав у думках такого самого теплого почуття до себе, про яке чув з її слів. Він вірив, що ніколи не забуде Дертє, і щиро казав про це, чим неабияк лякав майстра Блоху. [255]

Одного дня Перегрінус помітив, що стара Аліна хитро усміхається, частіше, ніж звичайно, нюхає тютюн, покашлює, мурмоче щось незрозуміле — словом, усією своєю поведінкою показує, що в неї є щось на серці і їй дуже кортить розповісти про нього. До того ж у неї на все була одна відповідь, до речі й не до речі:

— Так! Поживемо — побачимо, що воно буде! Нарешті Перегрінус не витримав.

— Аліно! — вигукнув він. — Краще скажи зразу, що там знов сталося, замість ходити навколо й таємниче усміхатися.

— Ох, — мовила стара і стиснула кістляві кулаки, — ох, наша лялечка гарненька, наша люба голубонька!

— Про кого це ти? — сердито перебив її Перегрінус.

— Та про кого ж, — повела далі стара, усміхаючись, — про кого ж, пане Тисе, як не про вашу милу принцесу, про вашу любу наречену, що сидить там, унизу, в пана Сваммера.

— Аліно, — закричав Перегрінус, — Аліно, бий тебе сила божа, вона тут, у нашому будинку, а ти аж тепер мені кажеш про це?

— А де ж, — відповіла стара так само незворушно, — а де ж принцесі ще бути, як не тут, де вона знайшла свою матір!

— Що? — вигукнув Перегрінус. — Що ти кажеш, Аліно?

— Так, — мовила стара, високо піднявши голову, — так, я справді Аліна, і хтозна, що ще виявиться найближчим часом, перед вашим весіллям.

Анітрохи не зважаючи на нетерпіння Перегрінуса, що всіма святими закликав її говорити, розповідати далі, стара спокійнісінько всілася в крісло, дістала табакерку, взяла з неї добру пучку тютюну, а тоді почала дуже докладно й багатослівно доводити Перегрінусові, що нема більшої і гіршої вади за нетерплячку.

— Спокій, — казала вона, — спокій, сину мій, тобі найпотрібніший, а то боюся, щоб ти не втратив усього тієї хвилини, коли подумаєш, що вже його досяг. Перше ніж ти почуєш хоч одне слівце, ти повинен тихенько сісти он там, як слухняна дитина, і ні разу не перебивати мене, аж поки я скінчу.

Що Перегрінус мав робити? Він слухняно сів, як наказувала йому стара, і почув від неї багато чудного й дивовижного.

За її словами, панове Сваммердам і Левенгук билися ще й у кімнаті, до того ж страшенно товклися й галасували. Потім раптом усе затихло, а натомість почувся глухий стогін. [256]

Стара вже злякано подумала, що котрийсь із них смертельно поранений, та коли вона зацікавлено поглянула в шпарку від ключа, то побачила зовсім інше, ніж сподівалася. Сваммердам з Левенгуком схопили Георга Пепуша і так терли й давили його кулаками, що він ставав дедалі тонший і тонший. То його стогін так її був налякав. Коли нарешті Пепуш став тонкий, як стеблина будяка, вони спробували просунути його крізь шпарку від ключа. Уже половина тіла бідолашного Пепуша перевісилася в передпокій, коли стара, охоплена жахом, кинулась навітки. Скоро після того вона почула гучний регіт і побачила, як маги цілком мирно виводили з дому Пепуша вже в його природному вигляді. А на порозі кімнати стояла прекрасна Дертє і манила до себе стару. Вона якраз мала вбиратися й хотіла, щоб та їй допомогла.

Стара не могла набалакатись про силу-силенну суконь, які маленька красуня діставала з усіляких старих шаф і показувала їй. Сукні були пишні, багаті, одна краща за одну. А такі коштовності, як вона там бачила, казала стара, можуть бути хіба в індійської принцеси. У неї й досі болять очі від їхнього блиску.

Далі стара розповіла, як вони, поки її голубонька одягалася, розмовляли то про те, то про се, як вона згадала покійного пана Тиса й колишнє веселе життя в цьому домі і як, нарешті, дійшла до своїх померлих родичів.

— Ви знаєте, — казала стара, — ви знаєте, любий пане Тисе, що я нікого так не шаную, як свою покійну хрещену матір, дружину вибивача. Вона побувала в Майнці і, здається, навіть у Індії і вміла молитися й співати по-французькому. І хоч це вона захотіла, щоб мене назвали нехристиянським ім'ям Аліна, я від щирого серця прощаю небіжчиці, бо саме від неї я навчилася делікатних манер, гречності й красномовства. Коли я вже багато всього розповіла про хрещену матір, принцеса почала мене розпитувати про моїх батьків, про діда з бабою і так усе далі й далі, про цілий мій родовід. Я вилила перед нею всю душу, розповіла їй щиро, що моя мати була майже така сама гарна, як я, хоч ніс мала гірший, бо я свій успадкувала від батька, і взагалі він у мене такої форми, як був у його роду споконвіку. Потім почала розказувати їй, як я на храму танцювала національний танок із сержантом Геберпіпом і як надягла блакитні панчохи з червоними клинцями. Господи! Що там казати, всі ми люди грішні. Та якби ви побачили, пане Тисе, що було далі! Спершу принцеса, слухаючи мене, хихотіла й сміялася, аж весело [257] було дивитися на неї, а потім потроху затихла і втупилася в мене таким дивним поглядом, що мені аж моторошно стало. І ви тільки подумайте, пане Тисе, не встигла я й озирнутися, як вона раптом падає переді мною навколішки, хоче неодмінно поцілувати мою руку й вигукує: "Так, це ти, тепер я впізнаю тебе, звичайно, це ти!" Я була спантеличена до краю. Коли ж я спитала, що це має означати... — І стара замовкла.

Переґрінус почав просити її швидше розповісти все до кінця, проте вона спокійно, неквапом узяла велику пучку тютюну й сказала:

— Стривай, синку, не поспішай поперед батька в пекло. Всьому свій час і пора!

Переґрінус ще дужче напосівся на неї, йому кортіло почути, що ж було далі, але вона раптом весело зареготала. Переґрінус, насупившись, нагадав їй, що його кімната — не сцена, а він — не хлопчисько, якого можна морочити дурними жартами. Та стара вперлася кулаками в боки і аж заходилася від сміху. Вогненно-червоний колір її обличчя перейшов у приємний темно-вишневий, і Переґрінус уже хотів хлюпнути їй в лице склянку води, коли вона якось опанувала себе й насилу повела далі

— Ну хіба можна, — мовила вона, — хіба можна не сміятися з того дурненького дівчиська! Ні, такого кохання немає більше ніде в світі! Ви тільки подумайте, пане Тисе... — І стара знов зареготала.

Переґрінус почав уже втрачати терпець. Нарешті він насилу випитав у неї, що маленьку принцесу посіла божевільна думка, буцімто він, Переґрінус Тис, прагне одружитися з старою Аліною, і їй, старій, довелося врочисто пообіцяти, що вона відмовить йому.

Переґрінусові здалося, що він заплутався в якійсь відьомській павутині. Йому стало так моторошно, що навіть у старій щирій Аліні він почав уже вбачати примару, від якої треба якнайшвидше тікати.

Але стара не пустила його, сказала, що їй треба негайно довірити йому одну річ, яка стосується принцеси.

— Тепер я вже певна, — таємниче сказала стара, — тепер я вже певна, що над

вами, любий пане Перегрінусе, зійшла щаслива зірка, прекрасна і ясна, але тільки від вас залежить, чи вона вам світитиме й далі. Коли я почала запевняти принцесу, що ви в неї нестямно закохані і навіть гадки не маєте одружуватися зі мною, вона заявила, що не повірить у це і не віддасть вам своєї чарівної руки, поки ви [258] не виконаєте одного її бажання, яке вона давно вже виношує в глибині серця. Принцеса каже, що ви прихистили в себе її служника, маленьке, гарнесеньке негрень, яке втекло від неї. Я почала заперечувати їй, бо знала б, якби в нас хтось такий був, але вона каже, буцімто хлопчєня таке малесеньке, що може жити в горіховій шкаралущі. Оце саме негрень...

— Нічого не вийде! — вигукнув Перегрінус, який давно здогадався, до чого веде стара, і стрімголов вибіг з кімнати, а потім і з дому.

За давнім, повсюдним звичаєм, герой повісті у хвилину великого душевного хвилювання біжить у ліс або принаймні у відлюдний гайок. Звичай цей добрий тому, що він не вигаданий, так і буває в житті. Тому й пан Перегрінус зробив не інакше: вискочивши з свого дому на Кінському ринку, він біг, не зупиняючись, аж поки вибіг за місто й досяг найближчого гаю. Далі, оскільки в жодному гаю з романтичної повісті не бракує ні шелесту листя, ні шепоту й зітхань вечірнього вітерця, ні дзюркоту струмочків, ні мерехтіння хвильок і т. д., то, звичайно, й Перегрінус знайшов усе це в своєму сховку. Сівши на порослий мохом камінь, до половини занурений у чисті, як дзеркало, води струмка, який шемрів і хлюпотів хвильками навколо нього, Перегрінус твердо вирішив обмірковувати чудну пригоду, що спіткала його останнім часом, і знайти аріаднину нитку, яка б вивела його з цього лабіринту найдивовижніших загадок.

Буває, що шелест листя, який то затихне, то здійметься знов, одноманітне дзюрчання води в струмку, рівномірний стукіт млина віддалік зіллється в один тон, і думки настрояться на нього, вже не снуються без ладу й ритму, а формуються в чітку мелодію. Так і Перегрінуса, коли він трохи посидів у цьому чарівному куточку, огорнув тихий, споглядальний настрій.

— їй-богу, — мовив Перегрінус сам до себе, — їй-богу, навіть автор фантастичних казок не видумав би таких неймовірних, заплутаних пригод, які я насправді пережив за Цих кілька днів. Краса, захват, кохання ідуть назустріч самітників, що уникає жінок, і одного погляду, одного слова Досить, щоб запалити в його грудях полум'я, мук якого він так боявся, не знаючи їх! Але місце, час, усі обставини появи невідомої, знадливої істоти такі таємничі, що за ними явно видно дію якихось чарів, а зразу ж по тому маленька, нікчемна комаха, яку звичайно зневажають, виявляє свою вченість, розум, навіть магічну силу. І ця комаха говорить [259]

про речі, незбагненні звичайному людському глуздові, як про щось таке, що тисячі разів трапляється в нашому житті, скрізь і всюди, за мискою печені й за пляшкою вина. Може, я надто близько підійшов до махового колеса, яке рухають похмурі, невидимі сили, і воно захопило мене в свою круговерть? Чи такі дива, зненацька звалившись на людину, не доводять її до божевілля? А тим часом я дуже добре почуваю себе. Мене вже навіть не дивує, що король бліх вирішив шукати в мене захистку, а за це довірив мені таємницю, яка дає мені змогу читати приховані людські думки і таким чином

ставить мене понад усякою життєвою облудою. Але куди приведе, куди зможе привести все це? Що, як за химерною личиною блохи ховається лихий демон, який хоче заманити мене в свої тенета й занапастити, хоче позбавити мене щастя кохання, що може сяйнути мені тільки тоді, коли я володітиму Дертє? Чи не краще було б зараз-таки спекатись цього малого чудовиська?

— Це була дуже негарна думка, — перебив розмову Перегрінуса з самим собою майстер Блоха, — дуже негарна, пане Перегрінусе Тисе! Ви вважаєте, що таємниця, яку я вам довірив, так мало варта? Хіба вам цей подарунок не вдається найпереконливішим доказом моєї щирої приязні? Сором вам, що ви такі недовірливі! Ви дивуєтесь, що маленька комашка, яку всі зневажають, має такий розум і таку силу духа, але ваш подив — ви вже даруйте мені — свідчить дише про вашу недостатню освіту. Я б радив вам почитати, що сказано в грецького філософа Філона чи хоча б у трактаті Єроніма Рораріуса "Quod animalia bruta ratione utantur melius homine"(1) або в його ж "Oratio pro muribus"(2) про душу тварин, яка мислить і керує своїми вчинками. Вам слід було б також дізнатися, що думали про розумові здібності тварин Ліпсіус і великий Лейбніц або що сказав про душу тварин вчений і мудрий рабин Маймонід. Тоді ви навряд чи вважали б мене через мій розум за лихого демона або міряли б духовну потугу фізичними розмірами тіла. Мені здається, що ви, врешті, схиляєтесь до сміховинного твердження іспанського лікаря Гомеса Перейри, який вбачає в тваринах тільки по-мистецькому зроблені машини, що не вміють думати, не мають своєї волі і рухаються автоматично, як заведені. Але ні, я не вірю, що ви можете дійти до такої банальності, [260] ласкавий пане, і твердо переконаний, що завдяки моїй скромній особі ви давно вже вдосконалили свій світогляд. Далі, я не зовсім розумію, що ви звете дивом, вельмишановний пане Перегрінусе, або як ви можете ділити на дивовижні й звичайні ті явища нашого буття, які, власне, і є нашою другою природою, бо вони нас, а ми їх взаємно зумовлюємо. Якщо ж вас дивує щось лише тому, що вам такого ніколи ще не траплялося, чи тому, що вам не вдається побачити зв'язку між причиною і наслідком, то винні тут тільки природна чи набута внаслідок хвороби недосконалість вашого погляду, яка обмежує вашу можливість пізнання. Але — ви вже даруйте мені, пане Тисе, — найсмішніше тут те, що ви самі хочете розділити себе на дві частини, з яких одна визнає так звані дива і охоче вірить у них, а друга, навпаки, страшенно чудується з того визнання й тієї віри. Ви коли задумувались над тим, що вірите в сні?

(1) Чому нерозумні живі істоти краще користуються розумом, ніж люди (лат.).

(2) Промови на захист мишей (лат.).

— Ну що ви, — перебив Перегрінус маленького оратора, — ну що ви, любий мій! Як ви можете говорити про сні, коли це тільки наслідок якогось фізичного чи духовного розладу в нашому організмі!

На ці слова пана Перегрінуса Тиса майстер Блоха тоненько, глузливо засміявся.

— Бідолашний пане Тисе, — сказав він трохи збентеженому Перегрінусові, — бідолашний дане Тисе, невже ви такі темні, що не бачите, яка це немудра думка? Відтоді, як хаос ущільнився в придатну для формування матерію, — а це сталося досить

давно, — світовий дух ліпить усі образи з цієї матерії, і з неї ж таки виникають і сні з своїми картинами. А ті картини — не що інше, як начерки того, що було, а може, й того, що буде, які дух швидко накидав собі на втіху, коли тиран, що зветься тілом, звільняє його від рабської служби в себе. Але тут не час і не місце сперечатися з вами й пробувати переконати вас; та, може, з цього й не було б ніякої користі. Одне тільки я хотів би ще вам відкрити.

— Кажіть чи мовчіть, — вигукнув Перегрінус, — кажіть чи мовчіть, любий майстре, як ви вважаєте за краще, бо я вже переконався, що хоч які ви маленькі, а розуму й глибоких знань у вас куди більше, ніж у мене! Ви викликаєте в мене безмежне довір'я, хоч я й не зовсім розумію ваші при-повіді.

— То знайте ж, — знов озвався майстер Блоха, — знайте ж, що ви зовсім по-особливому вплутані в історію принцеси Гамагеї. Сваммердам і Левенгук, будяк Цегеріт і принц п'явок, а крім того, ще й геній Тетель, — усі прагнуть заволодіти [261] прекрасною принцесою, та й сам я мушу признатися, що, на жаль, моє давнє кохання теж прокинулось, і я міг бути таким дурнем, що поділився б своєю владою з милою зрадницею. Але ви, пане Перегрінусе, ви тут головна дійова особа, без вашої згоди прекрасна Гамагея не може належати нікому. Якщо ви хочете довідатися про глибші, справжні рушійні сили цієї історії, яких я сам не знаю, то поговоріть про це з Левенгуком, бо він до всього доскіпався і напевне пробалакається, коли ви наберетесь мужності й добре насядете на нього.

Майстер Блоха хотів ще щось казати, коли це раптом з-за дерев вискочив якийсь чоловік і люто накинувся на Перегрінуса.

— Ага! — крикнув Пепуш (бо це був він), нестямно вимахуючи руками. — Ага, зрадливий, підступний друже! Я таки знайшов тебе! Знайшов цієї фатальної хвилини! Ставай же, пробий ці груди або сам упадеш від моєї руки!

І Пепуш вихопив з кишені два пістолі, один тицьнув у руки Перегрінусові, а сам з другим став у позу й вигукнув:

— Стріляй, боягузе!

Перегрінус також став у позу, але заявив, що ніяка сила в світі не примусить його зробити таку страшну дурницю — стрілятися з своїм єдиним приятелем, та ще й без видимої на те причини. Принаймні він нізащо не поважиться перший на життя приятеля.

У відповідь на це Пепуш дико зареготав, і тієї ж миті куля вилетіла з його пістоля і прострелила Перегрінусові капелюх. Перегрінус, не підіймаючи капелюха, що впав додолу, мовчки дивився на приятеля. Пепуш на кілька кроків підступив до Перегрінуса й глухо пробурмотів:

— Стріляй!

Тоді Перегрінус швидко розрядив свого пістоля в повітря.

Георг Пепуш голосно зойкнув, як божевільний, кинувся на груди Перегрінусові й жалісливо, нестямно закричав:

— Вона помирає... помирає з кохання до тебе, нещасний... Поспішай... рятуй її... ти

можеш її врятувати! Врятуй її для себе, а мені дай загинути в незмірному розпачі!

І Пепуш помчав геть так прудко, що за хвилину Перегрінус згубив уже його з очей.

В Перегрінуса аж в грудях похололо. Він подумав, чи не сталося справді з маленькою принцесою якогось страшного лиха, що його приятель дійшов до такого божевілья, і чимдуж поспішив назад у місто. [262]

Вдома стара Аліна, голосячи, сказала йому, що бідолашна принцеса раптом тяжко занедужала і, мабуть, скоро помре. Старий пан Сваммер щойно сам пішов по найславетнішого у Франкфурті лікаря.

Пригнічений горем, Перегрінус тихенько зайшов до кімнати Сваммера, яку йому відчинила стара. Маленька красуня, бліда, непорушна, як мрець, лежала на канапі, і Перегрінус аж тоді почув її тихий подих, коли став навколішки і схилився над нею. Тільки-но Перегрінус узяв холодну, як крига, руку хворої, на її блідих устах заграла болісна усмішка, і вона прошепотіла:

— Це ти, мій солодкий друже? Ти прийшов, щоб ще раз побачити ту, що так невимовно тебе кохає? Ох! Того вона й помирає, що не може дихати без тебе!

Перегрінус, не тямлячи себе з тяжкого горя, почав запевняти красуню, що й він її безмежно кохає і що він усім на світі ладен пожертвувати для неї. Слова перейшли в поцілунки, а в поцілунках, як подих кохання, знов почулися слова.

— Ти знаєш, — так звучали ті слова, — ти знаєш, мій Перегрінусе, як палко я тебе кохаю. Я можу бути твоя, а ти мій, я можу миттю видужати, і ти побачиш мене квітучою, у всій пишноті молодії вроди. Як квітка, напоєна вранішньою росою, я радісно підйму похилену голову, але віддай мені полоненого, мій любий, коханий Перегрінусе, а то я на твоїх очах помру в невимовних муках! Перегрінусе... я більше не можу... всьому кінець...

І красуня, що була трохи підвелася в постелі, знов опустилася на подушки. Груди її бурхливо підіймалися й опадали, наче в смертельній агонії, уста посиніли, очі, здавалося, погасли. Охоплений божевільним страхом, Перегрінус схопився за краватку, проте майстер Блоха сам стрибнув на білу шию красуні й голосом, у якому бринів безмежний сум, вигукнув:

— Я пропав!

Перегрінус простяг руку, щоб схопити майстра, але раптом ніби якась сила втримала його, і в голові з'явилися зовсім інші думки, ніж ті, що володіли ним досі.

"Як, — подумав він, — ти хочеш віроломно зрадити того, кому обіцяв свою охорону, зрадити через те, що ти слабка людина, що тебе посіла божевільна пристрасть, що в тумані палкої жаги тобі здаються правдою слова, які можуть бути тільки хитрою облудою? І через те ти хочеш закувати в кайдани вічного рабства вільний, мирний, маленький народ, через те хочеш остаточно згубити свого приятеля єдиного, [263] в якого слова не розбігаються з думками? Ні... ні, опам'ятайся, Перегрінусе! Краще померти, ніж зрадити!"

— Дай... полоненого... Я помираю! — затинаючись, ледь чутним голосом мовила маленька красуня.

— Ні! — вигукнув Перегрінус, в дикому розпачі хапаючи її в обійми. — Ні... ніколи! Але дай мені з тобою померти!

Тієї миті почувся пронизливий мелодійний звук, ніби задзвонили маленькі срібні дзвоники, губи й щоки в Дертє раптом порожевіли, вона схопилася з канапи і, судомно регочучи, застрибала по кімнаті, наче її вкусив тарантул.

Перегрінус з жахом дивився на те моторошне видовисько, з жахом дивився на нього й лікар, що, мов закам'янілий, зупинявся на порозі, загородивши дорогу панові Сваммеру, який ішов за дим.

ПРИГОДА ШОСТА

Чудернацькі витівки мандрівних штукарів у винарні, що скінчилися добрячою бійкою. Трагічна історія кравчика із Саксенгаузена. Як Георг Пепуш дивує чесних людей. Гороскоп. Приємний двобій знайомих у Левенгуковій кімнаті

Всі, хто проходив повз винарню, зупинялися, витягали шиї і заглядали у вікна. Людей збиралося все більше, вони все дужче товклися й штовхалися, все гучніше гомоніли, сміялися, галасували й реготали. Причиною цього шарварку були двоє незнайомих, що зайшли до винарні. І обличчям, і одягом, усім своїм виглядом вони були не схожі на тутешніх людей, якісь і бридкі, й смішні водночас, а вже таких чудернацьких штук, як вони виробляли, ніхто ще зроду не бачив. Один із них, старий, брудний і неприємний, був одягнений у довгий, дуже вузький сюртук із тьмяно-чорної лискучої матерії. Він то видовжувався й тоншав, то стискався й ставав коротким товстуном, та ще й звивався, як хробак. Другий, з високого зачіскою, в строкатому шовковому піджаку й таких самих штанах, з великими срібними застібками, схожий на дженджика з другої половини вісімнадцятого сторіччя, раз по раз підлітав угору до стелі й плавно опускався назад, хрипким голосом наспівуючи немелодійні пісні якоюсь зовсім невідомою мовою.

За словами господаря, обидва вони, один за одним, зайшли до винарні як порядні, скромні відвідувачі й замовили [264] вина. Тоді почали все пильніше й пильніше приглядатися один до одного й розбалакалися. Хоч ніхто з гостей не розумів їхньої мови, проте з тону і з жестів видно було, що вони сперечаються, і дедалі завзятіше.

Раптом вони повставали, набрали теперішнього свого вигляду й заходилися виробляти ті химерні штуки, що збирали все більше глядачів.

— Той чоловік, — вигукнув хтось із глядачів, — той чоловік, що так гарно підлітає й опускається, мабуть, і є годинникар Деген з Відня, який винайшов літальну машину і раз по раз падає з нею сторч головою!

— Е ні, — мовив хтось інший, — це не літун Деген. Я б швидше додумав, що це кравчик із Саксенгаузена, якби не знав, що бідолаха згорів.

Не знаю, чи ласкавому читачеві відома історія кравчика із Саксенгаузена. Ось вона.

ІСТОРІЯ КРАВЧИКА ІЗ САКСЕНГАУЗЕНА

Якось у неділю тихий, побожний кравчик із Саксенгаузена, по-святковому прибраний, ішов з церкви зі своєю любовою дружиною. Надворі було холодно, увечері

кравчик нічого не їв, крім половинки м'яко звареного яйця й квашеного огірочка, а вранці тільки випив чашечку кави, і тепер йому аж млосно ставало. А крім того, він у церкві співав, не шкодуючи голосу. От і захотілося кравчикові випити чарочку шлункової. Цілий тиждень він пильно працював і шанував свою любу дружину, навіть пошив їй із клаптів, що валялися під лавою, гарну спідницю. Тому люба дружина ласкаво дозволила йому зайти до аптеки й зігрітися чарочкою. Кравчик так і зробив: зайшов до аптеки й попросив чарку шлункової. Недосвідчений учень, що лишився в аптеці, бо рецептаріус і провізор, одне слово, всі розумніші люди десь вийшли, помилився й дістав з полиці заткнуту пляшку, в якій був зовсім не шлунковий еліксир, а пальний газ, що ним наповнюють повітряні кулі. От його він і налив кравчикові повну чарку. Той, не довго думаючи, підніс чарку до рота й почав жадібно ковтати газ, як смачний напій. Та враз він відчув себе якось Дивно, наче в нього за плечима вирости крила або хтось заходився гратися ним, як м'ячем. Бо він почав то підійматися вгору, то опускатися, і все вище й вище, до самої стелі.

— О господи! — вигукнув він. — Як це я став таким гарним танцюристом! [265]

А учень аж рота роззявив з подиву. Раптом хтось так рвучко відчинив двері, що вікно навпроти розчахнулося. Тієї ж миті сильний протяг підхопив кравчика, і він швидко, як вітер, вилетів у відчинене вікно; так його більше ніхто й не бачив. Минуло багато часу, і якось саксенгаузенці побачили ввечері на небі вогненну кулю, що своїм сліпучим блиском осяяла всю місцевість навколо, а потім, пригасаючи, впала на землю. Всі хотіли знати, що то впало, побігли на те місце, але не знайшли там нічого, тільки маленьку купку попелу та ще поряд шпеник з пряжки від черевика, клаптик жовтого квітчастого атласу і якусь гарну річ, схожу на головку від ціпка. Всі задумались, як такі речі могли впасти з неба у вогненній кулі. Коли це надійшла й люба дружина зниклого кравчика, і, тільки-но глянувши на знайдені речі, заломила руки, й розпачливо заголосила:

— Ой лишенько! Та це ж шпеник з пряжки мого любого чоловіка! Ой лишенько! Та це ж клаптик із святкового жилета мого любого чоловіка! Ой лишенько! Та це ж головка від ціпка мого любого чоловіка!

Проте якийсь великий вчений пояснив, що та головка зовсім не головка, а метеорит, або ж невдатне космічне тіло. Таким чином саксенгаузенцям і всьому світові стало відомо, що бідолашний кравчик, якому аптекарський учень дав пального газу замість шлункової горілки, згорів у небі і впав на землю метеоритом, або ж невдатним космічним тілом.

КІНЕЦЬ ІСТОРІЇ КРАВЧИКА ІЗ САКСЕНГАУЗЕНА

Кельнерові нарешті набридло дивитися, як чудернацький незнайомиць безперестанку то довшає, то коротшає, не звертаючи на нього ніякої уваги, і він поставив йому під самий ніс замовлену пляшку бургундського. Незнайомиць негайно вп'явся в пляшку і не відірвався від неї, поки не висмоктав її до останньої краплі. Потім, мов непритомний, майже не рухаючись, повалився в крісло.

Гості вражено дивилися, як він, поки пив, дедалі більше роздимався і нарешті став

такий товстий, що геть утратив людську подобу. Літальний апарат другого теж начебто почав виходити з ладу, і незнайомець, знесилившись і засапавшись, хотів уже зовсім опуститися додолу, та тільки-но помітив, що його супротивник лежить ледь живий, як миттю вискочив на нього й заходився щосили гамселити його кулаками. [266]

Проте господар відтяг напасника й заявив, що негайно ж витурить його з винарні, якщо він не втихомириться. Показувати свої штуки вони можуть скільки завгодно, але сваритися й битись, як вуличним розбишакам, він їм не дозволить.

Незнайомцеві, який умів літати, видно, не дуже сподобалося, що господар вважає його за штукаря. Він заявив, що не має ніякого стосунку ні до самих нікчемних фіглярів, ні до їхнього сумнівного мистецтва. Він, мовляв, колись був балетмейстером у театрі одного славетного короля, а тепер став дотепником без постійного місця праці і, відповідно до свого фаху, зветься Legenie(1). А що він, охоплений справедливим гнівом на того негідника, підстрибував вище, ніж годиться, то це вже його справа і більше нічия.

(1) Геній (франц.).

Господар сказав, що все це не виправдує бійки. У відповідь дотепник заявив, що коли б господар знав, який то лихий і підступний чоловік, то й сам був би радий, щоб йому добре полатали боки. Він служив колись на французькій митниці, а тепер живе з того, що голить людей, пускає кров і ставить банки; звати його мосьє П'явка. Незграбний, недолугий, ненажерливий, він усім заступає шлях. Мало того, що той нікчема всюди, де тільки з ним зустрінеться, перехоплює й випиває перед самим носом у нього вино, як оце тепер, — він, падлюка, ще й поставив собі за мету ні більше ні менше, як відбити в нього красуню наречену і забрати її з Франкфурта.

Митник чув усе, що казав про нього дотепник; він блимнув на нього маленькими, лютими очима й звернувся до господаря:

— Не вірте, пане господарю, жодному слову з того, що тут набалакав цей вішальник, цей дурний джэнджик. Аякже, гарний мені балетмейстер, що наступає своїми незграбними, як у слона, лапами на тендітні ніжки танцюристок, а під час піруетів вибиває режисерові, що стоїть біля куліси, кутнього зуба й бінокля з рук! І вірші в нього такі самі незугарні, як і ноги, стопи кульгають, немов п'яні, а замість думок — суцільна каша. І цей базіка, цей хвалько думає, що як йому часом щастить важко знятися вгору, як оспалому гусакові, то красуня має стати його нареченою!

— Ти зараз відчуєш, як той гусак дзьобається, клятий хробаку! — розлючено крикнув дотепник і знов кинувся до митника. [267]

Але господар міцно схопив його ззаду й викинув у вікно, на превелику втіху юрбі, що зібралася на вулиці.

Як тільки дотепник опинився надворі, мосьє П'явка зразу ж набрав колишнього вигляду — став таким самим скромним, солідним добродієм, як був тоді, коли зайшов до винарні. Натовп вирішив, що це вже не той чоловік, який умів так подовжувати і вкорочувати своє тіло, і розійшовся. Митник ввічливо подякував господареві, що той оборонив його від дотепника, і на доказ своєї вдячності запропонував безкоштовно

поголити його таким легким, приємним способом, як його ще зроду ніхто не голив. Господар помацав підборіддя, і воно здалося йому зарослим і колючим, тому він погодився на пропозицію мосьє П'явки. Митник узявся до роботи дуже вправно, але зненацька так різонув господаря по носі, що з нього заюшила кров. Господар, побачивши в цьому лихий намір, сердито зірвався на ноги, схопив митника, і той так само швидко вилетів у двері, як дотепник у вікно. Невдовзі після того в сінях почувся страшний галас; господар, насилу встигнувши заліпити трутом порізаного носа, вибіг поглянути, що за дідько знову зчинив там гармидер.

Як же він здивувався, побачивши в сінях юнака, що однією рукою тримав за петельки дотепника, а другою митника й люто кричав:

— Ага, сатанинське кодро, ти мені більше не станеш на дорозі, не вкрадеш у мене Гамагеї!

Очі в юнака були витріщені й горіли диким полум'ям. А дотепник і митник, перебуваючи його, верещали:

— Рятуйте... Рятуйте нас від божевільного, пане господарю! Він уб'є нас... Він нас із кимось сплутав!

— Що ви робите, — вигукнув господар, — що ви робите, любий пане Пепуше? Вас ці диваки чимось образили? А може, ви справді з кимось їх сплутали? Це балетмейстер, пан Legenie, а це митник, пан П'явка.

— Балетмейстер Legenie?.. Митник П'явка?.. — глухо проказав Пепуш. Він неначе прокинувся зі сну й приходив до тями.

Тим часом із зали вийшло ще двоє поважних городян, які так само знали пана Георга Пепуша, й теж почали вмовляти його заспокоїтись і відпустити кумедних чужинців.

— Балетмейстер Legenie?.. Митник П'явка?.. — ще раз проказав Пепуш і безсило опустив руки.

Чужинці, звільнившись, чимдуж чкурнули надвір, і перехожі на вулиці вражено побачили, як дотепник знявся в повітря й полетів геть понад дахом будинку, що стояв навпроти, [268] а голяр зник у калюжі, що утворилася після дощу між бруківкою якраз перед дверима винарні.

Городяни завели зовсім розгубленого Пепуша до зали й запросили його випити з ними пляшку доброго вина. Пепуш не дуже опирався й залюбки скуштував шляхетного напою, хоч і сидів, немов закам'янілий, не озиваючись жодним словом. Нарешті обличчя його проясніло, і він привітно мовив:

— Ви добре зробили, мої любі друзі й приятелі, що не дали мені на місці вбити негідників, які були в моїх руках. Але ви не знаєте, які небезпечні істоти ховалися за тими чудернацькими масками.

Пепуш замовк, і можна собі уявити, як напружено, з якою цікавістю чекали городяни, яку ж він таємницю їм відкриє. Господар також сів до них, і всі троє, поклавши лікті на стіл і збившись головами докупи, затамували подих, щоб не пропустити жодного слова з його розповіді

— Бачите, — повів далі пан Георг Пепуш тихо й урочисто, — бачите, люди добрі, той, кого ви звете балетмейстером Legenie, насправді не хто інший, як лихий, незграбний геній Тетель, а той, кого ви вважаєте за митника П'явку, — мерзенний кровопивця, огидний принц п'явок. Обидва вони, щоб ви знали, закохалися в принцесу Гамагею, прекрасну дочку могутнього короля Секакіса, і обидва з'явилися сюди, щоб відбити її в будяка Цегеріта. Але це найбезглуздіша ідея, на яку здатна тільки дурна голова, бо, крім будяка Цегеріта, на цілому світі є лише одна істота, що може володіти принцесою Гамагеєю, та й то ще хтозна, чи не даремно вона боротиметься за принцесу з будяком Цегерітом. Бо скоро будяк Цегеріт зацвіте опівночі у всій своїй красі і силі, і тієї хвилини, коли він помре в коханні, засяє вранішня зоря вищого життя. А будяк Цегеріт — це я, той що стоїть перед вами, тому ви, люди добрі, не поставите мені на карб, що я розгнівався на тих мерзотників і взагалі беру дуже близько до серця всю цю історію.

Слухачі пороззявляли роти, витріщили очі й не могли й слова вимовити з дива. В них аж у голові макітрилось від того, що вони почули.

Пепуш вихилив цілий келих вина і сказав, звертаючись До господаря:

— Авжеж, пане господарю, ви скоро доживете до тієї хвилини, коли я розквітну як *cactus grandiflorus* і по всій околиці розіллється невимовно гарний запах ванілі, можете мені повірити. [269]

Господар тільки й спромігся промурмотіти дурну фразу:

— Тьху, бий тебе лиха година!

Але решта двоє слухачів значуще презирнулися, і один сказав, беручи Георга за руку й поблажливо всміхаючись:

— Ви начебто трохи розхвилювалися, любий пане Пе-пуше, може, випили б склянку водички?

— Ані краплі, — перебив Пепуш зичливого порадника, — ані краплі! Хіба можна підливати воду в олію, коли вона кипить? Від того ще дужче спалахне полум'я! Ви вважаєте, що я розхвилювався? Дуже можливо. Треба бути самим дияволом, щоб лишитися спокійним після того, коли ти стрілявся, як оце я, з своїм найщирішим приятелем, а потім ще й сам пустив собі кулю в лоб! Нате! Я віддаю у ваші руки смертельну зброю, бо тепер уже всьому кінець.

Пепуш вихопив з кишені два пістолі, господар відсахнувся, а городяни схопили в руки ту смертельну зброю і, глянувши на неї, зареготали. Пістолі були дерев'яні, такі, як дітям дарують на різдво.

Пепуш начебто зовсім не помічав, що відбувається навколо нього; він сидів, глибоко замислившись, і лише раз по раз показував;

— Аби мені тільки знайти його! Аби мені тільки знайти його!

Господар набрався відваги й несміливо спитав:

— Про кого це ви, шановний пане Пепуше? Кого ви не можете знайти?

— Якщо ви знаєте, — врочисто мовив Пепуш, — якщо ви знаєте кого-небудь, хто могутністю й чудесною силою може зрівнятися з королем Секакісом, то назвіть мені

його ім'я, і я поцілую вам ноги! А втім, я хотів вас запитати, чи ви не знаєте когось, хто був би знайомий з паном Перегрінусом Тисом і міг би мені сказати, де його знайти цієї хвилини.

— Ну, то я можу, — весело усміхаючись, відповів господар, — ну, то я можу вам прислужитися, вельмишановний пане Пепуше, і повідомити вас, що пан Тис якусь годину тому був тут і випив кухлик вюрцбурзького. Він був дуже задумливий, а коли я спитав його, що нового на біржі, раптом вигукнув: "Ох, Гамагее, серце моє! Я відмовився від тебе! Будь щаслива в обіймах Георга!" Тоді озвався якийсь чудний голосок: "А тепер ходімо до Левенгука й подивимось гороскоп!" Пан Тис швиденько допив вино і разом з безтілесним голоском вийшов з винарні; мабуть, обидва вони, і голосок, і пан Тис, подалися до Левенгука, що перебуває [270] тепер у великій жалобі, бо всі його вчені блохи поздыхали.

Почувши це, Георг зірвався на ноги, мов несамовитий, схопив господаря за горло й закричав:

— Що ти кажеш, мерзенний віснику, оборонцю п'явок? Відмовився?.. Від неї відмовився?.. Від Гамагеї?.. Пере-грінус?.. Секакіс?..

Господар сказав правду: він почув сріблястий голосок майстра Блохи, що радив панові Тису піти до мікроскопіста Левенгука — ласкавий читач уже знає навіщо. І Перегрінус послухався його.

Левенгук зустрів Перегрінуса солоденькою, огидною привітністю й тією покірною улесливістю, в якій виявляється вимушене, тяжке визнання чиеїсь переваги. Але в Перегрінуса було вставлене в зіницю мікроскопічне скельце, і панові Антону ван Левенгукові нітрохи не допомогла вся його привітність і покора, — навпаки, Перегрінус зразу ж побачив досаду і навіть зненависть, що сповнювали його душу.

Левенгук почав запевняти гостя, що він надзвичайно радий його відвідинам і вважає їх за велику честь для себе, а думки його казали: "Я б хотів, щоб чорнокрилий сатана запроторив тебе в пекло, на самісіньке дно, а тим часом мушу прикидатися перед тобою привітним і покірним, бо трикляте розташування зірок поставило мене під твою владу і зробило все моє існування до певної міри залежним від тебе. Але стривай, може, мені пощастить перехитрувати тебе, бо хоч ти й благородного походження, а все-таки дурень дурнем. Ти думаєш, що прекрасна Дертє Ельвердінк кохає тебе, і, може, навіть хочеш одружитися з нею? То звернися до мене по допомогу і миттю опинишся у мене в кулаці, хоч і маєш велику владу, про яку навіть не здогадуєшся. Тоді вже я все зроблю, щоб тебе згубити й заволодіти Дертє і майстром Блохою".

Звичайно, Перегрінус узгоджував свою поведінку з думками Левенгука і жодним словом не згадував про любу його серцю Дертє Ельвердінк; він заявив, що йому просто захотілося побачити дивовижну природничу колекцію пана ван Левенгука.

Поки Левенгук відчиняв великі шафи, майстер Блоха тихенько сказав на вухо Перегрінусові, що на столі біля вікна лежить його (Перегрінусів) гороскоп. Перегрінус обережно підійшов до столу й уважно глянув на гороскоп. Та оскільки він не розумівся на астрології, то різноманітні лінії, що загадково перехрещувалися, й інші дивовижні

знаки лишалися [271] для нього таємними й заплутаними, хоч як пильно він на них дивився. Йому тільки здалося дивним, що він цілком ясно впізнав самого себе в червоній блискучій крапці посеред дошки, на якій був накреслений гороскоп. Чим довше він дивився на ту крапку, тим виразніше вона прибирала форму серця і тим яскравішим ставав червоний колір; але мерехтіла вона ніби крізь якусь павутину, що нею була обсотана.

Перегрінус помітив, що Левенгук намагається відвернути його увагу від гороскопа. Добре подумавши, він вирішив спитати навпростець свого привітного ворога, що означає ця таємнича дошка, — адже той однаково не міг його обдурити.

Левенгук, лукаво усміхаючись, почав запевняти, що для нього немає більшої радості, як пояснити своєму вельмишановному приятелеві знаки на дошці, які він сам же й накреслив, наскільки йому вистачило його мізерних знань у цій справі.

А думки його казали: "Ого! Он ти куди хилиш, голубе! Що ж, непогану пораду дав тобі майстер Блоха! Хочеш, щоб я сам своїм тлумаченням таємничої дошки допоміг тобі з'ясувати, в чому полягає магічна сила твоєї дорогої особи? Я міг би тобі щось збрехати, але навіщо? Однаково, якщо я навіть казатиму тобі правду, ти ні на йоту її не зрозумієш, а лишишся таким самим йолопом, як і був. Мені легше і зручніше не морочити собі голови новими вигадками, а розповісти тобі про знаки на дошці стільки, скільки я вважатиму за потрібне".

Тепер Перегрінус знав, що коли він і не довідається про все, то принаймні не почує брехні.

Левенгук висунув на середину кімнати раму, схожу на мольберт, і поставив на неї дошку. Потім вони обоє всілися перед дошкою і мовчки втупилися в неї очима.

— Ви, може, й не здогадуєтесь, — почав нарешті врочисто Левенгук, — ви, може, й не здогадуєтесь, Перегрінусе Тисе, що ті risks, ті знаки на дошці, які ви так уважно роздивляєтесь, — то ваш власний гороскоп, який я накреслив за таємничими законами астрологічного мистецтва під час сприятливого розташування сузір'їв. "Звідки у вас таке зухвальство, як ви смієте проникати в плетиво моїх життєвих стежок, відкривати таємниці моєї долі?" — могли б ви спитати мене, Перегрінусе, і мали б на те цілковите право, коли б я не був спроможний зразу ж довести вам своє внутрішнє покликання до цього. Мені невідомо, чи ви знали [272] славетного рабина Ісаака Бен Гаррафада або хоча б чули про нього. Багато глибоких знань мав рабин Гаррафад і серед них рідкісний дар читати на обличчі людини, чи душа її жила вже раніше в якомусь іншому тілі, чи вона цілком свіжа й нова. Я був ще дуже молодий, коли старий рабин помер від нестравності шлунка, переївшись смачної страви з часнику. Євреї так швидко понесли його тіло на цвинтар, що небіжчик не мав часу зібрати й захопити а собою всі свої знання й таланти, які розсіяла хвороба. Радісні спадкоємці поділили їх між собою, але я встиг поцупити з-під самого їхнього носа дивовижний хист ясновидіння якраз тієї миті, коли він тріпотів на вістрі списа, що його ангел смерті приставив до грудей старого рабина. Так той незвичайний хист перейшов до мене, і я, як рабин Ісаак Бен Гаррафад, бачу по обличчі людини, чи її душа жила вже в іншому тілі, чи ні. Ваше лице,

Перегрінусе Тисе, першого ж разу, коди я глянув на вас, викликало в мені дивні думки і сумніви. Я знав напевне, що ваша душа існувала задовго до вашого теперішнього життя, але яких вона набирала форм, ніяк не міг побачити. Довелося вдатись до сузір'їв і скласти ваш гороскоп, щоб розгадати цю загадку.

— І ви щось дізналися, — перебив Перегрінус приборкувача бліх, — ви щось дізналися, пане Левенгуку?

— Аякже, — відповів Левенгук ще врочистіше, — аякже! Я дізнався, що психічна основа, яка тепер надає життя гарному тілу мого дорогого приятеля, пана Перегрінуса Тиса, існувала віддавна, хоч, правда, тільки як ідея без усвідомлення свого образу. Гляньте сюди, пане Перегрінусе, уважно подивіться на червону крапку посеред дошки. Це не тільки ви самі; ця крапка — ще й той образ, якого ваша психічна основа в ті часи не могла усвідомити. Блискучим карбункулом лежали ви тоді в глибоких надрах землі, а над вами, простяглись на зеленій поверхні, спала прекрасна Гамагея, тільки в тій несвідомості розчинявся і її образ. Дивні лінії, незнайомі розташування зірок перетинають ваше життя від того часу, коли ідея набула образу і стала паном Перегрінусом Тисом. Ви, самі того не знаючи, володієте талісманом. Цей талісман і є червоний карбункул; можливо, що король Секакіс носив його як коштовну оздобу в своїй короні або Що він сам до певної міри був карбункулом; ну, та як би там не було, а він тепер у вас, але збудити його сонну силу має одна подія. А коли сила вашого талісмана збудиться, то вирішиться й доля однієї нещасної, що досі жила уявним життям поміж страхом і непевною надією. Ох! Найглибше магічне [273] мистецтво могло дати чарівній Гамагеї лише уявне життя, бо талісман, що єдиний міг би тут подіяти, у вас було вкрадено! Тільки ви її вбили, і тільки ви здатні вдихнути в неї життя, коли карбункул запалає у ваших грудях!

— А ви можете, — знов перебив пан Тис приборкувача бліх, — а ви можете пояснити мені, пане Левенгуку, що це за подія, яка має збудити силу талісмана?

Приборкувач бліх витріщив очі на Перегрінуса. В нього був такий вигляд, наче він раптом опинився в незручному становищі й не знає, що сказати. А думки в нього були такі: "Хай йому чорт, як воно так вийшло, що я сказав більше, ніж хотів сказати? Аби хоч був не пробалакався про талісман, якого цей щасливий нікчема носить у собі і який може дати йому таку владу над нами, що нам усім доведеться танцювати під його дудку! А тепер щоб я ще й розказав йому про подію, від якої залежить пробудження сили його талісмана? Але що ж мені робити? Признатися, що я сам цього не знаю, що моє мистецтво безсиле розв'язати вузол, у який сплітаються всі лінії, і що мені навіть стає млосно, коли я розглядаю цей головний зоряний знак гороскопа, і моя шановна голова самому мені здається яскраво розмальованим картонним бовванцем для нічного ковпака? Ні, не признаюся, бо це тільки принизить мене, а йому дасть у руки зброю проти мене. Краще збрешу щось таке, щоб у цього бевзя, який вважає себе за бозна-якого розумного, мороз пішов поза шкірою і йому перехотілося далі надокучати мені запитаннями".

— Найдорожчий пане Тисе, — знов озвався приборкувач бліх, удаючи дуже

стурбованого, — найдорожчий пане Тисе, не вимагайте від мене, щоб я розповів вам про ту подію. Ви знаєте, що хоч гороскоп і дає нам чіткі й докладні відомості про деякі майбутні обставини нашого життя, але вічна премудрість завжди тримає від нас у таємниці, чим скінчиться загрозна, небезпечна ситуація, і тут можливі й допустимі тільки непевні тлумачення. Я надто вас люблю, дорогий пане Тисе, як чудову, щирі людину, щоб передчасно непокоїти й лякати вас, бо якби не любив, то принаймні сказав би вам, що подія, яка має дати вам усвідомлення своєї могутності, може призвести й до того, що ви тієї самої миті в страшних, пекельних муках втратите свій теперішній образ. Але ні! Я про це теж мовчатиму і більше не скажу жодного слова про гороскоп. Тільки не лякайтеся, дорогий пане Тисе, хоч справи дуже кепські і я, за всіма своїми науковими даними, [274] навряд чи зможу пообіцяти, що все скінчиться добре. Можливо, вас усе ж таки врятує від страшної небезпеки якесь цілком непередбачене розташування зірок, що тим часом лежить поза межами наших спостережень.

Перегрінуса дивувала безсоромна брехня Левенгука, але водночас весь перебіг справи, становище, в якому, сам про те не здогадуючись, опинився перед ним Левенгук, здалися йому такими неймовірно кумедними, що він не витримав і зареготав на все горло.

— Чому, — спитав трохи спантеличений приборкувач бліх, — чому ви так смієтесь, дорогий пане Тисе?

— Ви робите, — відповів Перегрінус, усе ще регочучи, — ви робите дуже мудро, пане Левенгук, що, жаліючи мене, не кажете про загрозливую подію. Бо, крім того, що ви надто мене любите, щоб непокоїти й лякати мене, у вас на це є ще одна поважна причина, ось яка: ви самі нічого і ніколи не знаєте про ту подію. Дарма ви силкувалися розв'язати заплутаний вузол, уся ваша астрологія мало чого варта, і якби вам на ніс не впав, зомлівши, майстер Блоха, бідні були б і ви, і ваше мистецтво!

Обличчя Левенгука спаленіло від люті, він стиснув кулаки, заскреготав зубами, затремтів, захитався і впав би зі стільця, якби Перегрінус не схопив його за руку так міцно, як Георг Пепуш бідолашного господаря винарні. Але господареві пощастило відскочити вбік і врятуватися. Пепуш миттю гайнув у двері і вскочив до кімнати Левенгука саме тієї хвилини, коли Перегрінус міцно тримав на стільці мага і він міг тільки люто мурмотіти крізь зуби:

— Проклятий Сваммердаме, це, мабуть, ти мені таке встругнув!

Тільки-но Перегрінус побачив свого приятеля, він випустив приборкувача бліх, рушив назустріч Пепушеві і стурбовано спитав, чи минувся вже в нього той жахливий настрій, Що спонукав його на такі небезпечні вчинки.

Пепуш, здавалося, був зворушений мало не до сліз. Він почав запевняти Перегрінуса, що зроду ще не робив стільки дурниць, як сьогодні. Найбільшою ж дурницею було те, що, пустивши собі в лісі кулю в лоб, він у якійсь винарні, вже й сам не знає, чи в Процлера, чи в "Лебеді", чи в "Садибі під вербами", чи ще десь, набалакав добрим людям казна-чого, а господаря хотів підступно задушити тільки за те, що в його уриваних реченнях побачив звістку про найщасливішу подію, яку він, Пепуш, може собі

уявити. А тепер усі його [275] злигодні скоро досягнуть своєї вершини, бо немає ніякого сумніву, що люди сприйняли його балачки, всю його поведінку як тяжкий напад шаленства, і він боїться, що йому не доведеться втішатися наслідками радісної події, бо його чекає божевільня. Потім Пепуш натякнув на те, що господар винарні розповів про поведінку й слова Перегрінуса і, почервонівши й опустивши очі, спитав, чи в наші часи, коли на світі вже не стало героїзму, можлива ще, мислима ще така жертва, така відмова на користь нещасного товариша, в яку він навіть боїться повірити.

Перегрінус відчув велику полегкість, вислухавши Пепуша. Він почав палко запевняти його, що й гадки не мав хоч чимось скривдити свого випробуваного приятеля, що він урочисто зрікається всіх своїх претензій на руку й серце прекрасної Дертє Ельвердінк і радо відмовляється від райського блаженства, хоч воно вже всміхалося йому вдалині яскравим, звабливим сяйвом.

— І тебе, — вигукнув Пепуш, кидаючись на груди приятелеві, — і тебе я хотів убити, а тому що не вірив тобі, застрілив самого себе! О, яке божевілля, які шалені вихватки збентеженої душі!

— Прощу тебе, — перебив товариша Перегрінус, — прощу тебе, Георге, отямся. Ти кажеш, що застрілив себе, а стоїш переді мною живий і здоровий! Як же це можна одне з одним узгодити?

— Ти правду кажеш, — відповів Пепуш, — здається, я дійсно не міг би говорити з тобою так розважно, як оце тепер, коли б справді пустив собі кулю в лоб. Та й люди кажуть, що мої пістолі були зовсім не смертельні, навіть не залізні, а дерев'яні, просто дитячі іграшки, тож, може, й двобій і самогубство були тільки веселою іронією. Чи ми помінялися з тобою ролями і я починаю містифікувати самого себе й поводитись, мов дурна дитина, якраз тієї хвилини, коли ти виходиш із свого дитячого, казкового світу в справжнє, живе життя? Але хай там як, а мені треба переконатися в твоєму благородстві й своєму щасті, і тоді зразу розвіються всі тумани, що затьмарюють мій зір і, може, обдурюють мене, як примарні образи фата-моргани. Ходімо, дорогий Перегрінусе, ходімо зі мною до прекрасної Дертє Ельвердінк, хай я з твоїх рук прийму свою милу наречену.

Пепуш схопив приятеля під руку й хотів уже швиденько йти з ним до нього додому, коли раптом весь його намір виявився зайвим: двері відчинилися, й до кімнати вступила [276] Дертє Ельвердінк, мила й гарна, як ангел, а за нею старий пан Сваммер. Левенгука, що так довго стояв, немов закам'янілий, і тільки гнівно позирав то на Пепуша, то на Перегрінуса, тепер, коли він побачив старого Сваммердама, ніби вразив електричний удар. Він простяг назустріч лому стиснуті кулаки й люто закричав:

— Ага, ти прийшов глумитися з мене, старий облуднику? Даремні твої надії, сатано! Боронися: прийшла твоя остання година!

Сваммердам відскочив на кілька кроків і, оскільки Левенгук уже наставив на нього підзорну трубу, витяг для захисту таку саму зброю. Двобій, що почався в домі пана Перегрінуса Тиса, ладен був спалахнути знов.

Георг Пепуш кинувся поміж супротивниками і, спритно відбивши лівою рукою

смертельний погляд Левенгука, що міг повалити додолу ворога, правою відхилив униз зброю, з якою Сваммердам так само блискавично став у позицію і якою міг поранити Левенгука.

Потім Пепуш голосно заявив, що він не допустить ніякої сварки, ніякої сутички між Левенгуком і Сваммердамом, поки добре не визнає причини їхньої суперечки. Перегрінусові вчинок приятеля так сподобався, що він, не довго думаючи, також став біч о біч з Пепушем поміж супротивниками й підтримав його заяву.

Левенгукові й Сваммердамові довелось поступитися. До того ж Сваммердам почав запевняти, що він прийшов зовсім не з ворожими намірами, а тільки хотів по-доброму домовитися з Левенгуком про долю Дертє Ельвердінк і таким чином покласти край незгоді, яка надто довго роз'єднувала два створених один для одного принципи, що тільки спільними зусиллями можуть вичерпати глибочезне джерело мудрості. Сказавши це, він глянув на Перегрінуса Тиса, усміхнувся йому й додав, що, як він насмілюється сподіватись, пан Перегрінус виступить у цій справі посередником, бо ж Дертє, властиво, втекла в його обійми.

Левенгук, навпаки, запевняв, що хоч яблуком незгоди справді була Дертє, він, крім того, відкрив нові підступи свого негідного колеги. Мало того, що той відбріхується, начебто не має в себе одного мікроскопа, який він за певних обставин отримав як відшкодування за відмову від своїх несправедливих претензій на Дертє, — він ще й передав той мікроскоп іншому, щоб ще більше мучити й тривожити його, Левенгука. А Сваммердам присягався й божився, що [277] ніколи не одержував того мікроскопа і має всі підстави вважати, що Левенгук підступно сховав його в себе.

— Дурні, — прошепотів майстер Блоха на вухо Перегрінусові, — дурні, вони говорять про мікроскоп, який тепер вставлений у ваше око. Ви знаєте, що я був присутній, коли Сваммердам і Левенгук укладали мирну угоду, хто з них володітиме принцесою Гамагеею. І ось, коли Сваммердам хотів уставити в зіницю лівого ока мікроскопічне скельце, яке він справді отримав від Левенгука, я поцупив його, бо воно по праву належало мені, а не Левенгукові. Скажіть їм відверто, пане Перегрінусе, що той скарб у вас.

Перегрінус зразу ж, не довго думаючи, заявив, що він володіє мікроскопічним скельцем, яке Сваммердам мав отримати від Левенгука, але не отримав; а через те їхню угоду поки що не можна вважати дійсною і жоден з них, ні Левенгук, ні Сваммердам, на сьогодні не має безумовного права вважати себе за названого батька Дертє Ельвердінк.

Після тривалої суперечки Сваммердам з Левенгуком зійшлися на тому, що пан Перегрінус Тис, вибравши собі за дружину Дертє Ельвердінк, яка теж ніжно його кохає, через сім місяців сам повинен вирішити, кого з мікроскопістів він хоче мати за названого батька Дертє і свого тестя.

Але хоч яка гарна й знадлива була Дертє Ельвердінк у своєму чарівному вбранні, яке, здавалося, шили амурчики, хоч якими ніжними, млосними, закоханими очима вона дивилася на пана Перегрінуса Тиса, той усе ж таки не забув ні про того, хто

знайшов у нього притулок, ні про свого приятеля й лишився вірним даному слову, знов заявивши, що він відмовляється від руки Дертє.

Мікроскопісти неабияк збентежились, коли Перегрінус оголосив, що найбільше право на руку Дертє має Георг Пепуш, і зауважили, що принаймні він поки що не має влади над її волею.

У Дертє Ельвердінк полилися з очей сльози, вона похитнулась і, майже непритомна, впала була б додолу, якби Перегрінус не підхопив її.

— Невдячний, — простогнала вона, — ти розбиваєш моє серце, відштовхуючи мене від себе! Але ти хочеш цього! Прийми ж іще один, прощальний поцілунок і дай мені померти!

Перегрінус нахилився до неї, та тільки-но уста його торкнулися уст маленької красуні, як вона так глибоко вкусила його в губу, що бризнула кров. [278]

— Нечемо, — весело вигукнула вона, — отак тебе треба покарати! Будь розважний, візьми мене, хоч як би верещав той другий.

Тим часом мікроскопісти знов зчинили, бозна з якої причини, запеклу сварку. А Георг Пепуш у страшному розпачі кинувся до ніг прекрасної Дертє і вигукнув голосом досить жалібним, як на охрипле горло невдатного коханця:

— Гамагее! То в твоїх грудях уже погасло полум'я кохання, то ти вже забула чудове минуле у Фамагусті, забула прегарні дні в Берліні, забула...

— Дурний ти, Георге, — сміючись, перебила бідолаху маленька красуня, — дурний ти, Георге, із своєю Гамагеею, із своїм будяком Цегерітом і з усіма своїми безглуздими химерами, які тобі, мабуть, наснилися. Я була й раніше прихильна до тебе, мій друже, прихильна й досі і, хоч той високий мені більше подобається, вийду за тебе, але з однією умовою: якщо ти мені свято пообіцяєш, урочисто заприсягнешся, що докладеш усіх зусиль...

Красуня щось тихенько прошепотіла Пепушеві на вухо, але Перегрінус почув, що йшлося про майстра Блоху.

Тим часом мікроскопісти сварилися все запекліше, вони знов схопилися за свою зброю, і Перегрінус уже почав був утихомирювати їх, коли раптом їхнього гурту ще побільшало.

Двері відчинилися, почувся страшний крик і вереск, і до кімнати вбігли дотепник Legenie і голяр П'явка. Нестямно вимахуючи руками, огидно кривлячись, вони кинулись до маленької красуні, і голяр уже схопив її за плече, але Пепуш з усієї сили відштовхнув мерзенного ворога, потім ніби обвився навколо нього своїм гнучким тілом і так стиснув його, що той заревів з болю, зробився тонкий, як прут, і витягнувся вгору.

Поки все це відбувалося з голярем, мікроскопісти, побачивши нових ворогів, негайно помирилися і спільними силами повели успішну боротьбу з дотепником. Дарма балетмейстер, коли його добре налупцювали внизу, знявся під стелю. Левенгук і Сваммердам схопили кожен по короткому, товстому дрючку й щоразу, коли дотепник хотів опуститися, гнали його знов угору, влучно молотячи по тій частині тіла, яка найкраще витримує удари. То була наче весела гра в м'яча, в якій дотепникові

довелося взяти на себе найтяжчу, та ще й дуже невдячну роль м'яча.

Війна з демонічними чужинцями, здавалось, дуже налякала красуню; вона міцно пригорнулася до Перегрінуса й почала благати його, щоб він забрав її від цієї небезпечної [279] бійки. Перегрінус не міг відмовити їй, тим більше, що його допомога на полі бою, як він сам переконався, була непотрібна; тому він відпровадив красуню до її помешкання, тобто до кімнати свого пожильця.

Досить сказати, що красуня, опинившись на самоті з Перегрінусом, знов почала всіма способами заманювати його в свої тенета. І хоч Перегрінус твердо пам'ятав, що вона тільки прикидається, прагнучи одного: поневолити бідолаху, який знайшов у нього захисток, — а все ж так розгубився, що навіть не згадав про мікроскопічне скельце, яке було б йому добре пригодилося.

Майстер Блоха знов опинився в небезпеці, але й цього разу його врятував пан Сваммер, що разом з Георгом Пепу-шем зайшов до кімнати.

Пан Сваммер був начебто дуже задоволений, зате в Пепуша очі палали люттю й ревністю. Перегрінус вийшов з кімнати.

З глибоким, гірким сумом у зраненому серці, похмуро, нічого не помічаючи навколо себе, подався він вулицями Франкфурте до міської брами, поминув її і рушив далі до гаю, аж поки нарешті досяг тієї чарівної місцинки, де відбулася його дивна пригода з Пепушем.

Він знов замислився над своєю дивною долею, і ще милішим, ще принаднішим, чарівнішим, ніж будь-коли, постав у його уяві образ маленької красуні, кров швидше потекла в його жилах, серце забилося дужче, груди мало не розривалися від палкої жаги. Надто болісно відчував він, яка велика була його жертва, і йому здавалось, що тепер він уже ніколи не матиме щастя в житті.

Настала ніч, коли він повернувся в місто. Сам того не усвідомлюючи, може, тому, що в душі боявся вертатися додому, він заблукав у бічні провулки і врешті попав на Кальбахську вулицю. Якийсь чоловік з торбиною за плечима спитав його, чи не тут живе палітурник Леммергірт. Перегрінус підвів очі й побачив, що він справді стоїть перед вузьким високим будинком, у якому жив палітурник Леммергірт. Високо вгорі світилися вікна працюючого палітурника, що не відпочивав навіть уночі. Чоловікові з торбиною відчинили, і він зайшов до будинку.

Перегрінус відчув докори сумління: в колотнечі, що випала на його долю останнім часом, він забув заплатити палітурникові Леммергірту за роботу, яку той для нього виконував; він вирішив уранці ж таки віднести свій борг. [280]

ПРИГОДА СЬОМА

Лихі підступи мікроскопістів, спільно задумані, і їхня безперервна дурість. Нові злигодні пана Перегрінуса Тиса і нова небезпека для майстра Блохи. Розонька Леммергірт. Віщий сон і кінець казки

Хоч у нас і немає певних відомостей, чим скінчилася бійка в Левенгуковій кімнаті, проте лишається тільки припустити, що мікроскопісти з допомогою молодого Георга Пепуша отримали цілковиту перемогу над зловорожими прибудами, а то б пан

Сваммер не вернувся додому такий веселий і задоволений. З тим самим веселим, радісним виразом на обличчі пан Сваммер, чи, вірніше, пан Йоганн Сваммердам, другого ранку зайшов до пана Перегрінуса, коли той ще лежав у ліжку й провадив глибокодумну розмову з майстром Блохою.

Побачивши пана Сваммердама, Перегрінус зразу ж звелів уставити собі в зіницю мікроскопічне скельце.

Сваммердам довго й нудно вибачався за свої надто ранні відвідини й нарешті сів коло самого ліжка, бо нізачо не захотів, щоб Перегрінус задля нього встав і накинув халат.

Він почав велемовно й кучеряво дякувати Перегрінусові за його велику ласку: мовляв, той не тільки дав йому помешкання в своєму будинку, а й дозволив поселити в себе молоденьке і часом надто жваве й галасливе дівчисько. Та найбільшою ласкою він вважає те, що Перегрінус, не без того, щоб сам дечим не пожертвувавши, допоміг йому, старому, помиритися з його давнім товаришем і колегою Антоном ван Левенгуком. Зі слів Сваммердама виходило, що їхні серця відчули, як їх тягне одне до одного, саме тієї хвилини, коли на них напали дотепник з голярем і їм довелося рятувати прекрасну Дертъє Ельвердінк від лихих демонів. А невдовзі по тому відбулося й справжнє, формальне замирення між ними.

Левенгук, так само як і Сваммердам, визнав добротворний вплив на них Перегрінуса, і найперше, що вони зробили, відновивши свої дружні стосунки, це разом розглянули і спробували, наскільки було їхньої змоги, витлумачити дивний і неймовірно заплутаний гороскоп пана Перегрінуса Гиса.

— Що не вдалося, — сказав пан Йоганн Сваммердам, — Що не вдалося моєму приятелеві Антону ван Левенгукові [281] самому, того ми досягли спільними зусиллями. Це був другий дослід, який ми, незважаючи на всі перепони, виконав з блискучим успіхом.

— Дурний, короткозорий телепень, — прошепотів майстер Блоха, що сидів на подушці біля самого вуха в Перегрінуса, — він і досі вважає, що оживив принцесу Гамагенх Гарне мені життя! Таж їм тільки здається, що вона живе, а все через незграбність дурних мікроскопістів.

— Дорогий мій, — повів далі Сваммердам, який тим більше не почув майстра Блохи, що саме тієї миті гучно чхнув, — дорогий мій, незрівнянний пане Перегрінусе Тисе, ви — особливий вибранець світового духа, улюбленець при-і роди, бо ви володієте найдивовижнішим, наймогутнішим талісманом, чи, висловлюючись правильніше, науковою мовою, найчудеснішим тсільменаєю або тільземотом, як колись, напоєний небесною росою, вийшов із лона землі. Саме я, а не Левенгук, з'ясував — і це робить честь моєму мистецтву, — що той благословенний тсільменаєа походить від короля Накрао, який володарював у Єгипті задовго перед потопом. Проте сила талісмана не прокинеться до того часу, поки не настане певне розташування зірок, центр якого міститься у вашій шановній особі. З вами самими, дорогий пане Тисе, має статися і справді станеться щось таке, що зразу ж, як тільки пробудиться сила талісмана, дасть

вам відчути те пробудження. Хоч би що казав вам Левенгук про найважливіший знак вашого гороскопа, всі його слова були брехнею, бо він нічогосінько не знав про нього, аж поки я не відкрив йому очі. Можливо, дорогий пане Тисе, що мій любий приятель хотів навіть налякати вас якоюсь страшуною катастрофою, бо я знаю, він любить без потреби жахати людей, — але повірте вашому пожилцеві, який так шанує вас і, поклавши руку на серце, присягається, що вам зовсім нема чого боятися. Але мені все-таки хотілося б знати, чи ви вже тепер не відчуваєте, що володієте талісманом і чи ви взагалі щось думаєте про всю цю справу?

І Сваммердам, кисло усміхаючись, так пильно глянув у вічі панові Перегрінусу, наче хотів прочитати найпотаємніші його думки; але, звичайно, він не міг цього зробити, не те що Перегрінус Тис із своїм мікроскопічним скельцем. За допомогою того скельця Перегрінус довідався, що до замирення мікроскопістів спричинилась не так їхня спільна боротьба проти дотепника й голяра, як саме цей таємничий гороскоп. Заволодіти могутнім талісманом — ось до чого тепер вони обидва прагнули. Що ж до таємничого, заплутаного [282] вузла в гороскопі пана Перегрінуса Тиса, то тут Сваммердам був такий самий безпросвітно темний, як і Левенгук, але він вважав, що нитка до цієї таємниці має неодмінно міститися в самому Перегрінусові. Цю нитку він і хотів спритно видобути в Перегрінуса, а потім з допомогою Левенгука заволодіти неоціненним скарбом, перше ніж Перегрінус узнає йому ціну. Сваммердам був переконаний, що талісман пана Перегрінуса Тиса вартий нітрохи не менше, ніж перстень премудрого Соломона, бо, так само як і той перстень, дає людині, яка ним володіє, цілковиту владу над царством духів.

Перегрінус відплатив старому Сваммердамові тим самим — містифікацією за містифікацію. Він зумів відповісти так кучеряво, що Сваммердам перелякано подумав, чи не почалася вже посвята в таємницю, відкрити яку не зміг ані він, ані Левенгук.

Він опустил очі, закашлявся і, затинаячись, замурамотів щось незрозуміле. Старий справді був у кепському становищі, у голові в нього настирливо снувалися дивні думки: "Отуди к бісу!.. Що ж це таке? Невже це Перегрінус говорить зі мною?.. Хто ж я такий: вчений Сваммердам чи просто йолоп?"

Геть спантеличений, він нарешті опанував себе й мовив: — А тепер я скажу вам щось інше, вельмишановний пане Тисе, щось інше і, як мені здається, краще й приємніше!

І Сваммердам почав говорити про те, що і він, і Левенгук дуже зраділи, коли дізналися про палке почуття прекрасної Дертє Ельвердінк до пана Перегрінуса Тиса. Якщо раніше кожен із них мав свою власну гадку, вважаючи, що Дертє має належати тільки йому і не повинна навіть думати про кохання й одруження, то тепер вони переконалися, що на неї чекає краща доля. А саме: вони вчитали в гороскопі Перегрінуса, що він неодмінно має взяти собі за дружину милу, чарівну Дертє Ельвердінк, бо, за всіма ознаками, тільки тоді в його житті назавжди запанує щастя й добробут. Обидва вони ні на хвилину не мали сумніву, що й Перегрінус так само палко любить прекрасну Дертє, а тому поклали собі, що це вже справа вирішена. Крім того,

Сваммердам вважав, що пан Перегрінус Тис єдиний може легко усунути з дороги своїх суперників і що навіть найнебезпечніші супротивники, як, наприклад, дотепник і голяр, нічого йому не вдіють.

Перегрінус вчитав із Сваммердамових думок, що мікроскопісти справді вважали, начебто знайшли в його гороскопі [283] вказівку на те, що він неминуче має одружитися з маленькою Дерт'є Ельвердінк. Тільки тій неминучості вони й корилися, сподіваючись навіть з уявної втрати Дерт'є дістати велику користь — заволодіти самим Перегрінусом Тисом разом з його талісманом.

Можна собі уявити, як мало вірив Перегрінус у мудрість і вченість мікроскопістів, коли вони не могли відгадати головного знаку гороскопа. Тому він не надав ніякого значення тим уявним ознакам, з яких нібито впливала неминучість його одруження з прекрасною Дерт'є, і зміг без будь-якого насильства над собою ясно й рішуче заявити, що відмовляється від руки Дерт'є, бо не хоче кривдити свого найкращого, найщирішого приятеля Георга Пепуша, який мав давніші й законніші права на ту чудесну істоту, і що нізащо в світі не порушить свого слова.

Пан Сваммердам підвів сіро-зелені котячі очі, що досі були опущені, витріщив їх на Перегрінуса і всміхнувся, як хитра лисиця.

Якщо тільки дружні стосунки з Георгом Пепушем не дозволяють Перегрінусові дати волю своїм почуттям, сказав він, то цієї перепони вже немає, бо Пепуш хоч і не сповна розуму, а збагнув, що його одруження з Дерт'є Ельвердінк суперечить розташуванню зірок і може принести з собою лише горе і згубу, а тому відмовився від усіх своїх претензій на руку Дерт'є і тільки заявив, що він ладен віддати своє життя, захищаючи від недолугого йолопа дотепника і від, кровопивці голяра красуню, яка не може належати більше нікому, крім його щирого приятеля Тиса. ;

У Перегрінуса мороз пішов поза шкірою, коли він вчитав у думках Сваммердама, що той казав правду. Охоплений дивними, суперечливими почуттями, він опустився на подушки й заплющив очі.

Пан Сваммердам наполегливо запрошував Перегрінуса спуститися вниз і самому з уст Дерт'є й Георга почути, яке склалося становище. Нарешті він попрощався, так само велемовно й церемонно, як і вітався, коли прийшов до Перегрінуса.

Майстер Блоха, що весь час спокійно сидів на подушці, раптом перескочив до самого кінчика нічного ковпака пана Перегрінуса. Там він підвівся на довгих задніх лапках, заломив руки, потім благально простяг їх до неба й вигукнув здушеним від гірких сліз голосом:

— Горе мені, бідолашньому! Я вже думав, що врятувався, аж бачу, що тільки тепер починається найнебезпечніша проба! [284]

Даремна вся мужність, уся непохитність мого шляхетного захисника, коли все, все повстає проти мене! Я здаюся! Всьому край!

— Чого ви так голосите, — озвався пан Перегрінус кволим голосом, — чого ви так голосите на моєму нічному ковпаку, любий майстре? Невже ви думаєте, що тільки вам є на що нарікати? Хіба я сам не опинився у найгіршому в світі становищі? Душа моя

збурена і спантеличена, я не знаю, що мені робити й що гадати. Але не думайте, любий майстре, буцімто я такий дурний, що зважуся наблизитись до тієї скелі, об яку можу розбитися з усіма своїми чудовими намірами й ухвалами. Я не скористаюся запрошенням Сваммердама й не побачу більше Дертъє Ельвердінк.

— Правду кажучи, — відповів майстер Блоха, вернувшись на своє давнє місце на подушці біля вуха пана Перегрінуса Тиса, — правду кажучи, я й сам не знаю, чи не порадити вам, навпаки, негайно ж піти до Сваммердама, хоч як це мене лякає. Мені здається, що лінії вашого гороскопа тепер усе швидше й швидше сходяться до купи і ви вже самі готові ввійти в червону крапку. Хоч який би був присуд темного фатуму, я бачу, що навіть майстрові Блосі від нього годі втекти і що було б так само безглуздо, як і даремно вимагати від вас, щоб ви мене врятували. Спустіться вниз, погляньте на неї, прийміть її руку, віддайте мене в неволю, а щоб усе сталося так, як хочуть світила, без чужого втручання, не вдавайтесь до мікроскопічного скельця.

— Мені завжди здавалося, — мовив Перегрінус, — мені завжди здавалося, майстре, що у вас тверде серце й міцний дух, і раптом ви стаєте таким слабкодушким, таким несміливим! Та хоч би ви які були мудрі, хай навіть сам Рораріус, славетний нунцій Климента Сьомого, ставить ваш розум далеко вище за наш, ви все ж таки не маєте справжнього уявлення про тверду людську волю, принаймні надто мало її цінуєте. Ще раз кажу: я дотримаю свого слова, а щоб показати вам, яка непохитна моя ухвала не бачити більше красуні, я зараз устану й піду, як вирішив ще вчора, до палітурника Леммергірта.

— О Перегрінусе! — вигукнув майстер Блоха. — Людська воля — тендітна річ, часто вона ламається від легенького подмуху вітерця. Яка прірва лежить між тим, що хочеться, і тим, що стається! Часто життя буває суцільним бажанням, і часто людина від постійного бажання й сама вже не знає, чого вона бажає. Ви не хочете більше бачити Дертъє Ельвердінк, [285] але хто може поручитися, що ви її не побачите наступної ж миті після того, як сказали про свою ухвалу?

Дивно, але й справді сталося так, як пророкував майстер Блоха!

Перегрінус устав, одягся і, вірний своєму намірові, хотів іти до палітурника Леммергірта; та коли він поминав двері Сваммердамової кімнати, вони раптом відчинилися навстіж, і Перегрінус, сам не знаючи як, опинився під руку із Сваммердамом посеред кімнати перед Дертъє Ельвердінк, яка почала весело й невимушено вицілювати його, вигукнувши мелодійним, як срібний дзвоник, голосом:

— Доброго ранку, любий мій Перегрінусе!

Але в кімнаті був і ще хтось: пан Георг Пепуш дивився у відчинене вікно й насвистував пісеньку. Враз він рвучко зачинив вікно і обернувся.

— Ах, це ти! — вигукнув він, ніби аж тепер помітив свого приятеля Перегрінуса. — Ах, це ти! Прийшов перевідати свою наречену? Що ж, так і має бути, і третій тут зайвий. Тому я зараз піду геть звідси, але перед тим дозволь сказати тобі, мій дорогий друже Перегрінусе, що Георг Пепуш гребує дарунком, який жалісливий приятель кидає йому, як милостиню убогому старцеві! Хай буде проклята твоя жертва, я не хочу

нічим тобі завдячувати. Бери собі прекрасну Гамагею, яка тебе так кохає, але гляди, щоб будяк Цегеріт не пустив коріння під твоїм будинком і не зруйнував його.

Тон і вся поведінка Георга межували з брутальною похвалюю, і Перегрінуса образило до глибини душі те, що Пепуш так зле зрозумів його вчинок.

— Я ніколи й гадки не мав, — сказав він, не приховуючи своєї образи, — я ніколи й гадки не мав ставати тобі на дорозі. В тобі промовляє шаленство і ревності закоханого, а то б ти зрозумів, що я зовсім не винен у всьому тому, що ти сам навігадував. Не вимагай, щоб я вбив змію, яку ти годуєш у грудях собі на муку! То знай же, що тобі я не кидав ніякого дарунка, тобі я не приносив ніякої жертви, коли відмовлявся від найкращої з усіх, а може, і від найбільшого щастя в своєму житті. Інший, вищий обов'язок, непорушне слово примусило мене до цього!

Охоплений шаленою люттю, Пепуш уже замахнувся кулаком на приятеля, але красуня кинулась поміж них, схопила Перегрінуса за руку і, засміявшись, вигукнула:

— Кинь того нікчемного будяка, хай собі йде! У нього самі дурощі в голові, а впертий і норовистий, як уся їхня [286] будякова порода, сам не знає, чого хоче. А ти мій і залишишся моїм, милий, коханий Перегрінусе!

Красуня посадила Перегрінуса на канапу і без церемоній сіла сама йому на коліна. Пепуш, накусавшись удосталь нігтів, кинувся геть з кімнати.

Маленька красуня, знов одягнена в казкову, знадливу сукню з сріблястої тафти, була така сама мила й чарівна, як завжди. Перегрінус відчув, як у нього по жилах побігло електричне тепло її тіла, і все-таки часом його проймає крижаним, моторошним холодом, наче від подиху смерті. Вперше він ніби помітив у глибині очей красуні щось дивовижно бездушне, застигле, а в її голосі, навіть у шелестінні чудесної сріблястої тафти бриніло щось чуже, таке, що йому нізащо не можна було довіряти. Перегрінусові було прикро згадувати, що того разу, коли слова Дерт'є збіглися з її думками, вона була також одягнена в тафту. Чому саме тафта здавалась йому небезпечною, він і сам не знав, але думки про тафту і про щось зловісне спліталися самі одні з одними так, як сон з'єднує найрізноманітніші образи і люди заявляють, що то все дурниці, не розуміючи глибокого зв'язку між ними.

Зовсім не бажаючи ображати маленьке, миле створіння якоюсь хибною підозрою, Перегрінус зусиллям волі погамував свої почуття і тільки чекав сприятливої хвилини, щоб звільнитися з обіймів і втекти від райської змії.

— Але що з тобою, — мовила нарешті Дерт'є, — що з тобою сьогодні, мій милий приятелю? Ти такий холодний, такий байдужий! Що в тебе на серці, життя моє?

— Голова болить, — відповів Перегрінус якомога незворушніше, — голова болить... нудьга... дурні думки... А більше нічого нема, серце моє. Пусти мене на повітря, і все за кілька хвилин мине. Крім того, в мене є ще одна справа.

— Усе це, — вигукнула красуня, прудко зіскочивши з його колін, — усе це брехня, а сам ти — злісна мавпа, яку спершу треба приручити!

Пегрінусові аж полегшало, коли він опинився на вулиці, а вже майстер Блоха то просто не тямився з радощів. Сидячи на краватці в Перегрінуса, він безперестанку

сміявся і так плескав у долоні, що було чути всім.

Переґрінусові не дуже подобалися ті бурхливі радощі, бо вони заважали йому думати. Він попросив майстра заспокоїтись, бо поважні люди вже почали позирати на нього Докірливо, вважаючи, що то він сам так регоче й таке витворює на вулиці. [287] — Який же я дурень, — вигукнув майстер Блоха, що ніяк не хотів утихомириться, — який же я несусвітений дурень, що міг сумніватися в перемозі там, де не треба було й боротися! Так, Переґрінусе, тепер я бачу, що ви перемогли ще тієї хвилини, коли навіть смерть коханої не могла похитнути вашої ухвали. Дайте ж мені натішитись, дайте вилити свою радість, бо хай я вже ніколи нічого не вгадаю, коли скоро не заблісне ясне сонячне світло й не осяє всіх таємниць.

Коли Переґрінус постукав у двері до Леммергірта, ніжний жіночий голос відповів:

— Прошу!

Він відчинив двері. Якась дівчина, що була саме в кімнаті, ступила йому назустріч і привітно спитала, що йому потрібно.

Досить буде сказати ласкавому читачеві, що дівчині могло бути десь років вісімнадцять, що вона була швидше висока, аніж низенька, дуже струнка й чудової статури, що коси в неї були каштанові, очі сині, а шкіра — як атлас, зітканий з лілей і троянд. Та найцінніше було те, що на обличчі в дівчини світилася та ніжна таємниця дівочої цноти, високі небесні чари, які вдалося відтворити деяким давнім німецьким художникам на своїх картинах.

Тільки-но Переґрінус глянув у вічі чудесній дівчині, як йому здалося, неначе він досі перебував у тяжких кайданах, а тепер якась благодійна сила розбила їх і перед ним постав ангел світла, рука в руку з яким він ввійде у царство невимовного любовного щастя й блаженства.

Переґрінус так пильно дивився на дівчину, що вона почервоніла, соромливо опустила очі й знов спитала, що добродієві потрібно.

Переґрінус насилу спромігся промурмотіти:

— Чи тут живе палітурник Леммергірт?

Коли ж дівчина відповіла, що Леммергірт справді тут живе, але саме вийшов у справах, Переґрінус почав щось плутано казати про палітурки, які він замовляв, про книжки, які Леммергірт мав йому принести, нарешті трохи оговтався й згадав про розкішне видання Аріоста, що його Леммергірт мав опрацювати в червоний сап'ян з багатими золотими оздобами. Від цих слів ніби електрична іскра пробігла по тілу в дівчини. Вона сплеснула руками й вигукнула із сльозами на очах:

— Ох, боже мій! То ви пан Тис!

Вона зробила такий порух, наче хотіла схопити Переґрінуса за руку, але швидко відступила назад і глибоко, полегшено [288] зітхнула. Потім мила усмішка, ніби привітна вранішня зоря, осяяла обличчя дівчини, і вона почала дякувати й благословляти Переґрінуса за те, що він був добродієм для її батька й матері, і не тільки за те — ні! — а й за його лагідність, за його ласку, за ту величезну радість, за райське блаженство, яке він дав дітям своїми різдвяними подарунками. Вона хутко

звільнила батькове крісло, що було завалене книжками, рукописами, брошурами й незшитими аркушами, підсунула його ближче й запросила Перегрінуса сісти. Потім дістала чудово оправленого Аріоста, обережно провела полотняною хусткою по сап'яну й подала той шедевр палітурного мистецтва Перегрінусові. Очі в неї сяяли, бо вона добре знала, що Перегрінус належно оцінить майстерну працю її батька.

Перегрінус витяг з кишені кілька золотих, проте дівчина, помітивши це, квапливо сказала, що не знає ціни за роботу, а тому не може взяти грошей, але якби Перегрінус був такий ласкавий трохи почекати, то було б найкраще, бо батько зараз повернеться. Перегрінусові здалося, що мерзенний метал стопився в його руці в грудку, і він засунув золоті в кишеню швидше, ніж витяг їх. Коли Перегрінус машинально сів у широке Леммергіртове крісло, дівчина простягла руку по свій стілець. З природної ввічливості пан Перегрінус зірвався на ноги й хотів підсунути їй стільця, та вийшло так, що він ненароком схопився не за спинку стільця, а за руку дівчини, і коли зважився легенько потиснути той скарб, то начебто відчув у відповідь теж щось схоже на потиск.

— Кицько, ну що ти робиш! — сказала раптом дівчина, нахилилась і підняла з підлоги клубок, який кицька тримала в передніх лапках, починаючи своє містичне ткання. Потім вона по-дитячому невимушено взяла за руку Перегрінуса, що був на сьомому небі від щастя, й ще раз запросила його сідати, а сама примостилась навпроти й заходилася щось плести.

Перегрінус ніби плів по хвилях розбурханого моря.

— О, принцесо! — раптом вихопилося в нього хтосьна й чому.

Дівчина злякано глянула на нього. Йому здалося, що вона образилась, і він ніжно й сумно вигукнув:

— Люба, дорога мадемуазель!

Дівчина почервоніла й сказала, мило засоромившись:

— Батьки звуть мене Розонькою, то звіть мене так і ви, пане Тисе, адже я теж належу до тих дітей, яким ви зробили стільки добра і які вас так шанують. [289]

— Розонько! — нестямно вигукнув Перегрінус і насилу стримався, щоб не кинутись до її ніг.

І тоді Розонька, спокійно орудуючи спицями, почала розповідати йому, як війна довела її батьків до найтяжчих злиднів, як її взяла до себе одна родичка, що жила в сусідньому містечку, як та родичка померла кілька тижнів тому і як вона вернулася назад до батьків.

Перегрінус чув тільки милий голос Розоньки, майже не розуміючи слів, і аж тоді переконався, що це не чудесний сон, коли до кімнати зайшов Леммергірт і тепло привітався з ним. Невдовзі після того з'явилася й дружина з меншими дітьми, і, як то часто буває, що в нез'ясованих глибинах людської душі найрізноманітніші почуття і враження сплітаються в дивний клубок, Перегрінус, коли він перебував у найбільшому екстазі, коли душа його раювала, як ніколи, раптом згадав, як буркотун Пепуш картав його за подарунки Леммергіртовим дітям. Йому було дуже приємно дізнатися, що ніхто з дітей не зіпсував собі шлунку ласощами, а радісно врочисті, навіть горді погляди, які

вони кидали на високу заклепну шафу, де зберігалися розкішні іграшки, свідчили, що цей різдвяний подарунок здавався їм дивом, яке не може ніколи повторитися.

Отже, похмурий Пепуш зовсім не мав рації.

— О Пепуше, — мовив сам до себе Перегрінус, — у твою розбурхану, скаламучену душу не пробивається жодний промінь справжньої любові!

Кажучи це, Перегрінус мав на гадці щось більше, ніж ласощі й іграшки.

Тихий, лагідний, добрий Леммергірт з видимою втіхою позирав на Розоньку, що поралася в кімнаті. Вона принесла з кухні хліба й масла, накрила в найдальшому кутку маленький столик і почала готувати братам бутерброди. Діти весело тиснулись до улюбленої сестри і якщо з простимої дитячої жадоби й роззявляли роти трохи ширше, ніж годилося б, то це не дуже порушувало родинну гармонію.

Перегрінус захоплювався всім, що робила чарівна дівчина, і не тому, що пам'ятав Вертерову Лотту з її бутербродами.

Леммергірт підійшов до Перегрінуса й почав тихенько розповідати йому про Розоньку — яка вона добра й лагідна, яка мила дитина, як щедро Господь наділив її вродою і яку він сподівається мати від неї радість. А найдужче його тішить те, додав він, весь засяявши, що Розонька має хист і до шляхетного палітурного мистецтва й за тих кілька тижнів, які вона пробула вдома, досягла таких успіхів у цьому делікатному [290] ремеслі, що вже робить усе куди краще за багатьох недолугих учнів, які роками марнують сап'ян і золото, а літери ставлять так криво, що вони нагадують п'яних селян, які заточуються, виходячи з шинку.

І щасливий батько довірливо прошепотів на вухо Перегрінусові:

— Я таки не витримаю, скажу вам щось, пане Тисе, а то воно мені так і рветься з серця. Знаєте, що моя Розонька сама позолотила береги на Аріості?

Тільки-но Перегрінус почув це, як квапливо схопив оправлену в сап'ян книжку, наче боявся, що якась зловорожа сила вкраде в нього ті святощі. Леммергірт сприйняв це як ознаку того, що Перегрінус хоче йти, й почав просити його, щоб він побув у них ще хоч кілька хвилин. Але саме це й нагадало Перегрінусові, що врешті час таки йти. Він швидко сплатив усі рахунки, Леммергірт, як звичайно, подав йому руку на прощання, а за ним його дружина, і Розонька також! Хлопці стояли на порозі, і, щоб віддати данину любовним дурощам, Перегрінус, виходячи, вихопив у найменшого з рук недоїдений бутерброд і кинувся, наче за ним хто гнався, вниз сходами.

— Ну-ну! — мовив спантеличений хлопець. — Що ж це таке? Якби пан Тис був сказав, що він голодний, я б віддав йому весь свій бутерброд!

А пан Перегрінус повільно йшов додому, насилу несучи під рукою важкий фоліант, і з таким радісним виразом на обличчі кусав недоїдений бутерброд, наче то була манна небесна.

— Видно, з'їхав з глузду чоловік! — сказав якийсь городянин, що трапився назустріч Перегрінусові. І так міг подумати не тільки він.

Коли пан Перегрінус Тис зайшов у свій будинок, назустріч йому вибігла стара Аліна, злякано й стурбовано показуючи на кімнату пана Сваммердама. Двері туди були

відчинені, і Перегрінус побачив Дертє Ельвердінк, що сиділа в кріслі залякла, зморщена й змарніла на виду, наче встала з труни. А перед нею сиділи Пепуш, Сваммердам і Левенгук, такі самі заляклі, схожі на трупи.

— Ну що воно за чортovinня, — бідкалася стара, — що воно за чортovinня в них там робиться! Сидять отак, бідолахи, цілісінкий день, нічого не кажуть, не їдять, не п'ють і ледве дихають!

Перегрінусові й справді стало трохи моторошно від того страшнуватого видовища, та поки він підіймався сходами, [291] зловісна картина потонула в бурхливому морі небесних марень, по якому захоплений Перегрінус плавав від тієї хвилини, як побачив Розоньку. Бажання, мрії, радісні сподівання завжди прагнуть перелитися в дружнє серце. А де ще тепер бідолашний Перегрінус міг знайти таке серце, як не в доброго, чесного майстра Блохи? Йому він хотів вилити свою душу, йому хотів розповісти все про Розоньку — те, що, власне, до пуття й не можна розповісти. Та хоч скільки він гукав майстра Блоху, хоч скільки мав, той не з'являвся, десь зник. Після довгих пошуків Перегрінус знайшов у складці краватки, де майстер Блоха звичайно сидів під час прогулянок, малесеньку коробочку, на якій були написані такі слова:

"Тут лежить мікроскопічне скельце. Якщо ви пильно подивитесь лівим оком у коробочку, скельце миттю опиниться у вашій зіниці, якщо ж ви захочете вийняти його, треба тільки, тримаючи око над коробочкою, легенько натиснути на зіницю, і скельце впаде на дно. Я відлучився у ваших справах і зроблю все, що тільки зможу, для свого любого захисника.

Ваш найпокірніший слуга
майстер Блоха".

Для доброго, досвідченого романіста, що, озброївшись пером, упевненою рукою малює людські вчинки як його душа забажає, це була б найкраща нагода на прикладі Перегрінуса практично показати різницю між закоханістю й коханням, після того як він достатньо обґрунтує її теоретично. Багато чого можна було б тут сказати й про чуттєвий потяг, про одвічне прокляття первородного гріха і про небесну Прометееву іскру, що, запалюючи кохання, породжує справжню духовну єдність протилежних статей, яка й являє собою необхідний дуалізм природи. Хай собі та Прометеева іскра засвічує потім смолоскип Гіменея, як добру, яскраву домашню свічку, до світла якої гарно читати, писати, плести й шити, хай також веселі нащадки часом замузуються вишневим варенням, як усі їхні ровесники, — так уже ведеться в нас на землі. Крім того, таке небесне кохання дуже добре оспівувати у високій поезії, та найкраще й найважливіше те, що таке кохання — не якась там порожня химера, а воно справді існує, як може засвідчити багато людей, байдуже, чи воно їх зробило щасливими, чи нещасними.

Проте ласкавий читач, мабуть, давно вже здогадався, що пан Перегрінус Тис був лише добряче закоханий у маленьку [292] Дертє, та аж тієї хвилини, як він побачив милого, чарівного ангела, Розоньку Леммергірт, в грудях у нього запалало справжнє кохання.

Але невелика дяка була б оповідачеві цієї найхімернішої, найдивовижнішої з усіх казок, якби він, крок за кроком дотримуючись церемоніального маршу хвацьких романістів, захотів щедро присмачити її нудотою, як того суворо вимагає кожен за всіма правилами написаний роман. А саме: якби він на кожному відтинку шляху, який звичайно годиться пройти закоханим, спокійно сідав собі відпочити. Ні! Краще помчімо, ласкавий читачу, як дужі, браві їздці на баских конях, просто до мети, не озираючись ні праворуч, ні ліворуч. Ось ми й приїхали! Зітхання, любовні скарги, сум, захват, раювання — все злилося до купи тієї хвилини, коли чарівна Розонька з милим дівочим рум'янцем на щоках призналася щасливому, як ніхто, Перегрінусові Тису, що вона його кохає, палко, безмежно кохає, що тільки ним і живе, тільки про нього й думає, що він її єдине щастя.

Та похмурий, підступний демон випускає свої чорні пазури навіть у найясніші, сонячні хвилини життя. Так! У темній тіні його згубного ества блякне й це сяйво. Так і в грудях Перегрінуса піднялися лихі сумніви, навіть більше; лиха підозра заворушилася в його грудях.

"Ну й що? — неначе почав нашіптувати йому якийсь голос. — Ну й що? Адже й Дерт'є Ельвердінк освідчувалася тобі в коханні, а насправді то була тільки мерзенна корисливість, бажання заманити тебе в пастку, щоб ти порушив слово й зрадив свого найкращого приятеля, бідолашного майстра Блоху.

Я заможний, і кажуть, що моя лагідність, моя щирість, яку багато хто зве дурістю, може здобути мені не зовсім безкорисливу прихильність у людей, а особливо в жінок. І ця, що тепер освідчується мені в коханні..."

Він швидко намацав рукою фатальний подарунок майстра Блохи, витяг коробочку й хотів уже відкрити її, щоб вставити в зіницю лівого ока мікроскопічне скельце й прочитати Розоньчині думки.

Він підвів очі, і чиста небесна синява прекрасних очей засяяла йому в душу. Розонька, добре помітивши його внутрішній порух, глянула на нього здивовано й майже стурбовано.

Враз його ніби пронизала блискавка, і душу йому пригнітило тяжке почуття власної зіпсованості. [293]

"Як? — сказав він сам до себе. — Ти, грішний блюзніре, хочеш прозирнути в небесно-чисту святиню цього ангела? Ти хочеш вивідати думки, що не можуть мати нічого спільного з мерзенними вчинками банальних душ, які дбають тільки про земне? Хочеш поглумитися з самого духа любові, випробовуючи його проклятим витвором грізних, таємних сил?"

І він квапливо сховав коробочку в кишеню. Йому здавалося, що він вчинив гріх, який ніколи, ніколи не зможе спокутувати.

Засмучений до глибини душі, він кинувся Розоньці до ніг і, заливаючись слізьми, почав картати себе, казати, який він блюзнір, який грішник, не вартий такого чистого ангела, як вона.

Розонька, не розуміючи, що за похмурий настрій найшов на Перегрінуса,

нахилилася до нього, обняла його і, плачучи, прошепотіла:

— Ради бога, любий мій Перегрінусе, що з тобою? Що трапилося? Який лихий ворог став між нами? О підведись, підведись, заспокойся і сядь біля мене!

Перегрінус, не здатний сам навіть поворушитися, мовчки дав Розоньці підвести себе.

Добре, що стара, трохи розхитана канапа, як завжди, була захарашена зброшурованими і вже оправленими книжками, а також чималим запасом різного палітурного начиння, тож Розоньці довелося довгенько прибирати, щоб звільнити місце для пригніченого Перегрінуса. Тому він устиг трохи оговтатись, і його великий сум, його нестямна туга перейшла в лагідніше почуття, йому почало здаватися, що хоч він і завинив, але може спокутувати свій вчинок.

Якщо перед цим він був схожий на невтішного грішника, якому винесено остаточний присуд, то тепер у нього вже був тільки дурнуватий вигляд. А за таких обставин дурнуватий вигляд завжди можна вважати доброю ознакою.

Сидячи вдвох із паном Перегрінусом Тисом на згаданій вище розхитаній канапі свого шановного батька, Розонька Леммергірт озвалася, опустивши очі й соромливо усміхаючись:

— Я здогадуюсь, коханий, що тебе так раптово схвилювало. Мушу признатися, що я чула багато дивного про твоїх чудних пожильців — ти ж бо знаєш, що за люди ті сусідки, кожного люблять на зубах перетерти, часом і самі до пуття не знаючи, що вони балакають, — так от, ті лихі сусідки розповідали мені, що в твоєму будинку живе якась химерна жінка, яку дехто вважав навіть за принцесу і яку ти сам на свят-вечір приніс у свій дім. Правда, старий пан Сваммер [294] узяв її до себе, сказав, що то його небога, яка була втекла з дому, але та особа всілякими дивними способами намагається заманити тебе в свої тенета. Та це ще не найгірше. Ти тільки подумай, любий мій Перегрінусе: тітонька, що живе навпроти, ти її, мабуть, знаєш, така гостроноса бабуся, завжди так ласкаво вітається з тобою, ти ще якось сказав про неї, коли вона йшла до церкви в яскравій святковій сукні, — мені й досі смішно, як згадаю, — що тобі здається, наче вулицею сунеться букет вогнистих лілей, то та тітонька набалакала мені про тебе багато поганого.

Хоч вона й так ласкаво вітається з тобою, але мене завжди застерігає від тебе, знаєш, що каже? Що в твоєму домі робиться якесь чортювання і що маленька Дертє — не хто інший, як переодягнене чортеня, яке, щоб тебе спокусити, прибрало образ жінки, та ще й дуже гарної і знадливої.

Перегрінусе! Мій дорогий, коханий Перегрінусе, глянь мені в очі, ти не побачиш у них ані сліду підозри. Я взнала твоє чисте серце, і жодне твоє слово, жоден твій погляд не кинув ані найменшої тіні на ясне, прозоре дзеркало моєї душі.

Я вірю тобі, вірю в наше щасливе майбутнє, яке настане, коли нас поєднає нерозривний зв'язок, і яке мені провіщають солодкі сни, сповнені любові й жаги. Перегрінусе! Хоч би що задумували проти тебе темні сили, їхня потуга піде нанівець перед твоєю чистою натурою, могутньою завдяки своєму кохання і своїй незламній

вірності.

Що може розбити таке щире кохання, як наше? Прожени свої сумніви, бо наше кохання — це талісман, від якого тікають усі нічні примари.

Тієї миті Розонька вдалася Перегрінусові якоюсь вищою істотою, а кожне її слово — небесною втіхою. Невимовне почуття найчистішого блаженства оповило його душу, як лагідний солодкий подих весни. Він уже не був грішником, зухвалим блюзніром, за якого себе щойно вважав, ні — він тепер захоплено усвідомлював, що вартий кохання цієї найкращої, чистої, як ангел, дівчини.

Палітурник Леммергірт вернувся з своєю родиною додому з прогулянки.

Серця в Перегрінуса і в чудесної Розоньки відкрилися самі собою, і, коли почало смеркати, пан Перегрінус уже Щасливим нареченим покинув тісне помешкання безмежно Радого палітурника та його дружини, які з величезної втіхи поплакали трохи більше, ніж належало.

Всі певні й вірогідні джерела, з яких узяті ця дивовижна історія, кажуть в одно, — і це підтверджує сторічний календар, [295] — що саме тієї ночі, коли пан Перегрінус Тис щасливим нареченим ішов додому, місяць був уповні і світив так ясно й привітно, що весь Кінський ринок ніби прибрався в срібло. Цілком природно, що пан Перегрінус Тис, замість спокійно лягти в ліжко, вихилився у відчинене вікно і, як і належить закоханим, почав, дивлячись на місяць, снувати думки про свою кохану.

Та хай навіть це й неабияк зашкодить панові Перегрінусу Тисові в очах ласкавого читача, а особливо ласкавої читачки, все ж таки ми не можемо відійти від правди й промовчати, що пан Перегрінус, хоч був на сьомому небі від щастя, двічі так смачно позіхнув, що якийсь підпилий крамарчук, непевною ходою поминаючи його будинок, голосно гукнув йому:

— Гей, ти, в білому ковпаку! Гляди не проковтни мене! Цього було досить, щоб пан Тис спересердя так рвучко зачинив вікно, що аж шибки забряжчали. Кажуть навіть, що, зачиняючи вікно, він ще й досить голосно крикнув:

— Нахаба!

Проте не можна поручитися, що так воно й було насправді, бо такий вчинок начебто цілком суперечить лагідній вдачі Перегрінуса й тодішньому його настроєві. Ну, та вже як було, так було, а пан Перегрінус Тис зачинив вікно й ліг спати. Але те смачне позіхання, видно, перебило йому сон. Думки одна за одною зринали у нього в голові, і особливо яскравою постала перед його очима небезпека, на яку б він був наразився, коли б здався на спокусу темної сили й скористався мікроскопічним скельцем. Тепер він чітко усвідомив собі, що фатальний подарунок майстра Блохи, хоч зроблений і з добрими намірами, все ж таки був з усіх поглядів диявольським подарунком.

— Як? — сказав він сам до себе. — Хіба людину, яка вивідує думки свого ближнього, не чекає, через цей її зловісний хист, та сама жахлива доля, що Вічного Жида, який блукає по світовому велелюдді, мов по негостинній, невітшній пустелі, без надії, без горя і без радощів, з тупою байдужістю, цією *sarut mortuum*(1) відчаю? Щоразу наново надіючись, наново проймаючись довірою до людей і щоразу знов гірко в них

розчаровуючись, чи ж не дійде воно до того, що в її душі зів'є собі гніздо недовір'я, злісна підозріливість, ненависть, мстивість і знищить усі сліди справді людської основи, яка виявляється в лагідному довір'ї, скромності й [296] доброті? Ні! Хай мене не обдурює твоє привітне обличчя, твої солодкі слова, навіть якщо ти ховаєш глибоко в душі незаслужену зненависть до мене; я вважатиму тебе за свого приятеля, я робитиму тобі добро, скільки зможу, я відкрию тобі свою душу, бо мені це приємно, і гірке почуття розчарування, якщо воно й настане, нічого не варте проти радощів прекрасного минулого сну. І хіба не може якийсь прикрий збіг обставин, якесь непорозуміння, породжене примхою випадку, навіть у серцях щирих друзів, що справді добре до тебе ставляться, — яка непостійна людська душа! — викликати скороминущу ворожу думку? І цю думку вловлює злосчасне скельце, душу мою сповнює похмуре недовір'я, я в справедливому гніві, в божевільному засліпленні відштовхую від себе щирого приятеля, і згубна, отруйна злість усе глибше й глибше підточує життєве коріння, відчужує мене від усього навколо й від мене самого. Ні! Блюзнірство, мерзенне блюзнірство зрівнювати себе, мов той провинний ангел, що несе по світу гріхи, з вічною силою, яка читає в душах людей, бо володіє ними. Геть, геть цей злосчасний дарунок!

(1) Останньою стадією (лат.).

Пан Перегрінус Тис схопив коробочку з мікроскопічним скельцем і хотів щосили шпурнути нею об стелю.

Раптом на ковдрі, перед самим обличчям у пана Перегрінуса Тиса, з'явився майстер Блоха в своєму мікроскопічному вигляді, чарівний, у лускатому панцері і в найкращих лакованих золотих чобітках.

— Стривайте! — вигукнув він. — Стривайте, вельмишановний! Не робіть того, що не слід! Поки я тут, ви швидше знищте сонячну порошок, ніж відкинете хоча б на фут це нездоланне скельце. Між іншим, я, за своєю звичкою, сховався непомітно для вас у згортці вашої краватки вже в палітурника Леммергірта і таким чином був свідком усього, що там відбувалося. Так само я мимоволі вислухав вашу повчальну розмову з самим собою і зробив з неї корисні для себе висновки.

Насамперед я переконався, що аж тепер у вашому серці У всій пишноті спалахнуло могутнє полум'я справжнього чистого кохання, отже, здається мені, наближається найвища, вирішальна мить вашого життя.

Далі я побачив, що дуже помилявся, вважаючи мікроскопічне скельце таким добром. Повірте мені, дорогий, випробуваний друже, хоч я й не маю задоволення бути людиною, як ви, а тільки блохою, — щоправда, не простою, а через свою славетну майстерність вшанованою вченими ступенями, [297] — я все-таки добре знаю людську душу і всю поведінку людей, бо постійно живу серед них. Часом та поведінка здається мені дуже кумедною, майже дурною, — не ображайтесь на мене, вельмишановний, я кажу це тільки як майстер Блоха. Ви правду казали, мій друже, було б гидко й недобре, якби люди ні сіло ні впало зазирали в думки одне одному; але щирій веселій блосі ця властивість мікроскопічного скельця нічим не загрожує.

Ви знаєте, найдорожчий мій, а скоро, якщо доля захоче, то й найщасливіший пане Перегрінусе, що мій народ безтурботної, навіть легковажної, але хороброї вдачі, навіть можна сказати, що він складається з самих тільки молодих, відважних стрибунців. Але я, з свого боку, можу похвалитися ще й особливою життєвою мудрістю, якої вам, розумним людям, звичайно бракує. Я хочу сказати, що я ніколи нічого не робив тоді, коли в цьому не було потреби. Кусання — головна передумова мого буття; проте я завжди кусав у належний час і в належне місце. Запам'ятайте це, мій добрий, незрадливий друже!

Тепер я беру назад із ваших рук і буду вірно берегти призначений для вас дарунок, яким не міг володіти ні опудало людини на ім'я Сваммердам, ні охоплений дріб'язковою заздрістю Левенгук. А зараз, вельмишановний пане Тисе, я передаю вас в обійми дрімоти. Скоро вас огорнуть сонні видива, в яких вам відкриється велика мить вашого життя. В потрібну хвилину я буду знов біля вас.

Майстер Блоха зник, і світло, яке розливалось від нього, погасло в глибокій, похмурій пітьмі запнутої завісами кімнати.

Сталося так, як казав майстер Блоха.

Скоро панові Перегрінусу привиділося, що він лежить на березі гомінкого лісового струмка, прислухаючись до шепоту вітру, шелесту кущів і гудіння безлічі комах, які роїлися навколо. Потім йому вчулися дивні голоси — вони, ставали все виразніші й виразніші, аж поки, нарешті, Перегрінусові здалося, що він розрізняв окремі слова.

Але то була тільки якась темна, заплутана балачка.

Аж ось чийсь глухий урочистий голос, що, проте, звучав дедалі дзвінкіше й дзвінкіше, промовив так:

— Нещасний королю Секакісе, що не захотів розуміти природу і, засліплений лихими чарами підступного демона, побачив фальшивого серафима замість справжнього духа!

В тому фатальному місці, у Фамагусті, схований у надрах землі, лежав талісман, та оскільки ти сам себе знищив, [298] не було основи, що запалила б його закляклу силу. Дарма пожертвував ти свою дочку, прекрасну Гамагею, дарма з кохання впадав у відчай будяк Цегеріт; але також даремною і безсилою була й кровожерність принца п'явок. Навіть незграбний геній Тетель змушений був випустити з рук чудесну здобич. Твоя пригасла думка, о королю Секакісе, була ще така могутня, що ти зміг вернути загиблу принцесу тій прадавній стихії, з якої вона виникла.

Божевільні гендлярі природою, у ваші руки судилося попасти бідоласі, коли ви знайшли її у пилку того фатального гарлемського тюльпана! Ви мучили її огидними дослідями, уявляли в дитинячій самовпевненості, що зумієте своїми мерзенними штуками досягти того, на що здатна тільки сила приспаного талісмана!

І тобі також, майстре Блохо, не дано було заглянути в таємницю, бо твій ясний зір не мав сили проникнути в глибину землі і знайти закляклий карбункул.

Зорі рухалися по небу, дивовижними лініями перехреснюючись на твоєму шляху, і їхні грізні сполучення утворювали загадкові знаки, нез'ясовні для немудрих людських

очей. Але жодне зоряне зіткнення не збудило карбункула, бо не народилася ще людська душа, яка берегла й плекала б його, щоб, пізнавши все, що є найвищого в людській натурі, він прокинувся для радісного життя. Аж ось...

Диво сталося, прийшла сподівана хвилина.

Яскраве, племенисте саяво промайнуло перед очима в Перегрінуса. Він наполовину прокинувся з дивного сну і, на свій неабиякий подив, побачив майстра Блоху, в такому самому мікроскопічному вигляді, але вже вбраного в розкішну мантию, що спадала додолу пишними складками; тримаючи в передній лапці яскравий смолоскип, він старанно й діловито стрибав по кімнаті, пронизливо скрикуючи.

Пан Перегрінус хотів уже зовсім прокинутись, коли це раптом тисячі вогнених блискавок пронизали кімнату, і за мить уже здавалося, ніби всю її заповнила одна вогниста куля.

Але враз якісь ніжні пахощі війнули на те сліпуче полум'я, і скоро воно пригасло, обернувшись у лагідне місячне світло.

Тепер Перегрінус побачив себе на пишному троні, в розкішному вбранні індійського короля, з блискучою короною на голові і символічною квіткою лотоса замість берла в руках. Трон був споруджений у величезній, неозорій залі, де замість колон були тисячі струнких, високих, аж до неба, кедрів.

А поміж ними з темних кущів підіймали голівки найкращі троянди і сила-силенна інших навдивовижу пахучих [299] квіток, наче спрагло тяглися до чистої небесної блакиті, яка поблискувала крізь віття кедрів, немов дивилася на них сповненими любові очима.

Перегрінус упізнав самого себе, відчув, що запалений для життя карбункул палає в його власних грудях.

Далеко в глибині зали геній Тетель хотів знятися в повітря, але не досяг навіть до половини кедрових стовбурів і ганебно гепнув додолу.

Долі плазував, бридко вигинаючись, мерзенний принц п'явок. Він то надимався, як пухир, то видовжувався, як нитка, і стогнав:

— Гамагея все-таки моя!

Посеред зали на велетенських мікроскопах сиділи Ле-венгук із Сваммердамом і жалісливо, плаксиво кривилися, докірливо гукаючи один одному:

— Бачите, ось що означала червона крапка в гороскопі! А ми ніяк не могли її витлумачити. Пропав для нас навіки талісман!

А біля самого трону лежали непритомні, неначе в глибокому сні, Дертъє Ельвердінк і Георг Пепуш.

Перегрінус, чи — мабуть, ми тепер можемо так його називати — король Секакіс, розгорнув свою королівську мантию, що закривала йому груди, і з них, як небесний вогонь, засяяв карбункул, розбризкуючи проміння по цілій залі.

Геній Тетель, що саме хотів знову знятися в повітря, глухо застогнав і розпався на безліч безбарвних клаптів, які розлетілися по кущах, наче їх розвіяв вітер.

Принц п'явок жахливо, несамовито зойкнув, зіщулювся і зник у землі.

Вона невдоволено забурчала, ніби не хотіла прийняти в своє лоно гидотного втікача.

Левенгук і Сваммердам попадали зі своїх мікроскопів і скорчилися, жалібно стогнучи й охкаючи, як від нестерпної муки.

А Дертъє Ельвердінк і Георг Пепуш, чи, як тут буде краще назвати їх, принцеса Гамагея і будяк Цегеріт, опритомніли, впали навколішки перед королем і, здавалося, почали в нього чогось благодіти, тужно зітхаючи. Проте очі в них були опущені, наче вони не могли витримати блиску осяйного карбункула.

І тоді Перегрінус урочисто озвався:

— З нікчемної глини і пір'я, яке погубив дурний, незграбний страус, зліпив тебе лихий демон, щоб ти душив людей у вигляді генія Тетеля, і тому промінь кохання знищив тебе, [300] порожній, невиразний привиде, і ти мусив розпастися в позбавлене будь-якого змісту ніщо.

І ти також, кровожерне нічне чудовисько, ненависний принце п'явок, мусив тікати від променя осяйного карбункула в надра землі.

Але ви, збиті з пантелику бідолашний Сваммердаме й жалюгідний Левенгук, змарнували ціле своє життя, блукаючи манівцями.

Ви намагалися дослідити природу, не маючи уявлення про її внутрішню сутність.

Ви наважились прокрастися в її майстерню, щоб підслухати її таємничу працю, гадаючи, що вам пощастить безкарно вистежити жахливі таємниці тих глибин, неприступних людському оку.

Ваше серце лишалося мертвим і холодним, ніколи справжня любов не запалювала вашого єства, ніколи квітки чи барвисті легкокрилі комахи не озивалися до вас своєю чарівною мовою. Ви думали, що спостерігаєте високі, священні чудеса природи з побожним подивом і захватом, а насправді самі зводили нанівець свій захват, поблюзнірському силкуючись дошукатися найпотаємніших першооснов тих чудес, і пізнання, до якого ви прагнули, було тільки марою, що дурила вас, як цікавих, набридливих дітей.

Дурні! Вам промінь карбункула не дасть уже ні надії, ні втіхи!

— Ого-го! Є ще й надія, є ще й утіха! Стара приєднується до старих! Ось вам і любов, ось вам і вірність, ось вам і ніжність! Стара тепер справді стала королевою і веде своїх Сваммердамчика з Левенгукчиком у своє королівство, там вони будуть прекрасними принцями і скубтимуть срібні та золоті нитки й робитимуть іншу розумну, корисну роботу. Так мовила стара Аліна, що раптом з'явилася між двома мікроскопістами, химерно вбрана, майже як королева Голконди в опері. А мікроскопісти, все стогнучи й охкаючи, вже так скорчилися, що стали як дві маленькі ляльки десь на п'ядь заввишки.

Королева Голконди взяла їх на руки і, ласкаво, весело примовляючи, заходила пестити, як маленьких діток. Потім поклала в малесенькі, чудесно вирізьблені з найкращої слонової кістки ліжечка й почала заколисувати, наспівуючи:

Спіть, кохані, невеличкі, В полі ходять дві ягнички, Ходить чорна й ходить біла...

Тим часом принцеса Гамагея і будяк Цегеріт стояли далі навколішки на східцях трону. Тоді Перегрінус сказав:

— Ну, любі мої! Розвіялась омана, що калічила вам життя! Ходіть у мої обійми, кохані! Промінь карбункула проникне у ваші серця, і ви зазнаєте небесного блаженства.

Радісно скрикнувши, з новою надією в грудях, принцеса Гамагея і будяк Цегеріт підвелися, і Перегрінус міцно пригорнув їх до свого племенистого серця.

Тільки-но він їх відпустив, як вони в захваті кинулись одне одному в обійми. Смертельна блідість зникла з їхніх облич, і свіже, молоде життя розквітло в них на щоках, засвітилося в очах.

Майстер Блоха, що весь час як маленький стрункий охоронець стояв біля трону, раптом набрав свого звичайного вигляду і одним скоком опинився на шиї в Дертє, дзвінко вигукнувши:

— Давня любов не іржавіє!

І — о диво! — тієї ж миті й Розонька, сяючи високим, несказаним чаром божистої цноти і найчистішої любові, мов небесний херувим, опинилась на грудях у Перегрінуса.

Кедри зашелестіли віттям, квітки ще вище й радісніше підвели свої голівки, розкішні райські птахи запурхали по залі, з темних кущів заструменіли солодкі мелодії, десь ніби здалеку долинув радісний гомін, повітря сповнив тисячоголосий гімн безмежного захвату, і найвища втіха життя зажеврила, запалала чистим, як небесний ефір, полум'ям на великому святі кохання!

Пан Перегрінус Тис купив на околиці міста чудову садибу, і тут одного й того самого дня відбулося двоє весіллів: його з Розонькою і весілля його приятеля Георга Пепуша з маленькою Дертє Ельвердінк.

Сподіваюся, ласкавий читач дозволить мені не змальовувати весільного бенкету й не розповідати докладно про все, що відбувалося того дня.

А я залюбки дозволю прекрасним читачкам одягти обох наречених так, як їм підкаже їхня власна уява. Зазначу тільки, що Перегрінус та його мила Розонька були веселі й невимушені, як діти, а Георг і Дертє, навпаки, заглиблені в себе; не зводячи очей одне з одного, вони, здавалося, нічого більше не бачили й не чули, ні про що більше не думали.

Опівночі по всьому садку й по всьому будинку раптом розлився чудовий запах куктуса пишноцвітого. [302]

Пегрегрінус прокинувся, йому вчулася глибока, жалібна мелодія безнадійної туги, а серце його пойняло дивне передчуття.

Йому здалося, ніби якийсь приятель силоміць відривається від його грудей.

Вранці всі помітили, що ніде не видно другої пари, Георга Пепуша й Дертє Ельвердінк, і неабияк здивувалися, коли виявилось, що вони навіть не заходили до шлюбного покою.

Тієї хвилини прибіг у нестямі садівник і вигукнув, що в садку сталося таке, чого він

не годен пояснити, якесь диво.

Цілу ніч йому снився розквітлий *cactus grandiflorus*, а тепер він побачив чому. Хай ідуть і самі подивляться.

Перегрінус і Розонька вийшли в садок. Посеред гарної грядки за ніч виріс високий кактус пишноцвітій, квітка його зів'яла від ранкового світла й похилилась додолу, а навколо тієї квітки любовно обплівся бузково-жовтий тюльпан, що теж помер такою самою рослинною смертю.

— О моє передчуття, — вигукнув Перегрінус тремтячим від глибокого жалю голосом, — моє передчуття не обдурило мене! Промінь карбункула, що запалив мене до найвищого життя, приніс тобі смерть, нещасна паро, зв'язана дивним перебігом загадкової боротьби темних сил. Таємниця відкрилася, велика хвилина здійснення всіх бажань була й хвилиною твоєї смерті.

Розонька начебто теж здогадалася, що означало те диво, вона схилилася над бідолашним померлим тюльпаном, і з очей у неї закапали рясні сльози.

— Ваша правда, — мовив майстер Блоха, що в своєму милому мікроскопічному вигляді раптом з'явився на кактусі, — так, ваша правда, дорогий пане Перегрінусе, усе сталося саме так, як ви щойно сказали, і тепер я навіки втратив свою кохану.

Розонька трохи була злякалася маленького чудовиська, проте майстер Блоха подивився на неї такими розумними, привітними очима, а пан Перегрінус поставився до нього так довірливо, що вона набралася відваги й глянула просто в його гарненьке личко.

Її довір'я до маленького, дивного створіння ще збільшилося, коли Перегрінус пояснив їй:

— Це мій милий, добрий майстер Блоха.

— Дорогий мій пане Перегрінусе, — дуже ніжно озвався майстер Блоха, — і ви, моя люба, чарівна пані, тепер я повинен вас покинути й вернутися до свого народу, але я завжди [303] буду вам вірним приятелем, і ви відчуватимете мою присутність у найприємніший для вас спосіб. Прощайте! Прощайте обоє! Хай вам щастить у житті!

На цьому слові майстер Блоха набрав свого звичайного вигляду і зник без сліду.

І справді, майстер Блоха назавжди лишився добрим генієм для родини пана Перегрінуса Тиса, а особливо діяльним він був тоді, коли через рік, на превелику радість молодій парі, з'явився на світ маленький Перегрінус. Майстер Блоха сидів коло ліжка пані Тис і кусав за носа доглядачку, коли вона засинала, стрибав у невдатно зварену юшку для породіллі тощо.

Та особливо зворушувало пана Перегрінуса Тиса те, що майстер Блоха ніколи не забував на свят-вечір обдарувати його нащадків прегарними іграшками, витворами найдосконаліших майстрів з свого народу. Для пана Перегрінуса ті подарунки завжди були приємною згадкою про той фатальний свят-вечір, з якого й почалися ці найдивовижніші, найхімерніші пригоди.

Тут раптом нотатки уриваються, і чудесна історія про майстра Блоху дістає веселий

і бажаний

Кінець.

Примітки

С. 183. ...замудрою порадою давнього римського поета — мається на увазі "Послання до Пізонів" давньоримського поета Горація.

С. 184. Гесперида — дочки бога ранкової зорі Геспера, що жили в садочку богині Гери і охороняли яблуню з золотими яблуками (грецька міфологія). Звідси вираз "яблука Гесперид".

Аліна — героїня повісті французького письменника С. де Буфле (1738-1815) "Аліна, королева Голконди". На сюжет цієї модної повісті були написані опери і балети. Однією з цих опер Гофман диригував в Бамберзі.

С. 186. Блоксберг — гора, на якій за давньою німецькою легендою у Вальпургієву ніч збираються відьми (як це має відбуватися, показав Гете у сцені з "Фаусту", що так і називається — "Вальпургієва ніч").

С. 202. Гамагея, Пепуш, Секакис, Тетель, Накрао — Гофман запозичив ці імена з книги П.-Ф. Арпе "Про дивовижні витвори природи і мистецтва, що звуться талісманами та амулетами", яка була в 1792 році перекладена німецькою мовою.

Фамагуста — місто на Східному узбережжі острова Кіпр.

С. 203. Левенгук Антон ван (1632-1723) — голландський вчений біолог і оптик. З допомогою вдосконаленого ним мікроскопа відкрив невидимі для ока живі істоти і кров'яні тільця. Гофман дуже вільно змальовує цю історичну постать.

Сонячний мікроскоп Куффа — прилад на зразок проєкційного ліхтаря, в якому використовувалося не полум'я свічки чи лампи, а сонячне світло, точніше, сфокусований сонячний промінь.

С. 210. ...у справді цікавій історії про три апельсини... — Гофман згадує сатиричну комедію "Любов до трьох апельсинів" італійця Карло Гоцці (1720-1806), свого улюбленого автора.

С. 211. Бетман Фредеріка (1760-1815) — німецька співачка, з великим успіхом виконувала роль Аліни в опері "Аліна, королева Голконди" на берлінській сцені (див. другу примітку до с. 184).

...із того чорного стигійського струмочка... — мається на увазі підземна річка Стикс, через яку за грецькою міфологією мертвих перевозили в інший світ.

С. 218. Армаділ, або броненосець — тварина, вкрита панциром з кістяних пластин, її батьківщина — Південна Америка.

С. 222. Сваммердам Ян (1637-1680) — голландський природознавець, колега Левенгука.

С. 232. "Biblia naturae" — назва великого наукового твору Яна Сваммердама про життя комах.

С. 246. ...коли виходила заміж за французького генерала — в опері "Аліна, королева Голконди" А. М. Бретона головна героїня виходить заміж за французького генерала Сент-Пері.

С. 248. Є щось високе і прекрасне в цьому "Викраденні"! — йдеться про оперу Моцарта "Викрадення із сералю".

Маріанна, Філіна, Міньйона, арфіст Ярно — персонажі роману Й. В. Гете "Літа науки Вільгельма Майстера".

Юнгер Йоганн Фрідріх (1759-1797) — німецький драматург.

С. 260. Філон Александрійський (прибл. 25 р. до н. є. — 50 р. н. є.) — римський філософ-містик, вважається автором твору "Про розум комах".

Рораріус Єронім (1485-1556) — італійський вчений церковник, написав працю "Дві книги про те, що тварини користуються розумом краще, ніж люди".

Ліпсіус Юстус (1547-1606) — нідерландський філософ, вважав, що тварини, як і люди, мають свідомість.

Лейбніц Готфрід Вільгельм (1646-1716) — видатний німецький вчений і філософ вважав, що тварини мають душу і пам'ять, хоч і не вірив у їх розум.

Маймонід Мойсей Бен Маймун (1135-1204) — єврейський філософ, не вірив у розум тварин, але вважав, що вони мають волю.

Перейра Гомес (бл. 1500-?) — іспанський вчений. Гофман переказує його думку з твору "Антоніна Маргарита про безсмертя душі" (1554).

С. 265. ...годинникар Деген з Відня... — цей годинникар на початку ХІХ ст. кілька разів намагався піднятися в повітря, але невдало.

С. 273. ...чи ви знали славетного рабина Ісаака Бен Гаррафада — цей єврейський священик жив у ХІІ ст.

С. 282. Тсільменная, тільземот — назви стародавніх халдейських талісманів.

С. 285. Климент VII — папа римський у 1523-1534 рр.

С. 290. ...не тому, що пам'ятав Вертерову Лотту з її бутербродами — йдеться про героїню уславленого роману Й. В. Гете "Страждання молодого Вертера" Лотту — дочку пастора — добру і хазяйновиту дівчину, яка виховувала осиротілих братів і сестер. [646]